आगमोद्धारक ग्रन्थमालाया अष्टादश रत्नम् ।

ॐ नमो जिनाय ।

आगमोद्धारक आचार्यप्रवर श्री आनन्दसागरसूरीश्वरेभ्यो नम ।

महोपाध्याय श्रीमद्धर्मसागरगणिवरविरचित
श्रीमहावीरनिर्वाणद्वात्रिंशिका षोडशश्लोकी महावीरजिन
स्तोत्ररूप

धर्मसागरग्रन्थसंग्रहः ।

सशोधक

प० पू० गच्छाधिपति-आचार्य-श्रीमन्माणिक्यसागरसूरीश्वर-
शिष्य मुनिलाभसागर ।

द्रव्यसहायक—कलकत्ता (गुजराती) श्वेताम्बरमूर्तिपूजक
तपगच्छ जैन सघ ।

प्रकाशिका —

मीठाभाई कल्याणचन्द पेढी
कपडवज (जि० खेडा)

प्रतय ५०० मूल्यम् २-५०
वीर सवत् २४८८ वि० स० २०१८

मुद्रक

रेफिल आर्ट प्रेस
३१, बडतल्ला स्ट्रीट
कलकत्ता-७

किञ्चिद्द् वक्तव्य ।

आ 'धर्मसागर ग्रंथ संग्रह' नामनुं पुस्तक सत्य जिनमार्गना अन्वेषी एवा विद्वानोना करकमलमां अर्पण करवामां आवे छे ।

आ पुस्तकमां तपागच्छ प्रासादना स्तंभसमान पू० महोपाध्याय श्रीमद्द् धर्मसागर गणिवर विरचित स्वोपज्ञ वृत्तिसहित त्रण कृतिओ छे ।

१ श्री महावीर - विज्ञप्ति-द्वात्रिंशिका—आनी रचना पू० उपाध्यायजीए वि० सं० १६१६ मां स्तंभतीर्थ नगर (खंभात) मां करी छे, अने एनुं संशोधन एमना लघु पू० श्रीविमलसागरजीए कर्युं छे। आमां दिगंबरादि १० कुपाक्षिकोना मंतव्योनुं आगम-युक्ति थी निराकरण कर्युं छे ।
विशेष विषयानुक्रमथी जाणवो ।

२ षोडशश्लोकी—आनुं बीजुं नाम 'गुरु तत्त्वप्रदीपदीपिका' छे। आमां जघन्य-मध्यम अने उत्कृष्ट उत्सूत्रिओनुं निरूपण छे, तेमज दिगंबर आदि १८ उत्सूत्रिओना एकेक उत्सूत्रनुं आगम-युक्ति पूर्वक खंडन करवामां आव्युं छे ।

३ महावीर जिनस्तोत्र—आनी रचना पू० उपाध्यायजीए 'शिवपुरी' मां करी छे। आ कृति मूल प्राकृतमां छे, एना उपर संस्कृतमां एक अवचूरि छे। आमां एकंदर २६ पद्यो छे, २८ पद्यो अनुप्रासादि शब्दालंकारालंकृत त्रोटक छंदमां अने छेल्लु पद्य वसन्ततिलकामां छे। आमां वर्तमान तीर्थाधिपति श्रीमन्महावीर भगवतनी स्तुति करवामां आवी छे।

संशोधनमां महावीर विंशति द्वात्रिंशिकानी हस्तलिखित प्रति छाणी ज्ञानमंदिरनी चदुलाल भाई द्वारा प्राप्त थइ छे।

षोडशश्लोकीनी हस्तलिखित एक प्रति सुरत जैनानंद पुस्तकालयनी धानाचंदभाइ मद्रासी द्वारा अने बीजी एक प्रति वडोदरा आत्मानंदज्ञानमंदिरनी सौभाग्यचंदभाई द्वारा प्राप्त थइ छे।

महावीर स्तोत्रनी प्रति कपडवज अभयदेवसूरि ज्ञानमंदिरनी मास्तर हरगोविंददास द्वारा प्राप्त थइ छे। एना आधारे सावधानी थी संशोधन कर्यु छे, छतां कोइ भूल रही जणाय तो ते विद्वानोए सुधारी वांचव ए अभ्यर्थना।

कारतक सुद ५   }   लि०
कलकत्ता   }   संशोधक

प्रकाशकीय निवेदन।

प० पू० गच्छाधिपति आ० श्री माणिक्यसागरसूरीश्वरजी महाराज आदि ठाणां वि० सं० २०१० ना वर्षे कपडवंज शहेरमां मीठाभाइ गुलालचन्दना उपाश्रये चातुर्मास बीराज्या हता, आ अवसरे तेओश्रीना पवित्र आशीर्वादे आगमोद्धारक-ग्रंथमालानी स्थापना थएली हती, आ ग्रंथमालाए त्यारथी प्रकाशनोनी प्रगति ठीक ठीक करी छे।

तेओश्रीनी पुण्यकृपाए आ 'धर्मसागर ग्रंथ संग्रह' नामनुं पुस्तक आगमोद्धारक ग्रंथमालाना १८ मा रत्नतरीके प्रगट करतां अमोने बहु आनन्द थाय छे।

आमां त्रण कृतिओ छे, तेमां षोडशश्लोकीनी प्रेसकोपी स्वगच्छ गणिवर्य श्री चन्द्रसागरजी महाराजनीए करेली छे अने महावीरविज्ञप्ति द्वात्रिंशिका अने महावीर जिनस्तोत्रनी प्रेसकोपी मुनिवर्य श्री लाभसागरमहाराजनीए करेली छे, अने आ पुस्तकनुं संशोधन पू० गच्छाधिपति आ० श्री माणिक्यसागरसूरिजीनी पवित्रदृष्टि नीचे तेओश्रीए कर्युं छे। ते बदल तेओश्रीने वंदन करुं छुं। अने जेओए द्रव्य तथा प्रतिओ आपवा विगेरे द्वारा सहाय करी छे, तेओनो उपकार मानुं छुं।

लि०

रमनलाल जयचन्द

श्री महावीर-विज्ञप्ति-द्वात्रिंशिकाया: विषयानुक्रम।

पोडशश्लोक्या. विपयानुक्रम. ।

शुद्धिपत्रम् ।

पृ०	प०	अशु०	शु	पृ०	प०	अशु०	शु०
१	६	सूरि	सूरिं	४३	१२	त्वेव	ह्येव
३	१२	श्रोतृ	श्रोतॄ	,,	१७	द्वरि	द्वैरि
४	१०	शक्राग्नि	शक्राग्नी	४६	१९	दुधिया	दुर्धिया
६	१२	श्यामि	न्यामि	४८	१६	थमण	श्रमण
११	११	तीथी	तिथी	५१	२१	विश्वास्य	विंश्वास्य
१६	१६	नाक्ता	नोक्ता	५७	१८	परो	पर -
२३	३	नागमो	नमागमो	,,	१९	प्यन्न	प्यन्न
२५	२२	णम	णम	५८	३	लक्ष्या	लक्ष्मा
३०	५	मही	मह्रो	६२	१९	चाप	वाप
३५	२	प्टिव	प्ट्रिव	७२	८	यँवण्य	यैवर्ण्यं
३६	२	पड्ता	पड्क्ता	७७	१६	उद्धत्य	उद्धृत्य
,,	१४	,,	,,	११८	१९	तावन	तावान्
३७	१९	पौपघ	पौपध	१२६	१	यद्वद्	यद्वदद्
४०	११	निवृंत्ति	निवृत्ति	,,	६	रूप	रूपं
,,	१६	शुनड्	शुनड्ग				

श्रीजिनेन्द्रो विजयततराम्

महोपाध्याय-श्रीधर्मसागरगणिवरविरचिता स्वोपज्ञवृत्तिसमलङ्कृता

श्रीमहावीरविज्ञप्ति द्वात्रिंशिका ।

प्रणम्य परमानन्दकन्दं शक्रार्चितक्रमम्,
श्रीमद्वीरजिनाधीशं, विघ्नौघेभमृगाधिपम् ॥१॥
श्रीमद्विजयदानाह्वं, नत्वा सूरिनतक्रमम्,
स्वोपज्ञां विवृणोमि श्रीवीरद्वात्रिंशिकामहम् ॥२॥ युग्मम्

अथ श्रीमहावीरविज्ञप्तिद्वात्रिंशिकां विविक्षुर्निर्विघ्नसमाप्तिकामो मङ्गलार्थं विज्ञाप्यस्यैवाहतो नमस्कृतिमाह—

श्रीमत्स्वर्गिजनार्चितक्रमयुगं सङ्क्रान्तविश्वत्रयं,
निजानं निजमद्वयं प्रतिवचं स्याद्वादमुद्राङ्कितम् ।
बिभ्राणं बत बाधवन्ध्यवचनं चापायवन्ध्यस्थितिं,
श्रीमद्वीरजिनेश्वर! स्तुतिपथं नत्वा नये त्वामहम् ॥१॥

व्याख्या हे श्रीमद्वीरजिनेश्वर! बतेति कोमलामन्त्रणे। त्वां नत्वाहं स्तुतिपथं नये इत्यन्वयः। त्वां किंलक्षणं? श्रीमत्स्वर्गिजनार्चितक्रमयुगं। श्रीमत्स्वर्गिजनो महर्द्धिकशक्रादिसुरवर्गस्तेनार्चित-पूजितं, क्रमयुगं-पादयुग्मं यस्य स तं। अनेन पूजातिशयो दर्शितः। त्वां किंभूतं? बिभ्राणं दधानं, किं? विज्ञप्ति-

विशिष्ट सामान्यविशेषाद्यनन्तधर्मात्मकाशेषपदार्थविषयक ज्ञान, येनत्ज्ञानमित्यर्थ । ननु विशेषाववबोधक ज्ञान सामान्यावबोधक च दर्शनमिति प्रवचनवचनात् कथ ज्ञानस्य सामान्यावबोध-कत्वमितिचेत्। मैव, ज्ञानदर्शनयो क्रमेण सामान्यविशेषानव-बोधकत्वे सर्वज्ञस्य सर्वज्ञत्वसर्वदर्शित्वयोर्व्याघातापत्तेस्तथा च-

"सभिन्न पासंतो, लोगमलोग च सव्वओ सव्व।

त नत्थि ज न पासइ, भूअ भव्व भविस्स च ॥

इति सिद्धान्तबाधा स्यात्, तस्मात् ज्ञानदर्शनयोस्तुल्यविष यत्वेऽपि ज्ञाने सामान्यमुपसर्जनीभावेन विशेषस्तु प्रधानभावेन विषयीस्यात् दर्शने च सामान्य प्रधानीभावेन विशेषस्तूपसर्ज-नीभावेन चेति विशेषो बोध्य । उक्तञ्च—

"य एव हि उपसर्जनीकृतसमतान्यधर्मा विषमताधर्मविशिष्टा ज्ञानेन गम्यन्ते त एवोपसर्जनीकृतविषमतान्यधर्मा समता धर्मविशिष्टा दर्शनेन गम्यन्ते इति स्याद्वादमञ्जर्याम् ।

अत्र समताधर्मा सामान्या विषमताधर्माश्च विशेषास्ते च घटापेक्षया पटेऽनन्ता, पटापेक्षया च घटेऽनन्ता । एव प्रति पदार्थमन्योन्य द्विकादिसयोगैश्चानन्ता भाव्या । तथ्था अनन्त-पुद्गलनिष्पन्नत्वकालादिपञ्चकहेतुकत्वादिहेतुसूचकधर्मैर्द्रव्यत्वमूर्त स्वरूपादिमत्त्वादिसत्तासूचकधर्मैर्विवक्षितेप्सितार्थसाधकत्वस्वस्व-साध्यकार्येऽनुकूलत्वमोहजनकत्वादिकार्यसूचकधर्मैश्च घट पट-समान एवेत्यतो घटे पटसामान्यानि, पटे च घटसामान्यान्य-नन्तानि। तथा मृत्पिण्डचक्रचीवरकुलालकर्तृत्वादिकारणसूचक-

धर्मं पार्थिवत्वपृथुबुध्नोदराद्याकारवत्त्वादिसत्तासूचकधर्मं जला-धारत्वादिवाच्यसूचकधर्मं च घटः पटादिभ्यो विषमस्तेन पूर्वोक्ता धर्मा विशेषाऽपरपर्याया विषमताया आख्यायन्ते। एवं पटोऽपि तन्तुवेमाद्युपादानादिजन्यत्वादिहेतुसूचकधर्मं वनस्पतिकत्वतन्तुमयत्वादिसत्तासूचकधर्मं शीतत्राणकत्वादिकार्यसूचकधर्मं च घटादिभ्यो विषम इति तात्पर्यम्। किंभूतं विज्ञानं? सङ्क्रान्तनिरत्ययं, सङ्क्रान्तं प्रतिबिम्बितं विपर्यीभूतं, विश्वत्रयं जगत्त्रयी यत्र तत्तथा। अनेन ज्ञानातिशयो दर्शितः। च पुनः किंविधाः? बाधवन्ध्यवचनः। बाधः—पूर्वापरविरोधस्तेन वन्ध्यं शून्यं, परैर्बाध्यं वा, तच्च तद्वचनं च बाधवन्ध्यवचनम्। किंलक्षणः? विलसद्वचः प्रतिवचः स्याद्वादमुद्राङ्कितः, विलसन्ति-विनयाद्युपचारोपेतानि, चित्रकारिप्रमेयवाचकत्वेन श्रोतॄणां चित्ताह्लादकारीणि वा वचांसि प्रश्नरूपाणि शिष्यवचनानि, तेषामनुवादो वा, प्रतिवचांसि च प्रश्नितार्थनिर्वचनरूपाणि सिद्धान्तरूपेण गुरुवचनानि, स्याद्वादश्चानेकान्तवादः स एव मुद्रा, ततो द्वन्द्वः, ताभिरङ्कितम्-चिह्नीकृतमलङ्कृतमित्यर्थः। तत्र चापेक्षिकी हि प्रवचने स्याद्वादमुद्रितवचनान् स्याद्वादापेक्षयाऽवगन्तव्यं, अपेक्षा चैव-एकस्मिन्नेव विवक्षितघटादिवस्तुनि स्वरूपापेक्षया सत्त्वं, पररूपापेक्षया चासत्त्वमित्यादि। तादृशार्थविबोधकवचनं तु स्याद्घटोऽस्त्येवेत्यादिरूपेण सकलादेशरूपमवसातव्यम्। तच्च युगपदनन्तधर्मात्मकवस्तुवाचकं। उक्तं च प्रमाणनयतत्त्वालोकालङ्कारे—

"प्रमाणप्रतिपन्नानन्तधर्मात्मकवस्तुनः कालादिभिरभेदवृत्तिप्राधान्याद्भेदोपचाराद्वा यौगपद्येन प्रतिपादकं वचः सकलादेशः" इति । एतद्विस्तरार्थनिभालना तु स्याद्वादरत्नाकरादितोऽवलोकनीया । अनेन वचनातिशयो दर्शितः । पुनः किंभूतं त्वाम् ? अपायवन्ध्यस्थितिं, अपायैरुपद्रवैर्वन्ध्या शून्या स्थितिः स्वप्रवृत्तिमर्यादा यस्य स तमनेनापायापगमातिशयो दर्शितः । तदत्रानेन च दर्शिताश्चत्वारोऽपि मूलातिशयास्तेषां साधकता स्याद्वादमञ्जर्यादिग्रन्थान्तरतोऽवसातव्या । विशेषणानां सार्थकतास्त्वेवम्-श्रीमदिति स्वर्गिजनविशेषणं देवेष्वपि महर्द्धिकतासूचनार्थं । सा च शक्राग्निनामवेति । समस्तविश्वत्रयमिति विज्ञातविशेषणं लोकप्रसिद्धप्रभूतत्वज्ञापनार्थं । लोके हि विश्वत्रयगोचरं ज्ञानमुत्कृष्टमुच्यते, जगत्त्रयं तु लोकालोकप्रकाशकं ज्ञानमुत्कृष्टं, तदानीं विश्वत्रयपदमलोकस्याप्युपलक्षकम् । वाचमबाध्यमिति विशेषणं वचनस्योपादेयत्वज्ञापनार्थं, बाध्यवचनस्यानुपादेयत्वात् । बाध्यत्वं चात्र पूर्वापरविरोधित्वमित्यादि । अबाध्यत्वं कुत इति विशेषणद्वारा हेतुमाह-किंलक्षणं वचः ?, विलसदित्यादि । तच्चैवं-यद्वचनं निर्दोषपूर्वपक्षसिद्धान्तात्मकं भवति यच्च स्याद्वादमुद्राङ्कितं भवति, तत्परैर्बाधयितुं न शक्यत इत्यर्थः । श्रीमद्वीरेतिपदं वर्तमानतीर्थाधिपतिनामज्ञापनार्थं । श्रीमद्वीरेत्यादि सम्बोधनपदमनुक्तसंबोधनकाव्येऽपि सम्बन्धनीयमितिकाव्यार्थः ॥

अथ भगवद्गुणानामानन्त्याद्वाग्गोचरीकर्तुमसामर्थ्यं दृष्ट्वा-

न्तद्वारात्मनो दशयन्नेव शास्त्रानुसारेणावश्यवक्तव्यताविषयिणीं चित्तस्थामेव प्रतिज्ञा सूचयन्नाह—

ऐश्वर्यादिगुणैकदेशमपि ते वक्तुं न योगीश्वर,
कोटी कोटिनिजायुषापि विभवे जिह्वासहस्रैरपि।
तन्मेऽपि स्पृहयालुता हितवती तत्राऽस्तु तद्वत्पुन,
र्विलक्षाविति नोचिता तव पुरः प्रत्यर्थ्यसौ नमये ॥२॥

व्या०—यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धात् यस्मात् कारणात् हे श्री महावीरजिनेश्वर ? आस्तां जडमतिर्मादृशो जना, योगीश्वरोऽपि केवल्यपि, आस्तां समग्रभावेनैकाऽपि गुणः, ऐश्वर्यादिगुणैकलेशमपि प्रभुतादिगुणैकदेशमपि, वक्तुं-वाग्गोचरीकर्तुं न विभवे चेन्न समर्थो भवेदित्यन्वय। किं कृत्वा ? कोटीकोटिनिजायुषापि जिह्वासहस्रैरपि। कोटीकोटिशब्दो हि कोटीकोटिगुणितादिसंख्यानामुपलक्षकः। तृतीया चात्र करणार्थे। करणत्व च भगवद्गुणवर्णने जिह्वायुषोर्लोकप्रतीतमेव। एतावता भगवद्गुणवर्णने सामर्थ्याभावेन योगीश्वरस्यापि स्पृहयालुता सूचिता, सन् तस्मात्-कारणात् तद्वत्तस्येन तद्वत् योगीश्वरस्येवेत्यर्थ। तत्र त्वद्गुणवर्णने मेऽपि ममापि, स्पृहयालुता कदाहं त्वद्गुणान् वाग्गोचरीकरिष्ये इत्येवंरूपेणेच्छुकता, हितवती हितकारिणी, अस्तु भवतु। अनेन त्वद्गुणवर्णने योगीश्वरद्वारा स्वस्य सुतरामसामर्थ्यं स्पृहयालुतायाश्चौचित्य सूचितम्। अथ न सर्वत्रापि एवौचित्यमित्युपदर्शयन् प्रतिज्ञा ५

'तद्वदि'त्यादि। हे श्रीमद्वीर ? पुनस्तद्वद्गमो तव प्रत्यर्थीति ज्ञप्तये ज्ञापनाय, तव पुरो विज्ञप्तौ विज्ञापने, स्पृहयालुता नोचिता-न हितवती स्यात्। तद्वन्द्वन्द्वस्तु लालाघण्टान्यायेनेहापि योज्य, पर भिन्नार्थभाग्। भिन्नार्थता च मयादेवुद्धिरथज्ञापकत्वेन पूर्वं तद्वत् योगीश्वरस्यदिति व्याख्यातम्। इह तु तस्मिन्निव तद्वत्, त्वद्गुणगणन इवेत्यर्थ। अय भाव हे स्वामिन् ? यथा त्वद्गुणगणने स्पृहयालुता हितवती, न तथा तव पुरस्तद्वैरि-ज्ञापनाय-विज्ञापने सा हितवती, किन्तु 'विपत्तये वैरिविश्वास' इतिवचनात् नामगाहमात्र स्वामिन पुरो वैरी वाग्गोचरीकर्तव्य एवेति। अनेन विभुपुरस्ताद्वैरिज्ञापनविज्ञप्ति करिष्यामीत्येव रूपा स्वयस्थामेव प्रतिज्ञा ज्ञापितवान्। तत्र वैरिज्ञापनविज्ञप्ति स्वामिभक्ति स्वामिभक्तानां चानुग्रहहेतुरिति बोध्यम्। अत एवानन्तरकाव्ये त्वद्भक्तिनुन्नत्वमात्मनश्चतुर्थकाव्ये च 'नाम-ग्राहनिरूपिता हितममी तीर्थस्य ते स्यु'रित्यादि वक्ष्यतीति काव्यार्थ।

अथ यावद्यथा चिन्तित वाग्गोचरीकर्तुमशक्यमिति याथात् विस्तरथामपि प्रतिज्ञा सङ्कोच्य स्वशक्त्यनुसारेण वाग्गोचरी-करणाशमेव प्रतिज्ञामाविष्कुर्वन्नाह—

तत्रापीश ! पुरा पुरातनमहीयाऽऽचार्यवर्यै पुर,
प्रज्ञप्ता यदमी द्विष करकराग्राह परित्यज्य यान्।
वाचाऽऽना प्रतिपद्य ये त्वदरयस्तानेव वाग्गोचरी
कुर्वे सर्वविदस्तथापि पुरतस्त्वद्भक्तिनुन्नोऽन्वत ॥३॥

व्या०—हे ईश ! सर्वविदस्तथापि पुरत —सर्वज्ञस्य भवतोऽपि पुरस्तात्, त्वद्भक्तिनुन्नो नत —तव भक्त्या प्रेरित सन्नुन्नतिं प्राप्त, एवंविधोऽहं। तथापि त्वद्वैरिष्वपि वाचा-ऽऽज्ञा-वचोमात्रेण त्वदाज्ञा, प्रतिपद्य स्वीकृत्य, ये त्वदन्यस्तव-वैरिणो वर्तन्ते, तानेव वाग्गोचरीकुर्वे वचोगोचरान् विदधे इति प्रतिज्ञाऽन्वय। तानेवेत्यत्रैवकारोऽन्ययोगव्यवच्छेदार्थ। तेन वचोमात्रेणापि त्वदाज्ञामनङ्गीकुर्वाणा ये साङ्ख्यादयस्तानेव वाग्गोचरीकुर्वे इत्यर्थ। तन्निदानं पूर्वार्द्धेनोक्तमवगन्तव्य। तव सर्वविदोऽपि पुरस्ताद्वाग्गोचरीकरणं वस्तुत इति स्तुतिमद्-विशेषणद्वारा हेतुमाह—कीदृशोऽहं त्वद्भक्तिनुन्नोन्नत। यो हि त्वद्भक्तिनुन्नोन्नत स त्वत्पुरस्ताद्वैरिज्ञापने विलम्ब न कुर्यात्, त्वद्भक्ते सदृशत्वभावत्वात्। अथ पूर्वार्द्धेन सङ्काच-माह—तानेव वाग्गोचरीकुर्वे, किं कृत्वा ?, परित्यज्य, कान् तान् ? यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धात् यान्, कुतस्तान् ? [कान्] यद्-यस्माद्येऽमी प्रत्यक्षा साङ्ख्यादयो दस्यव, करेण कर गृहीत्वेत्यथवत्क्रियाविशेषण, करकरमाह यथा स्यात्तथा पुरा-पूर्व, पुरातनमदीयाऽऽचार्यवर्यै। पुरातना -जीणा ये मदीया आराध्यत्वेन ममताबुद्धिविषया ये आचार्यवया - आचार्य-प्रधानास्तैस्तव पुरस्तात् प्रज्ञप्ता प्रकाशिता। अय भाव-श्रीसमन्तभद्रश्रीहेमाचार्यादिप्राचीनाचार्यैश्चतुर्विंशतिजिनस्तवन-श्रीमहावीरद्वात्रिंशिकादिषु करेण कर गृहीत्वा ये साङ्ख्यादय प्रसिद्धद्वेषिणस्तव पुरस्तात्प्रज्ञप्तास्तान् परित्यज्य देवोऽहन् सुसाधु-

गुरुरित्यादिवचोमात्रेण नतानामङ्गीकृत्यापि मधुविधान विषकुम्भसदृशा ये तव वैरिणस्तानेव तव पुरस्ताद् वाग्गोचरं कुर्वे इति काव्यार्थः ॥

अथ प्रतिज्ञारूढा कतिमङ्ख्याका इति दर्शयन् महत्तु प्रीतिसूचागर्भितं काव्यमाह—

स्वामिन् सम्प्रति तेऽपि बहुशस्तत्र प्रसिद्धा दश,
शेषाः किञ्चिदकिञ्चिदेतदितरं त्वद्बोधगोऽध्याश्च ते ।
नामग्राहनिरूपिता हितममी तीर्थस्य ते स्युस्ततः,
प्रीतिर्गाढतरेप्सिता च सततं स्यादावयोस्तन् शृणु ॥४॥

व्या०—हे स्वामिन् ! तेऽपि प्रतिज्ञारूढा अपि, सम्प्रति प्रस्तुतस्तुतिवृष्टकाले, बहुशः बहुप्रकाराः, तत्र-तेषु द्विषत्सु, दश-दशसङ्ख्याका अनन्तरवक्ष्यमाणकाव्यद्वयोदितनामानः प्रसिद्धाः, शेषाः द्विधा किञ्चित्प्रसिद्धाः, एतदितरं एतद्व्यतिरिक्ताः अकिञ्चित्प्रसिद्धाः-अप्रसिद्धनामानः । ये च किञ्चित्प्रसिद्धाः अकिञ्चित्प्रसिद्धाश्च ते सर्वेऽपि त्वद्बोधगाध्याः तव ज्ञानगोचराः, अकिञ्चित्करत्वान्नाहं वाग्गोचरीकुर्वे इत्यर्थः । ये च दशसङ्ख्याकाः प्रसिद्धनामानस्ते नामग्राहनिरूपिताः तीर्थस्य साध्वादिसमुदायस्य, हितं पथ्यं स्युः । यतस्तीर्थस्य हितं, ततः आवयोः - त्वं चाहं चावां, तयोरावयोरीप्सिता वाञ्छिता, प्रीतिः सततं निरन्तरं गाढतरा-अतिशयेन निबिडा,

स्याद् भवेत् तीर्थस्य तवाभीष्टत्वात्, अभीष्टस्य हितं प्रीति-
हेतुरेव। सततमिति क्रियाविशेषणेन प्रीतेरव्ययत्वं, गाढतरेति
विशेषणेन प्रीतेर्दृढत्वमसूचि। सम्प्रतिशब्देन प्रस्तुतस्तुतिकर्तृ-
कालाध्यक्षसिद्धाऽपत्यानां द्विषतां ग्रहणं। तेनाऽतीताऽपत्यानां
जमाल्यादीनामग्रहणं, भाविदत्तराजकाले सर्वेषामपि सम्भावि-
क्षयत्वेऽपि तदविवक्षणं च बोध्यम्। ननु नामग्राहनिरूपणं
तीर्थस्य कथं हितमिति चेत्। उच्यते स्वामिवैरिणो हि स्वामिनं
प्रत्युपसर्गयितुमशक्तास्तत्सम्बन्धिजनानेवोपसर्गयन्तीत्यतः स्वामि-
वैरिणस्तत्सम्बन्धिजनस्याऽस्य प्रतीतिविषयीकर्तव्या भवन्ति।
तत्प्रतीतिं च प्रतिजनं वाग्द्वारा कर्तुमशक्ते स्वामिपुरस्ताद्
विज्ञप्तिद्वारा तन्निर्वचने सर्वेषामपि तत्सम्बन्धिनां युगपत्प्रतीति-
विषयीकृता भवन्ति। तथा च 'ज्ञाता हि वैरिणा नेह प्रभवन्ती'ति
लौकिकवचनात् स्वामिसम्बन्धिनस्तीर्थस्य ते वैरिणः प्रतीति-
विषयीभूता उपद्रवयितुमशक्ता भवन्ति। एवं च सति तीर्थस्य
हितमेव यन्नामग्राहनिरूपणं, तीर्थस्य हितं तत् शृणु श्रवण-
गोचरीकुर्विति काव्यार्थः॥

अथ स्वस्वकमव्युत्पन्ननामद्वारा नामग्राहं प्रसङ्गादुत्पत्ति-
कालं च काव्यद्वयेनाह—

श्रीमद्विक्रमतोऽङ्करामरजनीट्वर्षे १३९ वशामुस्त्यगार्
राकाङ्कोऽङ्कतिथीन्दुक ११५९ युगनभोर्के १२०४
स्त्रीजिनाचार्द्विषन्,

विक्रमाब्दे१२१४न्वपक्षर पटनलाके१२३६द्वन्द्वराधाप्रदी
श्रीमज्जागमदेवतास्तुतिरिपु राकांढिचन्द्रे१२५०पुन ॥५॥
अष्टाग्रे परनौ १५०८निनप्रतिमया स्पर्द्धी पुन साधुभि-
र्युग्माङ्गेष्वरनौ च १५६२ सदस्रमतिर्यामादनगाणावनौ
१५७० ।
निम्नाश्वाद्रिसुधा द्विनानिशरभूवर्षे १५७२ बभूवाधम ।
सवऽप्येनमिमे दयापि निदिश स्वीयाऽऽग्रहाद् दुर्ग्रहाव॥६॥
युग्मम् ॥

श्रीमद्विक्रमत श्रीविक्रमनरेन्द्रकालाद् अङ्कराभरपनीन्द्र-
वर्षेऽङ्कमितेऽब्दे यशामुक्त्वनाप् स्त्रीमुक्तिनिषेधपरा, अभूवनि
क्रियापद मयत्रापि सम्बन्धनीयमित्यन्वय । एवममेऽप्यन्वयपाठ्जना
कार्या । तनाद्कगमरजनीशशाङ्क प्रमेण उधम्येवमङ्कन्या-
याव्यरा । तथा च 'अङ्कानां वामतो गतिरिति' वचनात्
प्रमेणाङ्कस्थापना १२६ एवंविधाङ्कमित वर्षे, यशाना स्त्रीणा,
मुक्तौ मुक्तिनिरूपणे न विद्यते वाग् वाणी यस्य म यशामुक्त्य-
वाक् । इ नाम स्त्रीणां मुक्तिनिषेधकत्वेन योऽन्यस्य स्वयमप्रभव
माध्यम् । नग्न-नग्नाट दिगम्बरादिप्रसिद्धनाम्नैव वादिप कथ
नोद्दिष्ट ?, इति चेत् । उच्यते सदकालाध्ययनीय-स्मरणीयमङ्-
गलैकभूतायामहत्स्तुतौ प्रातरनभिधेयेन प्रसिद्धाभिधानेन सह-
स्तलिपुत्रप्रसिद्धनाम्नैव तदुच्चारो न युक्त । श्रीहेमाचार्यकृत

श्रीमहावीरद्वात्रिंशिकायामपि तथैव प्रयोगदर्शनात्। एवमग्रेपि बोध्यम्। अय भाव श्रीमहावीरनिर्वाणात्नवोत्तरषट्शतेष्वतीतेषु बोटिकदृष्टि । उक्त च—

'छव्वाससयेहिं नवुत्तरेहिं तइआ सिद्धिं गयस्स वीरस्स।
तो बोडिआण दिट्ठी, रहवीरपुरे समुप्पन्ना॥१॥'त्ति। श्रीवीरनिर्वाणविक्रमसवत्सरयोरन्तरकाल सप्तत्यधिकचतु शतमान। तस्य च प्रागुक्तसङ्ख्याया विश्लेषे शेषमेक शतमेकोनचत्वारिंशदधिक स्थित, तस्माद्विक्रमततस्तावता कालेन बोटिकोत्पत्ति। स च बोटिक प्रवचनलिङ्गाभ्या सवथा निह्नव। तन्मताकप क्स्तु शिवभूति सहस्रमल्लापरपर्याय प्रतीत एव॥१॥
तथा इकृतीथी टुके नवपञ्चदशैकमितवर्षे, राकाङ्क पूर्णिमीयक समुत्पन्न। अथ तिथी टुके इत्यत्र कप्रत्ययो बहुव्रीहिसमासवशाद् बोध्य। समासगतिस्त्वेव अङ्काश्च तिथयश्चाङ्कतिथयस्ताभियुगिन्दुश्च सङ्ख्यावाचको यत्र सवत्सरे साऽङ्कतिथीन्दुकस्तस्मिन्निति। एवमग्रेपि समासरचना बोध्या। पर कप्रत्ययस्य क्वचिद्वचनात् क्वाऽप्यभावो बोध्य। तथा चाङ्कर चना ११५९ एवंविधाङ्कमिते वर्षे, राका पूर्णिमा सा पाक्षिक त्वेनाङ्कश्चिह्न यस्य स राकाङ्क प्रादुर्भूत। अय भाव - श्रीविक्रमादेकोनषष्ट्यधिकैकादशशतेष्वतीतेषु पूर्णिमीयकमतोत्पत्ति। तन्मतावपक्तु चन्द्रप्रभाचार्य। तन्मतो पत्तिनिदान त्वेव जनपदप्रसिद्ध चारित्रैकपात्र श्रीमुनिचन्द्रसूरिक्रियमाणजिनाज्ञायाऽसर्पोत्कर्षाकृष्टन

चन्द्रप्रभाचार्येण श्राद्धप्रतिष्ठा प्ररूपिता । कालान्तरे च मतभेदकरणाय पूर्णिमा प्रकाशिता । तत श्रीमुनिचन्द्रसूरिप्रभृतिसमस्तसङ्घेनाऽनेकयुक्तिभिर्बोधितोऽपि स्वाभिनिवेशमत्यजन सङ्घबाह्य कृतस्तत पूर्णिमीयकमतप्रवृत्ति । एवमौष्ट्रिकादीनामप्युत्पत्तिराख्या । सर्वेषामपि निमित्तान्तरसद्भावेऽपि रागद्वेषहेतुकस्याऽभिनिवेशस्यावश्यकत्वात् शिवभूतेरिव अभिनिवेशमन्तरेण परम्परायाततीर्थत्यागस्याशक्यत्वात्, पर दिगम्बर पूर्णिमीयकौष्ट्रिक पाशचन्द्रा अनन्तरसङ्घनिर्गतत्वेन सङ्घबाह्या । स्तनिक साद्धपूर्णिमीयकौ तु पूर्णिमीयकमूलकत्वेन सङ्घबाह्यनाप्तौ । आगमिकस्तु पूर्णिमीयकाञ्चलिकमतद्वयमूलकत्वेन बाह्यबाह्य एव । कडुकस्तु निस्तुतिकमतगृहस्थत्वेन सङ्घबाह्यातिबाह्य । लुम्पाकस्तु वेषकमूलकत्वेनात्यन्तबाह्य बोध्य । बन्ध्यस्तु लुम्पाकनिर्गतत्वेनात्यन्तबाह्य इत्यादि स्वय बोध्यम् । ननु पूर्णिमीयकमते चतुर्मासिकापूर्णिमानां पाक्षिकत्वेन स्वीकार, चतुर्मासिकस्य चतुर्मासीत्वेनेत्यतस्तस्य राकाङ्क इति नाम न स्वकर्मप्रभव, किन्तु सर्वासामप्यमावास्यानां पाक्षिकत्वेन स्वीकारात् आमावासिक इति नाम स्वकर्मप्रभव युक्तमिति चेत् । सत्यम्, यद्यप्येवमस्ति, तथापि लोकप्रवृत्त्यनुसारेण प्रवृत्तेन दोष ॥ ७ ॥ तथा युगनभोर्क-चतु शून्यद्वादशमिते वर्षे, स्त्री जिनाऽर्चाद्विषन् स्त्रीजिनपूजानिषेधकृन् चामुण्डिकौष्ट्रिकापर पर्याय खरतर समुत्पन्न । अयमाव श्रीविक्रमतश्चतुरुत्तरद्वादशशतेषु खरतरमतोत्पत्ति, तन्मतकर्षकस्तु जिनदत्ताचार्य । ये

केचित् खरतराणामुत्पत्तिं श्रीजिनेश्वरसूरितो वदन्ति, ते खरतराणामपत्यान्येव, न पुन कश्चिन् शास्त्रज्ञ, तथाविचारस्यानुपपत्ते । तदनुपपत्तिजिज्ञासुना तु मत्कृतौष्ट्रिकमतोत्सूत्रप्रदीपिकाऽवलोकनीया ॥ ३ ॥ तथा विश्वार्के चतुर्दशद्वादशमिते वर्षेऽम्बरपक्षनाऽञ्चल समुत्पन्न । अय भाव -श्रीविक्रमतश्चतुर्दशाधिकद्वादशशतेषु अञ्चलमतोत्पत्तिस्त मताकर्षकस्तु एकाक्षो नरसिंहोपाध्याय ॥ ४ ॥ तथा षडनलार्के-षट्त्रिंद्वादशमिते वर्षे द्रुपदवराकाग्रही-सार्द्धपूर्णिमीयक समुत्पन्न । अय भाव -श्रीविक्रमत षट्त्रिंशान्धिकद्वादशशतेषु सार्द्धपूर्णिमीयकमतोत्पत्ति । तन्मताकर्षकस्तु सुमतिसिंहाचार्य ॥ ५ ॥

तथा पुन खाक्षद्विचन्द्रे शून्यपञ्चद्व्येकमिते वर्षे श्रीमच्छासनदेवतास्तुतिरिपु आगमिक समुत्पन्न । अय भाव श्रीविक्रमत पञ्चाशान्धिकद्वादशशतेषु त्रिस्तुतिकोत्पत्ति । तन्मताकर्षकौ तु शीलगणदेवभद्राविति ॥ ६ ॥ तथाऽष्टाभ्रेष्ववनौ अष्टशून्यपञ्चैकमिते वर्षे, पुन जिनप्रतिमया स्पर्द्धी-जिनप्रतिमावैरी लुम्पाक समुत्पन्न । अय भाव - श्रीविक्रमतोऽष्टोत्तरपञ्चदशशते 'लूंका' इति लोकोक्त्या लुम्पाकमतोत्पत्ति । तन्मताकर्षकस्तु मतसदृशनामा लूंकाख्यो लेखको बोध्य । वेषधारित्व चास्य विक्रमत स० १५३३ वर्षे बोध्यम् ॥७॥ तथा युग्माङ्गेष्ववनौद्विषट्पञ्चैकमिते वर्षे, लालाघण्टान्यायेन पुन शब्दाद्वा स्पर्द्धिशब्दस्योभयत्र सम्बन्धात् साधुभि स्पर्द्धी साधुवैरी यथार्थनामा कटुक समुत्पन्न । साधुवैरित्व चास्य सम्प्रति साधवो

न दृष्टिपथमायातीति कटुकभाषया बोध्यम्। तेन वस्तुत सर्वेषामपि साधुद्वयित्वेऽपि तथाविधकटकभाषाया अभावात्तेभ्य पार्थक्यान नाम्ना साङ्कर्यमिति। अथ भाव श्रीविक्रमतो द्वापञ्चाधिकपञ्चदशशतेषु कटुकमतोत्पत्ति । तन्मतापकस्तु कटुकनामा गृहस्थ ॥८॥ तथा व्योमाश्वबाणायनी शून्यसप्तपञ्चैकमिते वर्षे, सङ्ख्यमतिर्वीजामती इति लोकख्याता च ध्यमति समुत्पन्न । अथ भाव -सप्तत्यधिकपञ्चदशशतेषु वीजामतोत्पत्ति । तन्मतापकस्तु लुम्पाकमतान्निर्गतो वीजुनामा वेषधर ॥९॥ तथा द्विवाभिशरभूमिते वर्षे द्विसप्तपञ्चैकमिते वर्षे, निम्बाचाद् विमुख -निम्बाचाद्भुजन । तुजनस्तु चास्य जिनप्रतिमापूनाङ्गीकारेऽपि सावद्यत्वधिया साधुपदेशानङ्गीकारात्। अथ भाव -श्रीविक्रमतो द्विसप्तत्यधिकपञ्चदशशतेषु पाशमतोत्पत्ति । तन्मतापकस्तु नागपुरीयतपागणान्निर्गत पाशचन्द्रनामोपाध्यायो बोध्य ॥१०॥ अथ प्रागुक्ता दशाप्यमी अन्योन्य कीदृग् स्वभावा इति दर्शयति सर्वेऽप्यमी प्रागुक्ता दिगम्बरादिपाशचन्द्रान्ता दशापि दशमन्ङ्ख्याका अपि, कीदृशा ? विदिश - प्रवृत्तिप्ररूपणाभ्यामन्योन्य विरुद्धा दिशो गमनमार्गा येषा ते विदिश, परस्पर भिन्नमार्गप्रवर्तका अन्योन्य विवादाऽऽपन्नमार्गप्रकाशका अन्योन्य स्पर्द्धिन इवियावत्। अत एवान्योन्य विवादे सति न्यायप्राप्त्यभिलाषेण सङ्घ प्रत्यागता सङ्घेन सर्वेभ्यो न्यायिन एव वक्तव्या । उक्त च—

वादिनोऽपि मिथो यूय, कुपक्षा सङ्घमागता ।

सर्वस्यचायिन यूय, तस्करा इव भूपति" मिति। स्पर्द्धिन कस्मात् ?, स्त्रीयाऽऽग्रहान्, स्वकीयो य आग्रह कदाग्रहोऽसत्यमपि स्वोपात्त न त्यक्ष्यामीत्येवरूपेणाभिनिवेशमिथ्यात्वरूपस्तस्मात्। किम्भूतान् ? दुग्रहा दुग्रह इव दुग्रहस्तस्मात्। अन्येऽपि ये दुग्रहग्रस्तास्ते यत्तत्प्रलापिनो भवन्ति, तथाऽमी अपीतिभाव । ननु मीषा स्वस्वप्रभवनामकस्य तावत्तदपत्याना विद्यमानत्वेन प्रतीतमेव, पर मताऽऽक्षपकालादि कुतो ज्ञातमिति चेत्। उच्यते दिगम्बरमतास्पक शिवभूतिस्तु श्रीआवश्यकनियुक्त्यादेरवगत । उत्पत्तिकालोऽपि तत एव । पूर्णिमीयकादिपक्षस्य तु चन्द्रप्रभ चिनचन्द्र नरसिंह-सुमतिसिंह-शीलगणनामान क्रमेण मताऽऽस्पका उत्सूत्रकन्दकुद्दालादिभ्यो गता । कालोऽप्युक्तलक्षणतत एव। लुम्पाकादिचतुष्कस्य तु मतसदृशनामानो मतास्पका स्वस्वमतेभ्य एवावगता । कालस्तु आधुनिकत्वेन सज्जनप्रतीत एव। अल्पकालान्तरितत्वैनैतस्मादपि वृद्धान् श्रूयमाणत्वात्। आदिशब्दान्निह्नवस्य। तथागमनिरुद्धप्ररूपणादर्शनेनाऽऽगमादेवाऽवगत। आगमविरुद्धप्ररूपणा तु अस्यामेव स्तुतौ भगवत्पुरो निह्नविद्वारा प्रादुष्करिष्यते। बहुसम्मताऽऽगमदर्शनप्रतीतिकृणा तु श्रीमलयगिरिविरचितश्रीआवश्यकनियुक्तिवृत्तिरत्र शरणम्। यतस्तत्रोपधानादि तपोनिषेधका सर्वेऽपि निह्नवा एवोक्ता । उक्त च तत्रैव—

"बहुरय पएस अव्वत्त समुच्छ-दुग तिग अबद्धिआ चेव।

मत्तो निह्नगा खलु, तित्थमि उ वद्धमाणस्स"त्ति । आवश्यक नियुक्तिगाथावृत्त्येकदेशो, यथा सप्तैतेऽनन्तरोदिता । उपलक्षणमेतत् । तेनोपधानाद्यपलापिनोऽपि 'निह्नगा खलु'त्ति तीर्थकरभाषितमर्थमभिनिवेशवशात् निह्नुवतेऽपलपन्तीति निह्नवा । एते च मिथ्यादृष्टय सूत्रोक्तार्थापलपनात् । उक्त च—सूत्रोक्तस्यैकस्याप्यरोचनादक्षरस्य भवति नर ।

मिथ्यादृष्टि सूत्र हि न प्रमाण जिनाभिहितम् ॥ १ ॥ खलिवति विशेषणे । किं विशिनष्टि ? एते साक्षादुपात्ता उपलक्षणसूचिताश्च देशविसवादिनो द्रव्यलिङ्गेनाभेदिनो निह्नवा । बोटिकास्तु वक्ष्यमाणा सर्वविसवादिनो भिन्ना निह्नवा इति, तीर्थ वर्धमानस्ये'ति श्रीमलयगिरिवृत्ति पत्र २१२ द्वितीयखण्डे । उक्तनामानश्चामी अप्युपधानादितपोनिषेधका पर । तस्मान्निह्नवा इति । यद्यपि खरतरस्योपधाननिषेधकत्व नाममात्रेण नास्ति, तथाप्यादिशब्दसूचितनिचतुरादिद्रव्यापेताऽऽचाम्लान्तितपोनिषेधकत्वेन सोऽप्युपात्तो द्रष्टव्य । एतेन प्रवचनोक्ता सप्तैव निह्नवा भवन्ति, नाधिका इति प्रलपन्तोऽपि परास्ता , अधिकानामप्यागमे श्रवणात् । तस्माज्जमाल्यादिनिह्नवसप्तकनिदर्शन भाविनिह्नवाना दृष्टान्तार्थमेव बोध्यम् । उक्त च—

"आयरिअपरपरएण आगय जो उ आणुपुव्वीए ।

कोवेइ छेअवाइ, जमालिनास स नासिहि ॥ १ ॥ त्ति सूयप्रज्ञप्तिनियुक्तौ । तथा नामग्राहेणाप्यधिकनिवचन यथा

दिगम्बरस्यावश्यकनियुक्तौ, पूर्णिमीयकादिपञ्चकस्य तु सूरकन्द-कुद्दालादौ, शेषाणां तु ततोऽप्यधमत्वात् स्फुटमेव । उक्तार्थ-सङ्ग्राहकश्लोकद्वयं चेदं—

"श्रीमद्विक्रमतोऽङ्कराभरजनीशाब्दे १३६ भवद् बोटिको भूतिनामशिवाजवेपुगिरिशे ११५६ चन्द्रप्रभं पौर्णिमं । वेदा-भ्रारुण १२०४ औष्ट्रिको जिनपदाद् दत्ताह्वयाद्योऽभवत्, निस्वार्के १२१४ नरसिंहतोऽञ्चलमत राकाश्रिताञ्चिगतम् ॥ सिंहात्प्राक् सुमते षडग्निरविणे १२३६ ऽन्त्ये सार्धपौर्णमीयकाङ्कितं, जातं त्रिस्तुतिकं च शीलगणतो व्योमेन्द्रियार्के १२५० कलौ । लुम्पाको वसुलेन्द्रिये ष्टुपु १५०७ कटुकोऽपि वेदाङ्घ्रि व्यक्ष्य दके, १५६२ यन्थ्य द्विनिधौ १५७० तथा च दशमं पाशोऽभिसप्ता-क्षकौ १५७२ ॥ २ ॥

शिवाद् भूतिः शिनभूतिः, जिनपदाद् दत्ताह्वयाद् जिनदत्त-नाम्नः, प्राग्-पूर्वं सुमतिपदस्यैव विधात् सिंहात् सुमतिसिंहा-दित्यर्थः ॥

अथ दशानामप्यमीषां कुविकल्पनाविष्करणपुरस्सरं तन्नि-राचिकीर्षुर्यथोद्देशं निर्देश इति न्यायात् प्रथमं काव्यद्वयेन प्रथममुद्दिष्टस्य दिगम्बरस्याभिप्रायमाविष्कृत्य तन्निराकुर्वन्नाह—

स्त्रीनिर्वाणनिराकृतौ च निचयावृत्त्यङ्गतालिङ्गता,
द्वारं तदकलङ्कलानुदयता चेति प्रतिज्ञावत ।
तस्मादव मतिश्रुते कथमिति स्यात्ता सवस्त्रस्य मे,
प्रज्ञाभूत्यहृदस्ततस्तदस्येमानान्न ते मान्यता ॥७॥

व्या०—हे स्वामिन् ! स्त्रीनिर्वाणनिराकृतौ-स्त्रीमुक्त्यभावे, सिचयाऽऽवृत्यङ्गतालिङ्गता-वस्त्रावृताङ्गत्वस्य लिङ्गत्वमिति प्रतिज्ञावतो दिगम्बरस्य तस्मादेव-उक्तहेतोरेव मवरस्य मे मतिश्रुते कथं स्यातामिति प्रज्ञाशून्यहृन्स्तत स्त्रीदृष्टान्तत तदन्ये -केवलज्ञानाश्रद्धानस्य मानाद्-अनुमानात्तेऽन्तय, मा'भक्ता नास्तीत्यन्वय । तत्र मा'यतास्यीकारस्तत्र नास्ति । कोऽथ ? सवस्त्रत्वेन स्व मनशाभिमतो नास्ति, स्वाऽऽज्ञावर्तित्वेन नमाटो वा तवाभिमतो नास्तीत्यथ । अथ भाव -यथाऽऽत्मप्रदेशाऽ सम्बद्धपुद्गलात्मकवस्त्रेणाऽऽवृतस्त्रीषु केवलज्ञानाभाव, तथा पृथिव्यादिसम्पन्नवस्तु पुरुषेऽपि तदभाव एव, उभयत्राप्यात्म प्रदेशाऽसम्बद्धत्वेनाऽऽवरणे विशेषाभावात् । प्रकरणात् प्राप्तस्य दिगम्बरस्य । किम्भूतस्य ? प्रज्ञाशून्यम्द, बुद्धिरहितम्यस्य यास्य तस्मादेव वस्त्रावृताङ्गत्वादेव ज्ञानत्वेन केवलज्ञानसाम्यात् सवस्त्रस्य मे-मम मतिश्रुते मतिश्रुतज्ञाने कथ स्यातामित्यादि-विचारशून्यचित्तत्वात् । पुन किंलक्षणस्य ? प्रतिज्ञावत, प्रतिज्ञा च स्त्रीनिर्वाणनिराकृतौ सिचयाऽऽवृत्यङ्गतालिङ्गता, सिचयेन-वस्त्रेणावृतिरावरण यस्यैवंविधमङ्ग यस्य तस्य-भाव-स्तत्ता तस्या लिङ्गता हेतुत्व सिचयावृताङ्गत्वलिङ्गमित्यर्थ । च पुनस्तत्र द्वारभवा तद्व्यापार, किं ?, तत्कलकेवलानुदयता, तेन वस्त्रेण, कलो-युक्तो वस्त्रेण वा कला शोभा यस्य स तत्कल, परिहितवस्त्र इत्यर्थ । तस्मिन् मनुष्ये केवलस्य-केवलज्ञानस्या-नुदयताऽसद्भावता । अय भाव वस्त्राऽऽवृतानां केवलज्ञाना-

नुत्पत्तिस्तदनुत्पत्तौ च ध्रुवो मोक्षानाप्तिरिति तात्पर्यम् । प्रथम-
चकारस्तथाविधचित्तासामर्थ्यादिहेत्वन्तरसूचक इत्यवधेयम् ।

भावार्थस्त्वयं-दिगम्बरमते स्त्रीणां मुक्तिनिषेधस्तत्र सवस्त्र-
त्वाख्यो हि हेतुर्योऽन्यान्तरव्यापारस्तु केवलज्ञानाभाव एवेत्यत
स्त्रीनिर्वाणनिराकृतौ वस्त्रादि पूर्वाधम् । प्रयोगस्तु-स्त्रियो न
मुक्तिभाजो, वस्त्रावृतत्वात् देशविरतिवदिति । तथा द्वारीभूत
केवलज्ञानाभावोऽप्यनेनैव साध्य । प्रयोगो यथा स्त्रीणां केवल-
ज्ञानं न भवति, वस्त्रावृतत्वादित्यादि । यद्वा वस्त्रावृतत्वेन
हेतुना केवलज्ञानाभावं प्रसाध्य सिद्धेनैव केवलज्ञानाभावरूप-
हेतुना मुक्त्यभावं साध्यं । प्रयोगो यथा तत्र केवलज्ञानाभा-
वसाधकमनुमानं प्राग्वत् । स्त्रियो न मुक्तिभाज, केवलज्ञा-
नाभावात् पुरुषवदिति । अथोत्तरार्द्धेन दिगम्बरस्यातिप्रसङ्गा-
ऽऽपादनमाह 'तस्मादेवे'त्यादि । अत्र मतिश्रुतयोरुपलक्षणत्वाद्-
वध्यादिपरिग्रह । प्रयोगो यथा दिगम्बरमते सवस्त्रस्य मत्यादि-
ज्ञानान्यपि न भवेयु, सवस्त्रत्वात् सवस्त्रमिथ्यादृष्टिमनुष्यवदि-
ति । यद्वा मत्यादि ज्ञानचतुष्टयं सवस्त्रस्य न सम्भवेत् ज्ञानत्वात्
केवलज्ञानवदिति । किमुक्तं भवति आत्मप्रदेशाऽसम्बद्धपुद्गला-
त्मकमपि वस्त्रं यद्यात्मगुणकेवलज्ञानावरणं भवितुमर्हति, तर्हि
मत्यादिज्ञानानामप्यावरणं भवतु । उभयत्रापि विशेषाभावात् ।
लोकेऽपि यद्यस्यावरणं तत्तज्जातीयं वा तज्जातीयानामप्यावर-
णमेव दृष्टं । यथा भित्त्यादिकं सूर्यालोकस्यावरणं तथाऽऽलोक-
त्वेन साम्यान्निशारत्नरत्नप्रदीपाद्यालोकस्याप्यावरणमेव । अत

त्वात्मप्रदेशाऽसम्बद्धवस्त्रसम्पर्कस्य पृथिव्यादिसम्पर्कोऽपि केवल ज्ञानावरण भवत्वित्यभिप्रायेणान्तरमसि नेव काव्ये पुस्यपि केवलज्ञानाभाव साधयिष्यते । किञ्च-यदि शरीरे वस्त्रसम्पर्क समुत्पद्यमानकेवलज्ञानस्य प्रतिबन्धकस्तर्हि उत्पन्नस्यापि केवलस्य विनाशको-ऽपि भवन् केन निवार्य ? । यथा मतिश्रुताद्यावरणोदय उत्पद्यमानस्य मत्यादिज्ञानस्य प्रतिबन्धकस्तथोत्पन्नस्यापि मत्यादेर्विनाशको-ऽपि दृष्ट । यच्च सवस्त्रत्वेन हेतुना केवलज्ञानाभावे साध्ये हेतोरसिद्धत्यादिदोषाऽऽसुलत्वेऽपि प्रतिबन्द्याऽतिप्रसङ्गोद्भावन तत्रायोऽस्यधियोऽपि प्रतीतिविषयीभवनाथमितिबोध्यम् ।

ननु हेतोरसिद्धत्वोद्भावना कथमिति चेत् । उच्यते तत्र दिगम्बर प्रष्टव्य वाच्य भो नग्नाट ! पक्षत्वेनाभिमता स्त्रिय किंसयतिन्य मयतिन्यो वा ? । आद्ये, सिद्धसाधन । अस्माकमपि तथैवाभिमतत्वात् । नहि वयमप्यसयतस्त्रीणा मुक्तिसद्भाव वदाम । द्वितीयेऽपि सयतस्त्रीणा वस्त्र किं केवलज्ञानावरणत्वात् उत परिग्रहरूपत्वेनासयमहेतुत्वाद्वा मुक्तिप्रतिबन्धक ? न तावदाद्योऽनवद्य, वस्त्रस्यात्मप्रदेशाऽसम्बद्धपुद्गलात्मकत्वेनाऽऽत्मगुणकेवलज्ञानावरणत्वाऽसम्भवादित्यादियुक्त्युद्भावनेनान्तरमेव निराकृतत्वात् । किञ्च-सवस्त्रत्व तावत् स्त्रीषु कादाचित्क सार्वदिक वा ? । प्रथमे तावत्पुस्यपि कादाचित्कसवस्त्रत्वेन हेतुना केवलज्ञानाभाव साध्य, अन्यथा पुस्येव व्यभिचारात् । यद्वा कादाचित्कसवस्त्रत्वेन हेतुना पुदृष्टान्तेन स्त्रीष्वपि केवलज्ञान-

सद्भाव साध्य । तथा च बाध एव, सत्प्रतिपक्षता वा । द्वितीये पुन स्वरूपासिद्ध एव हेतु, पक्षे तस्याऽसत्त्वनात्। नहि स्त्रीषु सवस्त्रत्व सार्वदिक, बाल्यावस्थाने स्नानाद्यवसरविशेषे च स्त्रीषु वस्त्रराहित्य सर्वजनप्रतीतमेव। तस्माच्च वस्त्राभाववति मनुष्ये केवलज्ञानोत्पत्तिस्वीकारेऽवस्थाविशेषादौ स्त्रीष्वपि वस्त्रराहित्यात्केवलोत्पत्ति केन वारयितु शक्या ?। अथ परिग्रहरूपत्वेनाऽसयमहेतुत्वात्ति द्वितीयविकल्पे तु सयतस्त्रियो न सिद्धिमधिरोहन्ति, वस्त्रादिपरिग्रहापेक्षत्वाद्देशविरतवदिति प्रयोग सम्पन्न । तथा च हेतु स्वरूपासिद्ध एव। नहि सयतस्त्रीणा वस्त्रादि परिग्रह भवितुमर्हति, तासा वस्त्रादे सयममात्रक्षार्थमेव धारणात्। उक्त चागमे—

"जपि वत्थ च पाय वा, कबल पायपुञ्छण ।
तपि सजमलज्जट्ठा, धारिंति परिहरंति अ ॥ १ ॥
न सो परिग्गहो वुत्तो, नायपुत्तेण ताइणा ।
मुच्छा परिग्गहो वुत्तो, इअ वुत्त महेसिणा" ॥ २ ॥

इति। न च स्वनिश्रितत्वेन वस्त्रादौ मूर्च्छा भवत्येवेति शङ्कनीय। स्वशरीरशिष्यादावपि तथात्वेन मूर्च्छाप्रसङ्गात् कस्यापि मोक्षावाप्तिन स्यात्।

किञ्च-भा क्षपणक[1] अवलानामम्बरपरिभोग किं तीर्थकरोपदिष्ट ? तव मताऽऽकर्यकशिवभूतिप्ररूपितो वा ? अशक्त्यपरित्यागकृतो वा ?। आद्ये तावदवश्य वस्त्राऽऽवृतानामव मुक्ति सिद्धा। यत ... प्रवृत्ति स्वार्थकारुण्याभ्या

वचनात् परमप्रेक्षावत्त्वेन परमकारुण्यभाजो हि भगवतो नाऽवलाना मुक्त्युपघातकमुपदिशन्ति। तथात्वे ह्यस्तौ ताव दन्यतीर्थिकनिन्द्या अपि भगवन्तो भवेयु। उक्तं च लौकिके-"धाऽऽत्रीप्रतिघातका स्युरधमाधीशा श्वपाका इवे"त्यादि। द्वितीये तु ताभि शिवभूते किमपराद्ध?, येन पापात्मनाऽवला।। परमशासन मुक्त्युपघाता विहित। न ह्यान्तरवैरमन्तरेण कश्चि-त्तथाविधारदृष्टाथसम्पदामनिवारको भवति।
ननु भो! शिवभूतिना वस्त्रदान स्त्रीणा ब्रह्मचर्यादिरक्षार्थमेव विहितमिति चेत्। चिरं जीव, येनाऽऽयातोऽसि स्वयमेव मदुक्तमार्गेण। यतो यद् ब्रह्मचर्यादिपालनहेतुस्तत्संयम प्रति हेतुरेवेत्यत सिद्ध प्रत्युत निष्परिग्रहताहेतुरपात्रादि, तदुक्ताऽ-संयमहेतु, कुतो वा मोक्षोपघातकमिति त्वयापि सवस्त्रस्य मुक्तिव्यवस्थापिता। अथ तृतीयेऽप्यशक्यपरित्याग किं शरीरा-वयवसहोत्पन्नत्वात् पणबधनच्छरीरसम्बद्धकृतविकारत्वाद्वा?। उभयथापि प्रसक्तवाक, बाल्यावस्थायामिवान्यावस्थास्वपि स्तानाद्यवयवविशेषे वस्त्राहित्यस्य सर्वजनप्रतीतत्वात्। अथ चकारसूचितहेतुप्रयोगो यथा-स्त्रियो न मुक्तिभाज, तथाविध-चित्ताऽसामर्थ्यात् नपुसकवदिति। तत्र तादृशसामर्थ्याभाव-स्तासां किं गतिस्वाभाव्यात् जातिस्वाभाव्यात् उत संहननादि सामग्र्यभावात्पुरुषेभ्यो हीनत्वाद्वा?। न तावदाद्यो, मनुष्य-मात्रस्यापि मोक्षानातिप्रसक्तं। तच्च तवाप्यनिष्टमेव। द्वितीये, का जाति? पञ्चेन्द्रियत्वं स्त्रीत्वं वा। आद्येऽन्वयोक्तन्तथा-

प्यनिष्ट । द्वितीये, स्त्रीजातेस्तथाविधचित्तासामर्थ्ये किं प्रमाणं ? प्रत्यक्षं परोक्षं वा । न तावत्प्रत्यक्षं, तद्‌यथावबोधरूपस्य प्रत्यक्षस्य तथासम्भवात् । द्वितीये त्वनुमानागमौ वा ? । न तावदनुमानं, तथाविधसाध्यसाधकहेतोरदर्शनात् । न च सप्तमनरकपृथिवी-गमनासामर्थ्यमेव तत्र हेतुरिति वाच्यं, तस्य तीर्थकरबलदेवादौ व्यभिचारात् । तेषां तत्र गमनसामर्थ्याभावेऽपि मुक्तिगमन-सामर्थ्यसद्भावात् । किञ्च—नहि मुक्तिगमनं प्रत्यधोगतिगमन-सामर्थ्यं हेतुः, मत्स्यादीनामपि मुक्तिगमनसामर्थ्यप्रसक्तेः । तेषामधोगतिगमनसामर्थ्यसद्भावात् । नाप्यागमः, प्रत्युत मुक्तेः प्रतिपादनात्तिविषयवचनस्याऽऽगमबाधितत्वात् । आगमो यथा—"समणस्स भगवओ महावीरस्स सत्त अंतेवासीसयाइं सिद्धाइं जाव सव्वदुक्खप्पहीणाइं चउदस अज्जिआसयाइं सिद्धाइं ति एवं संहननादिसामग्र्यभावलक्षणोऽपि हेतुरागमबाधितत्वेन स्वसाध्यं साधयितुमसमर्थ एव । आगमबाधितत्वं च सिद्धि-सिद्धौ सिद्धमेव । न हि संहननादिसामग्र्यभावे मुक्तिप्राप्तिः । एवं पुरुषेभ्यो हीनत्वादितिहेतुर्न समीचीनः, यतः पुरुषेभ्य इत्यत्र सर्वपुरुषेभ्यः कतिचित्पुरुषेभ्यो वा ? । नाद्यः, स्वरूपासिद्धेः नहि त्वदीयमतत्रासितप्रतिपक्षोऽपि चाण्डालादिपुरुषेभ्यो हीनतया त्वया व्यपदिश्यते । द्वितीये, गणधरादीनामपि मुक्त्यवाप्तिर्न स्यात् । तेषां तीर्थकरपुरुषेभ्यो हीनत्वादित्यादि । अथाऽऽशाम्बरस्यातिप्रसङ्गाऽज्ञानमुद्‌भाव्य स्त्रीदृष्टा तत एव पुंस्यपि केवलज्ञानाऽश्रद्धानानुमानादित्यत्रानुमानप्रयोगो यथा—

पुमांसो न केवलज्ञानभाजो, बाह्यपुद्गलसम्पर्कात् वस्त्रावृत-स्त्रीवदित्यनुमानेन पुरुषपि केवलज्ञानाऽश्रद्धानसिद्धौ सिद्धा सर्व ज्ञत्वेन स्वभक्तत्वेन वा भगवदमान्यता दिगम्बरस्य। अय भाव सर्वज्ञत्वेन भगवान् दिगम्बरस्य नाभिमतो, दिगम्बरो वा स्वभक्तत्वेन भगवतो नाभिमत इति।

ननु सर्वज्ञो भगवानित्येवरूपवचसा केवलज्ञानाङ्गीकारे सत्यपि कथं तच्छ्रद्धानानुमानमिति चेत्। उच्यते-आस्तां तावत्केवलज्ञानं,प्रवचनापलापिना प्रवचनमात्रस्यापि वचोमात्रेणैवाङ्गीकारो,न श्रद्धानेन, तेषां स्वकल्पितमतानुसारेणैव प्रवचनप्रवर्तकत्वात्। तस्माद्वचोमात्रेण तदङ्गीकारो न सत्यतयाऽङ्गीकृतत्य। अन्यथा "चत्तारि कुंभा प० तं० महुकुंभे नाममेगे महुपिहाणे, महुकु० विसपिहाणे"इत्यादि। एवमेव 'चत्तारि पुरिसजाया प० तं० मह० इत्यादिस्थानाङ्गोक्तचतुर्भङ्गीरचनाया वैयर्थ्यमापद्येत। अत एवात्रैव प्रतिज्ञाया 'वाचाज्ञा प्रतिपद्य ये त्वदरयस्तानेव वाग्गोचरीकुर्वे' इत्युक्तमिति भाव्याथ॥

अथ दिगम्बरस्य विरोधायज्ञानमुद्भावयन्नेव तच्चेष्टितमुपहसन्नाह—

मन्यानोऽपि जिनंजि तं जगतनु नाहारहेतुस्थितिं,
धर्माराधनसाधनान्यपि मुधा बुद्ध्या परित्याजयन्।
देह प्रत्युत पालयन्निति विमर्दाद्यतिसर्गवित्!
निर्ग्रन्थ्य च निदर्शयन् कुलरघूस्तेऽरिर्वर चेष्टत॥८॥

व्याख्या०—हे सर्वविद् स्वामिन् ! विसंवादाश्रयित् ते-त्वयारिर्दिगम्बर, कुलवधू-कुलस्त्री प्रति निर्वाच्य जनप्रसिद्ध-नाम्ना वागगोचरीकर्तुमशक्य लिङ्गोपस्थादिक निदर्शयन् वर चेष्टते सुन्दरचेष्टा करातीत्युपहास्यसूचकक्रियापदमित्यन्वय । विसंवादाश्रयित्व पूर्वापरविरोधाद्युद्भावनत्व, तत्कथमित्यमुना-प्रकारेणेनीति किं ? जिनेशि केवलिनि, तैजसतनु तैजसशरीर, मन्वानोऽपि ब्रीडुर्याणोऽपि, अपिशब्दा विरोधोद्भावनेऽस्मे लौकिकविरोधोद्भावनेऽपि योज्य । अन्तराऽपिशब्दस्तु आदि शब्दसूचितप्रतिवन्दा उद्भावको । नाहारहेतुस्थिति । आहाररूपो यो हेतुस्तैजसशरीर प्रति कारण तस्य स्थितिं विधि न मन्वान । तथा मुधा यथार्थवस्तुविषयक चेतनेप्सितफलसाधकत्वाद्विफला या बुद्धिस्तया धर्मारार्धनसाधनानि धर्मसाधनानि रजोहरण-मुखवस्त्रिकादीनि चतुर्दशोपकरणानि, तानि परित्याजयन्नपि-परिहारयन्नपि देह प्रत्युत पालयन् अत्र तत्त्यागापदेशेन देह-शरीर धर्मसाधनबुद्ध्या पालयन्नित्यक्षरार्थ ।

भावार्थस्त्वय कार्य हि परिणामिकारणमभिगृह्य वाऽवतिष्ठते। तच्च परिणामिकारण त्रिधा-अचिरस्थायि, चिरस्थायि, सदा स्थायि चेति। तत्राऽचिरस्थायि परिणामिकारण तावत्तन्-त्वादौ नीराञ्जनादिक, चिरस्थायि पुनर्घटपटादौ मृत्पिण्ड-तन्त्वादिक, सदास्थायि [illegible] ज्ञानाऽवकाशादौ आत्माऽऽका-शादिकम्

उक्तञ्च—'कार्य तिष्ठेदभिगृह्य, त्रिधोपादानकारणम् ।'

तरौ नीरमिवाङ्गेऽन्नमचिरस्थायि कारणम् ॥१॥
मृत्पिण्डाद्य घटादौ यत्तच्चिरस्थायि कारणम्।
आत्मादिक यद् ज्ञानादौ, तत्सदास्थायि कारणम् ॥२॥
गुणत्रयप्रदीपे। तथा च वाह्याग्नेरिवाऽऽहाराविनाभावितैजसशरीरस्याङ्गीकारे परिणामिकारणताऽऽन्नस्य समवश्यमङ्गीकर्त्तव्यमेव। तच्च तन्नाशेन नाऽङ्गीकृतम्। अतो निराधाऽज्ञानमेव तस्य। न च केवलज्ञानमाहात्म्यान्निराहारित्वं केवलिन इति कल्पनीयं। एवमपि कल्प्येत, यदि मतिश्रुतादिज्ञानवतामज्ञानिभ्यः क्षुधाया हीनत्वं दृश्येत। तच्च न दृश्यते, प्रत्युत कतिचिज्ज्ञानिभ्योऽपि क्षुधाया प्राबल्यदर्शनात्। किञ्चकेवलिनो निराहारित्वे कुमारावस्थोत्पन्नकेवलस्यानगारस्याऽऽहाराभावे शरीरवृद्ध्यभावेन बाल्यावस्थमेव शरीरं भवेत्, न चैतत्सम्भवति। यत पञ्चपञ्चाशत्सहस्रवर्षायुष्कस्य श्रीमल्लिनाथस्य वर्षशतेऽतिक्रान्ते केवलोत्पत्तावपि शरीरमान तु तत्काल सम्भवि धनुषां पञ्चविंशतिरेवाप्तम्। किञ्च केवलिनो वेदनीयोदयसद्भावात्सातोदयहेतुका हि क्षुधा कथं न सम्भवती त्यप्यालोच्य। न चैतत्तृप्तिमात्रेणैव केवलिन आहारसिद्धि। आगमेऽपि प्रतिपादनात्। उक्तं च—

"आहारगाण भंते! जीवा जहा सक्काई नवरं केवलणाणाणवि" भग श०८,उ०२ [३२१] तथा "एगविहबंधगस्स ण भंते! सजोगिभवत्थकेवलिस्स कतिपरीसहा प० ? गोअमा! एक्कारस परीसहा प०, णव पुण वेदेति। भग०श०८, उ ८ [३४३] ते

चैकादश इमे क्षुत्पिपासा शीतोष्ण दंश चर्या शय्या वध रोग-तृणस्पर्श-मला इति । उक्तं च—

"पंचेव आणुपुव्वी चरिआ सिज्जा वहे य रोगे अ ।
तणफास जल्लमेव य इक्कारस वेअणिज्जम्मि"॥त्ति। तथा सम्भावित-ममताबुद्धिनिरपनया धर्मसाधनीभूतान्यपि रजोहरणमुखवस्त्रि-कादीनि चतुर्दशोपकरणानि त्याजितवान्। तथा तदन्तर्गत शरीरमपि न त्याजितवानित्येतावदेव न, किन्तु प्रत्युत धर्म-साधनमिदं शरीरमिति बुद्ध्याऽन्नपानीयकमण्डलुसम्परिसाधने कोपकारे पालयन् नग्नाटः परित्यक्तवस्त्रपात्रादिस्थाने षड्.य-न्मुखमुण्डिकादिस्वीकारेण प्रतिज्ञापत्रप्रच्युतोऽपि यशसो द्विधा-राप्रतिनन्दीतरकारितो हतस्यापि हननमिति न्यायमापन्नो बाध्य । प्रतिबन्दी यथा यदि शरीरस्वीकार, कथं न वस्त्रपा-त्रादेरपि, धर्मसाधनत्वेनाभयत्राविशेषात्।

किञ्च केवलं शरीरं न धर्मसाधनं भवितुमर्हति, सहकारि-विकलस्य कारणस्य फलं प्रति वन्ध्यत्वेनाकारणत्वात्। एवमपि यदि वस्त्रपात्रादित्यागः, कथं न शरीरस्यापि ?। शरीरोपष्टम्भ-कधिया यद्.यन्मुखमुण्डिकास्वीकारोऽपि सुतरां प्रतिबन्धी, सा तु सुबोधैव ।

किञ्च सकलजगज्जन्तुहितहेतुत्वेन जिनोपदिष्टेभ्यो रजोह-रणमुखवस्त्रिकाद्युपकरणेभ्यस्त्वन्यस्य नग्नाटस्य त्रसाधनेकजन्तू पघातकत्र जिनपतिप्रतिषिद्धानां चट्.यन्मुखमुण्डिकाश्वतृणपत्रा-दीनामासेवने निर्भाग्यस्य निन्दीविषो पीयूषपानपरित्यागाद्वि-

पधानमितिन्याय सम्पन्न । न चैव वस्त्रादिवत् सुवर्णाद्यपि धारणीयमितिवाच्य, तस्य सर्वविरते सिद्धिसाधनत्वेन जिनानुपदिष्टत्वात् । न च तथा वस्त्रपात्रादि, तस्य सिद्धिसाधन-साधुशरीरोपष्टम्भकमात्रस्यान्नपानीयादिवज्जिनोपदिष्टत्वात् । उक्त चागमे "जपि वत्थ च पाय चे"त्यादि । तथा यन्वान्य लिङ्गोपस्थादि, तत्र निन्दनाह' । यच्च निदर्शनाह हस्तपादादि, तत्तावान्यमिति मल्ललोकप्रसिद्धोऽपि विरोधस्तस्याप्यज्ञता । 'निवाच्य च निदर्शयनि'ति विशेषणेन निर्दिष्ट । किञ्च म्लेच्छादिकुलविशेषमासाद्याऽवाच्यमपि लिङ्गादिक वाच्य दृष्ट, पर निदर्शनीयाऽर्हतया सम्मत तु दिगम्बरस्यैव दृष्टम् । असौ म्लेच्छादिभ्योऽप्यत्याविनेविरत्वमपि सूचित बोध्यमिति काव्यार्थ । इति मतो दिगम्बर ।

अथ क्रमागतस्य पूर्णिमीयकस्य काव्यद्वयेनाभिप्रायोद्घाटनपूर्वक निराचिकीर्षुराद्यकाव्यमाह—

पक्ष पञ्चदशीमवाप्य सकलीस्याचत्र तत्पाक्षिक,
युक्त चेति विकल्प्य कल्पनपर स्वहादिक्षाङ्कित' ।
हीं मान्स्मरिकादिक जिनपते ! सटकतमुन्मूलयन्,
भूतष्टादिन एव पाक्षिकत्वस्याऽरातिरय स्फुटम् ॥६॥

व्या —हे जिनपते! सांवत्सरिकादिवत्-युगप्रधानश्रीकालिकाचार्यात्परतोऽर्वाक् क्रमेण भाद्रपदसितपञ्चम्यां चतुर्थ्यां च तद्वाचरमावत्सरिकशब्दवत्, आदिशब्दात् क्रियाविशेषवाचका

आवश्यकादय शास्त्र प्राह्या । तद्वच्च भूतेष्टाग्नि एव-चतुर्दशी-
दिन एव पाक्षिक शब्दसङ्केतेन चतुर्दशीग्निपाक्षिकशब्दयोर्वाच्य-
वाचकभावलक्षणमनादिसिद्ध तदुपदिष्ट चोमूल्यन पाक्षिक-
शब्देन चतुर्दशी न वाच्येति दुर्वचसा निर्मूलीकुर्वत्प्रपञ्चनिति-
यावत्। ही खेद। एषोऽध्यक्षसिद्ध पूर्णिमीयकोऽरातिर्यिहत्ति-
स्तुत्यधिकारात्तव वैरी स्तुन यथा स्यात्तथा वतत इत्यन्वय ।
तत्र चतुर्दश्यां पाक्षिकशब्दस्य सङ्केतमुन्मूलयन् कीदृग् जात इति
विशेषणद्वारा उपहास्यमिश्रितरूपमाह—तत एव किल्क्षण ?
कुहाग्निकाश्रित । कुहू अमावास्या, आदिशब्दात्पूर्णिमा तया
पक्षा-पाक्षिकत्वेन स्वीकारस्ताश्रित शरणीकृतवान्। अत्रोप-
हास्यसूचकपद कुहूरितिबोध्य। यतस्त्वदाज्ञाद्विपक्षामावास्या-
श्रयणमेव श्रय । तथा च पाक्षिकत्वेन पूर्णिमाऽमावास्ययो
श्रयणात्, तस्य पूर्णिमीयक आमावास्यिकश्चेति सा यथा नाम-
द्वयी सम्पन्ना। अन्य [स्वप्र]था पूर्णिमीयकनाम्न एव सामर्थ्यता-
करणे पूर्णिमैव पाक्षिकत्वेन स्वीकर्तव्या स्यात्। तथा च मास-
मध्ये पूर्णिमाया एकत्वेन पूर्णिमा मासिकमेव पर्व स्यान्न पाक्षिक
मित्यप्यस्य वराकस्य दूषण सूचित बोध्यम्। यद्वा चतुर्दश्यां
पाक्षिकशब्दस्य सङ्केतोन्मूलन तत्कुत ? इति विशेषणद्वारा-
हेतुमाह—यत स किल्क्षण ?, कुहाग्निकाश्रितस्ततश्चतु-
र्दश्या पाक्षिकशब्दस्य सङ्केतामूलन, ततश्च कीदृग् जात
'पक्ष पञ्चदशीमवाप्य मत्कीयात्तत्र तत्पाक्षिक युक्त चेति
विकल्प्य कल्पनपर'इति। पक्ष —पञ्चदशदिनात्मक, पञ्च-

दशां यदवाए, अवाप्य प्राप्य, सकलीस्यात्-पूर्णीभवेत्ततस्मात् पक्षेण निवृत्त पाक्षिकं, तत्र पञ्चदश्या युक्तं, चकार एवार्थे, युक्तमेवेति विकल्प्याऽमन्दाशङ्कस्य कल्पनपर कुविकल्पनाऽसक्त इत्यपराध ।

भावार्थस्तय—यत्तु स्वामही स्वोक्त परित्यक्तुमशक्त स युक्तिष्वल्पेऽपि स्वमतिकल्पिते मार्ग युक्तिं नतुमिच्छन्नतश्च कुविकल्पाकल्पनाजालाकुलितो भवत्येव । उक्त च द्वितीयाङ्गटीकाया —

"आग्रही बत निनीषति युक्तिं, तत्र यत्र मतिरस्य निविष्टा । पक्षपातरहितस्य तु युक्ति यत्र तत्र मतिरेति निवेश" ॥ मिति । कदाग्रही चाय सर्वजनप्रतीत एव । तन्निदान तु प्रागुद्देशाधिकारे निश्चिद्दर्शित । विशेषतस्तु गुरुतत्त्वप्रदीपादिग्रन्थेभ्योऽवसातव्यम् ।

ननु पूर्णिमीयकस्य पञ्चदश्यामेव पाक्षिकस्वीकारात् पञ्चदश्यामेव पाक्षिक युक्तमिति प्रयोगो युक्त, न तु पञ्चदश्यां पाक्षिक युक्तमेवेतिरूपेण प्रयोग इति चेत् । मैव आचरणरूपतया तस्य चतुर्दश्यामपि पाक्षिकस्वीकारात् । स च स्वीकारो विशेषणसयुक्तैवकारेण सूचित, पर वैपरीत्यश्रद्धानात्तदपि मिथ्यात्वमेव । वैपरीत्यश्रद्धान तु आगमोक्त चतुर्दश्यां पाक्षिक तदाचरितमितिमननात् । पञ्चाऽनागमिक पूर्णिमापाक्षिक तदागमोक्तमिति श्रद्धानाच्च बोध्यम् । अथ तत्कल्पनानिराकरण तु उत्तरार्धेन द्रष्टव्यम् ।

अथ भाव-यथा मात्सरिकादिशब्दाः पर्युषणापर्वादिषु सङ्केतितास्तथा पाक्षिकशब्दोऽपि चतुर्दश्यामेव। यच्च 'पञ्चदश्यौ यज्ञकालौ पक्षान्तौ पर्वणी अपी'ति नाममालायां पञ्चदश्याः पर्वत्वमुक्तं, तद्धि यथाङ्गुलीप्रभृतीनां ग्रन्थिष्विव कालसन्धिविशेषादौ सङ्केतवशाद् बोध्यम्। अन्यथा 'वत्सरादिर्मार्गशीर्ष'इति नाममालावचनात् कार्तिकसितपञ्चदश्यामेव पर्युषणापर्व कर्तव्यं स्यात्। लोकरूढ्या तु दीपालिकाऽऽपाद्यान्ते टिप्पनानुसारतस्तु पौषेऽपि। तच्च तथापि नाभीष्टमित्याद्यनेकयुक्त्या तन्निराकरणं सुधीभाव्यमिति। अस्तिं चानादिसिद्धसिद्धान्तोक्तमहत्त्वतो मूलनात् स्फुटं भवति काव्यार्थः॥

अथ द्वितीयकाव्यमाह—

ज्ञानादीन्युपचारसाध्यशुचितानीष्टप्रदाऽनिष्टहृद्-
भावानीति तव प्रणीतसमये दृष्ट्वापि वाऽपत्रपः।
ज्ञानाऽऽचाररहितोपचारमुपधानादीप्सिताऽस्माघन,
निद्रानेतदिति प्रभो! प्रभुपुर किं नो नजेन्निग्रहम्॥१०॥

व्या०—हे प्रभो! तव प्रणीतसमये त्वदुक्तसिद्धान्ते, उपचारसाध्यशुचितानि। उपचारेण-कालविनयबहुमानोपधानादिना, साध्या-साधनार्हा, शुचिता-पावित्र्यं येषां तानि उपचारसाध्यशुचितानि। ज्ञानादीनि ज्ञानदर्शनचारित्राणि, कथम्भूतानि?, इष्टप्रदाऽनिष्टहृद्भावानि, इष्टानि सुखानि सुखसाधनानि च तानि प्रददतीतीष्टप्रदा। अनिष्टानि दुःखानि [illegible] दुःखसाध-

नानि च तानि हरन्तीति अनिष्टहृत् । एवंविधा भावा-स्वभावा येषां तानीष्टप्रदाऽनिष्टहृद्भावानि । इत्यमुना प्रकारेण न्यक्वापि-ग्राहशोधनेन पुस्तकन्यस्ताऽक्षरैरप्यवलोक्यापि, वा शब्दात्तथानुष्ठीयमानान्यप्यपेतदृग् । अपेता गता, दृग् भावलोचनं यस्य सोऽपेतदृग् पूर्णिमीयक , ज्ञानाचारहितोपचार । ज्ञानाचारे हितश्चासावुपचारश्च तमेवंविधमेतत्प्रत्यक्षमिद्ध शुद्धपरम्परागततीर्थे श्राद्धश्राद्धीभि क्रियारूपणाऽनुष्ठीयमान मुपधानतप , आदिशब्दात्साधूनां योगानुष्ठानपरिग्रह । तदीरितताऽसाधन-सुसाधसाधन, विद्वान्-चानान प्रभुपुरस्तत्पुरस्तान्निग्रह-यथापराधदण्डं किं नो व्रजेत् प्राप्नुयात् ? । अपि तु प्राप्नुयादेवेत्य-यमुनेनैवाशराथ ।

भावार्थस्त्वयं जैनप्रवचने ज्ञानाऽऽराधनं सावत्कालादुपचारैरेव भवति । उक्तं च—

"काले विणए बहुमाणे उवहाणे तह य अनिह्नवणे ।

वजणअत्थतदुभये अट्ठविहो नाणमायारा" ॥१॥ त्ति ।

तत्रोपधानं ज्ञानमुद्दिश्य तपोविशेषस्तत्करणं च ज्ञानाऽऽराधनहेतुज्ञानमूलत्वाच्च दर्शनचारित्रयोरपीति । तच्च साधूनामावश्यकयोगाद्वहनं, श्राद्धानां तूपधानोद्वहनं । तच्च पूर्णिमीयस्य नाभीष्टं । उपलक्षणात्तत्प्रतिपादकश्रीमहानिशीथादिशास्त्रमपि । तस्मात् हे प्रभो ! तव पुरो निग्रहास्पदं भवेदेव ।

ननु भो ! अस्यामवसर्पिण्यां प्रथमतया चन्द्रप्रभस्यैव-श्रावकप्रतिष्ठाव्यवस्थापकत्वेन प्रथमतस्तदुद्भावनेनैव विज्ञप्ति-

रुचितेतिचेत्। सत्यं, यद्यप्येवमस्ति, तथापि सम्प्रति यन्मते यदुत्सूत्रस्य बाहुल्येन प्रसिद्धिस्तन्मते तदुद्भावनपुरस्कारेणैव विद्वद्भिरिङ्गणाभिप्रायात् श्रावकप्रतिष्ठाया कटुकमते एव प्रसिद्धत्वेन तत्रैव निक्षिप्ताविष्करिष्यते। अन्यथा पाशचन्द्र प्रतिष्ठाया एवापलापी, लुम्पाकस्तु प्रतिष्ठाप्यप्रतिमाया अप्यपलापी। नमाटौष्ट्रिकव्यतिरिक्ता शेपास्तु श्राद्धप्रतिष्ठाव्यवस्थापका इत्यादिव्यक्त्या वक्तव्ये विभ्रम्तेर्गरीयस्त्वं स्यात्, तस्मात्साङ्कर्य-विवेको प्रत्युत्सूत्रमस्मवेऽप्युपलक्षणमूचितवेव बोध्याविति काव्यार्थ ॥ इति गत पूर्णिमीयक ॥

अथ काव्यपट्केनौष्ट्रिकापरनाम्न खरतरस्य स्वरूप विवक्षुराद्यकाव्येनातिप्रसङ्गमाह—

पावित्र्येण निरर्जितेति रमणी नाऽर्हत्सपर्योचिता,
भत्रा ता प्रतिषिद्धवान्किमु न च ज्ञानादिसम्पद्ग्रहम्।
कादाचित्कमशाचमन्यमदृश न ज्ञातवानक्षराद्,
दुर्नेयस्त्वरयाऽरिरप भगवन्! सम्प्रत्यमीषा नृणाम् ॥११॥

व्या०—हे भगवन्—हे स्वामिन्! एष प्रत्यासन्नोऽध्यक्ष खरतरनामाऽऽचार्य मूलचक्रवर्ती सम्प्रतीदानीममीषा 'अदसस्तु विप्रकृष्टे' इति वचनात् त्वत्तो दूरवर्तिना नृणा मनुष्याणा, त्वरया शीघ्र, दुर्नेयो दुलक्ष्यो वतत इत्यन्वय। एष किं कृतवान्? पावित्र्येण शुचिना, वर्जिता रहिता रमणी योषित्, नाऽर्हत्सपर्योचिता जिनपूजाद्या न भवत्येवेत्यमुना प्रकारेण

निह्नवाधिकाराद् दृष्टान्तविषयीकृत्येतियावत्। ता याचित प्रति पिद्धवान स्त्रीणां जिनपूजायामनधिकार इत्येवरूपेण जिनपूजात पृथक् कृतवान् जिनपूजां त्याजितवानिति यावत्। च पुनरर्थे। ज्ञानादिसम्पद्युक्त पुन किमु किं न निषिद्धवान ? तथा कादाचित्कमशौचमिति। स्त्रीगत यत्कादाचित्कमशौच अपावित्र्य, तन्न्यसदृश रमण्यशौचापेक्षया पुद्गतमशौचमन्यम् तन सदृश तुल्य न ज्ञातवानित्यक्षरार्थ।

भावार्थस्त्वय हे भगवन्[1] एष खरतरनामा तव वैरी साम्प्रतीनजनानां दुष्षमानुभावान्ज्ञानबाहुल्येनाविदितसद्गुरुवचनपरमार्थानां मदामहमत्तचेतसां चेतोगम्य, सहसा दुरधिगम्य। दुरधिगम्यत्व च 'कुमत हि क्रियावत्त्वेन वधते' इति वचनात् शेषकुमतापेक्षयाऽस्य स्वमतिकल्पितक्रियाया उग्रतयाऽऽभासतया मूढात्मनां क्रियाधिक्यत्व भ्रान्त्याऽऽपादकत्वेन बोध्यम्। तच्चैव अपावित्र्येण हेतुना स्त्रीणां जिनपूजायामनधिकार निषेधप्रतिलेन पौषधिकानां भोजनानधिकार, सामायिकादौ साधुसमक्षोच्चार्यनमस्कारत्रयपूर्वकनिरुण्डकोच्चार इत्यादिक तीर्थकराऽऽज्ञाबाह्यत्वेनानुभवत्युग्रक्रियात्वेनाऽऽभासत इति। तत्र स्त्रीपूजानिषेधनिराकरण स्वत्रैव काव्येऽतिप्रसङ्गान्निना कृतमेव। पौषधिकानां भोजननिषेधनिराकरण ▯ चतुर्दश्या नियमेनोक्ते पौषधव्रते चतुर्दश्या नियमेन चतुर्थतप करणाज्ञया च तीर्थकृतामनुक्तैव पूर्णिमायां पारणके सिद्धे सिद्धमेव। अन्यथा चतुर्मास्यामिव पाक्षिकेऽपि षष्ठतप एव प्रोक्त भवेत्तच्च नोक्त-

मिति। एवं त्रिगमस्यापूर्वकनिरण्डकाघारादाद्युमवाभासत्व निराकरण मल्लवौद्धिकमतोल्लूकप्रदीपिकातो बोध्यम्। अक्षरा द्विति विशेषणेन दिगम्बरायपेक्षयाऽतिप्रसङ्गाद्यज्ञानेन सर्वथा तत्त्वविचारबाह्यत्वमसूचि। अतिप्रसङ्गाग्रहान तस्यापाविष्यण हेतुना स्त्रीणां जिनपूजानिषेधकत्वेन स्फुटमेव। तथाहि स्त्रीणां यदपाविभ्य, तत्सावनिक कादाचित्कं वा?। आद्येऽति-प्रसङ्गो यथा मायदिवादपाविन्यात् स्त्रीणां यदि जिनपूजानिषे धस्तर्हि तेनैव हेतुना ज्ञानादिसम्पद्ग्रहस्यापि निषेध सम्पन्न, उभयत्रापि तत्कल्पितयुक्तेस्तौल्यात्। स चानेन मूलश्लोकरेण न ज्ञात। द्वितीयहेतोरप्यतिप्रसङ्गो, यथा कादाचित्कमपाविन्य स्त्रीषु तथा पुरुषेऽपि प्रतीतमेव। अपि शब्दात्साध्यातिप्रसङ्गो बुद्धिगम्य। तथाहि-तुल्येऽप्यपाविन्ये यदि स्त्रीणां जिनपन्या-निषेध कथ न नराणामपि। एवमपि यदि पुंसामनुज्ञा कथ न स्त्रीणामपीति कथ(बाधा) परनामा साध्याऽतिप्रसङ्ग सोऽप्यनेन न ज्ञात। एवमागमबाधोऽपि प्रभावत्यादिकृतजिनपूजादर्शनात, सोऽपि न ज्ञात इति काव्यार्थ।

अथ तत्कल्पितं तत्रैवोभयपाशकल्प विकल्पयन् भगवन्माऽऽ-ज्ञापराङ्मुखत्वप्रसिद्धिं तद्धेतु च दिदर्शयिषुर्द्वितीयकाव्यमाह-

शुद्धो मासतिथी प्रमाणमथवा ते न प्रमाणं किमु,
नूहीत्येवमुदीरित प्रतिवचोऽशक्तः कुकर्माऽरिनित्!।
वाचाऽऽज्ञाविमुखः प्रसिद्धिमगमत् श्रीनार्पिके पर्वणि,
प्राप्तानन्द इव स्मितं च कुरुते कृत्वा हि तत् श्रावणे॥१२॥

व्या०—हेऽरिजित् जिन ! वृद्धौ मासतिथ्योवृद्धौ सत्यामिति गम्य, मासतिथी प्रतीते ते-तव, किमु-किं प्रमाण, किंगणनापद्-सावुपन्यसनीये गृहीत्येवममुना प्रकारेणोदीरितो-नोदित, प्रतिवचाऽशक्त -प्रत्युत्तरयितुमसमर्थ , वाचा-वचनेन, कुवमाऽय तत्प्रलापी भन् आज्ञानिमुरत्नीवस्त्रदाप्रारण्डनकारी श्रीरा पिने पवणि पयुपणासहमि, प्रसिद्धिमगमत्-अथ जिनाज्ञायमा-कारीत्येवरूपेण लोके प्रसिद्धा जात । हि यस्मात्तराधिक पर्व श्रावणे श्रावणमासे चकारात् भाद्रपदवृद्धौ प्रथमभाद्रपदे च कृत्वा विधाय, मामाऽऽनन्द इव अथाममुदिव स्मित-हास्य कुरुते विद्वानोऽत्र नयमुरेनेनाक्षरार्थ ।

भावार्थस्त्वयं मासतिथ्योवृद्धौ सत्या प्रथमो मासस्तिथि-र्वा किं तव प्रमाण ? सविंशतिरात्रिमासे व्यतिक्रान्ते पर्युषित व्यमित्यादिदिनगणनापद्धतावुपन्यसनीये उत नेत्येव इहो-दीरितोऽपि उभयथापि पाशात् प्रत्युत्तरयितुमसमर्थ । तथाहि-प्रमाणे तावत् "चउण्ह मासाण अट्ठण्ह य पक्खाण वीमुत्तरसय-राइदिआण मित्यादिक्षामणकालापकपाठप्रामाण्यात् श्रावण भाद्रपदाश्विनवृद्धावाषाढसितचतुर्दशीतो हार्तिकसितचतुर-र्दश्यामेव चतुर्मासककरणताप्रसङ्गेन कार्तिकसितचतुर्दश्यां चतुर्मासकरण 'पचण्ह मासाण दसण्ह पक्खाण पचासु-त्तरसयराइन्दिआण'मित्यादिनवीनक्षामणकालापककल्पनप्रसङ्गेन च महति सङ्कटे पतनमेनम्य, तस्योभयोरप्यनिष्टत्वात् । किञ्च श्रावणवृद्धौ चतुर्मासकात्पञ्चाशता दिने पर्युषणाकरणे

कालिकसूरिवचनुमागकान्वात् शतद्विया पर्युषणाकरणताऽऽपत्त्या 'समणे भगवं महावीरे सवीसइराइमासे वइक्कंते सत्तरि राइ-दिएहिं सेसेहिं" त्ति समवायगाथा प्रकृतैव। अप्रामाण्ये च मदूषाऽऽगमकल्पितविधिप्रपादितग्रन्थानां दत्ताञ्जलिताऽऽपत्त्या पारिपूर्णमेवेत्युभयपाशात् प्रत्युत्तरयितुमशक्त एकभाषी भव-सीति।

ननु सदय श्रावणे पर्युषणाकरणत इमितं कुर्वन् भगवद्वैरि-त्वेन कथं विख्यात ? इति चेत्। उच्यते-यथाऽन्योऽपि कश्चि-द्देवानांप्रिया विरुद्धाचरणतः सहर्षं स्वाय स्वरूपं जनेभ्यो ज्ञापयन् सम्यक्साक्षित्वेन विख्यातो भवति, तथाऽयमपि जिना-नुदिष्टे श्रावणेऽपि पर्युषणापर्व कृत्वा सहर्षं जनज्ञापनं कुर्वन्-जिनाज्ञाविरुद्धचारित्वेन जनप्रसिद्धो भवतीति काव्यार्थः।

अथाऽन्यत्र प्रतिक्रमणादन्यान् पुरस्कृत्य चतुष्पर्व्यतिरि-क्ततिथिषु पौषधं निषेधयतोऽस्यानाज्ञायाज्ञाव दर्शयन् वृत्ताय-कान्यमाह—

प्रायश्चित्तकृति प्रतिक्रमणमत्कृत्य द्विशः प्रत्यहं,
प्रनष्ट भगवन्मया तदधिकं शुणितं च काम्यधी ।
तद्दृष्टान्तमुखेन मत्समय मामाचिराद्दीव यत्,
पर्वस्वेव नु पौषध नियमयन्नास्ति त्वदाज्ञारहि ॥१२॥

व्या०—हे भगवन्! यस्मात्

प्रतिदिनं द्विशो-द्वयोः सन्ध्ययोर्द्विवारं, प्रतिक्रमणं प्रतीतमेव तद्रूपं यत्सत्कृत्यमुत्तमानुष्ठानं त्वया-भगवता प्रज्ञप्तं-प्ररूपितं तत् धिक् त्रि प्रभृतिकं काम्यधी सुखाभिलाषी कः कुर्वीत ? न कोऽपीत्यर्थः । नु वितर्के प्रकरणात् खरतरनामा दुरात्मा तद्दृष्टान्त-मुखेन प्रतिक्रमणदृष्टान्तपुरस्कारेण, सामायिकादीव-सामायिकोपवासान्वितं, संवरमयं आश्रवनिरोधलक्षणं पौषधं पर्वस्वेव-अष्टम्यादिपर्वदिवसेष्वेव नियमयन्-अपर्वदिवसेषु प्रतिपदादिषु न कर्तव्यमित्येवंरूपेण मर्यादीकुर्वन्, अस्ति बिभृते यत्तदानित्याभिसम्बन्धात् तस्मात् त्वदाज्ञाबहिर्भूतोऽस्य इत्यन्वयमुखेनैवाक्षरार्थः ।

भावार्थस्त्वयं यथा सदनुष्ठानमपि प्रतिक्रमणं प्रतिनियतवेलायां प्रत्यहं द्विरेव विधीयते, तथा पौषधोऽपि पर्वदिवसेष्वेव युक्तो, न पुनः प्रतिपदादिष्वपर्वदिवसेष्वपीति तस्याऽभिप्रायः स्याद्भूत, अज्ञत्वस्य चास्य प्रतिक्रमणपौषधयोः स्वरूपस्यैवाऽपरिज्ञानात् । यतः प्रतिक्रमणं तावत् दिवारात्र्योः पापानुष्ठानस्य प्रायश्चित्तं, तच्चोत्कृष्टारम्भिणोऽपि श्रीमहावीरतीर्थे षाण्मासिकतपोवन्नाधिकमुचितं, पौषधस्तु संवररूपत्वेन सामायिकोपवासान्वितपर्वस्विवापि युक्त एव । अन्यथा चतुर्थादितपसामपि चतुर्दश्यादिपर्वदिवसेष्वेव कर्तव्यतापत्तेः, चतुर्दश्यादिष्वेव चतुर्थादितपसां नियमेनाऽऽगमे दृश्यमानत्वात् । तस्माद्यथा चतुर्थादितपसोऽष्टम्यादिदिनेषु नियमेनोक्तत्वेऽपि संवररूपत्वेनाऽपर्वतिथिष्वपि कर्तव्यतयाऽनुज्ञातं, तथा पौषधस्यापि । उक्तं च तत्त्वार्थभाष्यवृत्तौ-“प्रतिपदादिष्वनियमेन कार्य”

इति । कृतेरप्युपलम्भो विपाकश्रुताङ्गादौ सुबाह्वादिनिदर्शनतो बोध्य । किञ्च-(यथा) 'पडिकमे देवसिअं सव्व'मित्यादि सूत्रपाठोऽप्यधिकप्रतिक्रमणनिषेधको दृश्यते, न च तथा 'जाव पज्जुवासामीत्यादि' सूत्रपाठोऽपवसु पौषधनिषेधक, प्रत्युत जाव दिवस अहोरत्तं पज्जुवासामी' त्यादिपाठ । स च सयविनपौषधव्यवस्थापक इति। ये तु 'पौषधोपवासातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयौ न प्रतिदिवसाचरणीया'वित्यावश्यकवृत्त्यनुसारेण निषेधयन्ति, ते तद्वृत्तेरभिप्रायानभिज्ञा एवावगन्तव्या । तदभिप्रायजिज्ञासुभिस्तु मत्कृततत्त्वतरङ्गिणीवृत्तिरवलोकनीयेति कान्यार्थ ॥

अथ सामायिके क्रियावैपरीत्यं पौषधे च क्रियाधिक्यं दिदर्शयिषुश्चतुर्थ काव्यमाह—

ईर्यां सामयिके सुचित्तजननीमन्ते प्रतिक्रामयन्,
सद्धीनाङ्कुरितक्षमामिन हलेनोल्लेखयन्नल्पधी ।
दोषापौषधिनोऽन्त्ययामसमये सामायिकं शिक्षयन्,
दक्षमन्यजन कथं कथय मा स्वामिंस्त्वदाज्ञापर ॥१४॥

व्या०—हे स्वामिन् ! त्वं मां कथय अयं सामयिके दोषद्वयभाग् खरतरो दक्षमन्यजन अदक्षमप्यपण्डितमप्यात्मानं दक्षं मन्यते स दक्षमन्य , स चासौ जनस्त्वदाज्ञापर —तवाज्ञावर्ती कथ ? न कथमपीत्यन्वय । स च किंलक्षण ?, अल्पधी , अल्पा एकांशग्राहित्वेनाविकृशा धीर्बुद्धिर्यस्य ।

भाववाची बुद्धिरहित इत्यर्थ । किं कुर्वन् ?, मद्वीजाङ्कुरित क्षमा हलेनोत्सलयन्निव, सद्वीजैः-शाल्यादिभिरङ्कुरिता जाताङ्कुरा या क्षमा पृथ्वी, ता हलेनोत्कीरयन्निव, सुचित्त जननी धर्मानुष्ठानयोग्यचित्तविधात्रीमीर्यापथिकीमन्तेऽन-सान सामायिकपण्डकावारान्तरमित्यर्थः, प्रतिक्रामयन् चकाराऽ याहाय, च —पुनर्दापापौषधिनो रात्रिपौषधिकस्या न्ययामसमये रात्रिपाश्चात्यप्रहरे सामायिकं शिक्षयन् ग्राहयन्नित्यक्षराथ ।

भावार्थस्त्वयं पृथिव्याद्युपमर्दहेतुगमनाऽऽगमनादिक्रियापरि णताऽऽत्मनो हि धर्मानुष्ठानं विवक्षितफलवन्न भवतीत्यत पृथिव्याद्यारम्भपरिणामनिवृत्तिहेतुरीर्याप्रतिक्रमणं, तच्च शेषानु-ष्ठानेष्विव सामायिकेऽपि प्रथममेव युक्तं, उक्तहेतोर्बाधक विना सर्वत्रापि समानत्वात्। यच्च सामायिके महर्द्धिकस्य राजाऽऽगमनकारणाद्युक्तावन तत्पौषधाद्यनुष्ठानेऽपि समान-त्वादकिञ्चित्करमेव। यत्परकृतसामायिकस्येर्यापथिकेति (?) कुयि कल्पन तदप्यशेषानुष्ठानेष्वतिप्रसङ्गभङ्गप्रस्तत्वात्तथैव नाश्यं। यच्च "सामाइअं काउण सिरााधावश्यकचूर्ण्यादिवचनं तदपि मूढानामेव भ्रान्त्युत्पादकं, न पुनः सम्यग्बोधनाम्। यत सेया जइ चेइआइ अत्थि ता पढमं वन्दितिं शी आवश्यकचूर्णिवचना-देव कृतसामायिकस्य चैत्यगमनागमनविषयिणी स्फुटच, अन्यथा श्रीमहानिशीथादिभिः विरोध स्यात्, तत्र च चित्तशुद्धिनिमि-त्ताया ईर्याया प्रतिक्रान्ति विना चैत्यवन्दन-स्वाध्याय ध्यानादि-

धर्मानुष्ठानस्य निषिद्धत्वात्। अत्र बह्व्यो युक्तयो ग्रन्थगौरव भयान्नोच्यन्ते, दिग्मात्रदर्शनं तु तत्त्वतरङ्गिणीवृत्तितो बोध्यम्। एवं च सति यत्सामायिके परवादीयानिरूपणं तत्सामायिके विपरीतक्रियारूपो दोषः। स च सद्बीजाङ्कुरित्ते-त्यादिलौकिकदृष्टान्तेन सम्यग् बुद्धिविकलस्यैव भवतीतिदर्शितम्। तथा 'जाव पोसहं पज्जुवासामि'त्ति पाठाच्चारेणैव पौषधाविधे विद्यमानेऽपि सामायिके यद्रात्रिपश्चिमप्रहर सामायिकापदेशनं तदधिकक्रियालोप पौषधं साध्यं। सोऽप्यतिमूलस्यैव भवति। यतोऽनभ्यपूतावपि यदि पुनः पुनः इति फलवता स्यात्तर्हि एकस्मिन्नेवापवासे पुनः पुनः प्रत्याख्यानकरणेन शतशोऽप्युपवासा भवेयुरधिकरणस्य च वैयर्थ्यमापद्येत। तथा च यावज्जीवावधिकचारित्रेऽप्युक्तयुक्तिरीभणायति सामायिकपौषधयोरपि प्रसिद्धदोषद्वयादाज्ञानाहतमिति काव्यार्थः॥

अथ न केवलं विपरीतक्रिययैव सामायिकं दूषितं, किन्तु मुग्धजनविप्रतारणार्थमधिकोच्चारेणापि दूषितमिति प्रदर्शनाय पञ्चमकाव्यमाह –

आयुः पर्यन्तसार्यपञ्चयमतत् त्रिदण्डकोच्चारणं,
सम्यक् सामायिके अनेति मतिकृन्नो नन्दिपूर्वं तथा।
प्रत्याख्यानविधावुभे इति विभो! स्यात् सोऽनुकम्प्य कथं?
तद्यद्वं! दिवाकृत्युतितति कुर्वीत किं पचरम्॥ १५॥

शा-द्दृशापि (स्येहापि) सम्बन्धात् इव भूपाज्ञापरिपन्थिनो-राजा ज्ञापरिपन्थिनो राजाज्ञावैरिणोऽत्यर्थं अटवीस्तेना राजवि राधिनो वनवासिन श्चौरास्तेषामेका-अद्वितीया, निश्रा-शरण तस्य मम -प्रयास इतिरिति यावत्, स इवेत्यक्षराथ ।

भावार्थस्त्वयम मरणाभिलाषुकस्य पीयूषद्विषतो विषभक्षण मिव पञ्चवनदीसा नन राजाज्ञावैरिणश्चौरशरणकरणमिव मिथ्यादृग्‌यन्तरीविशेषचामुण्डिकाराधन तव वैरिणआमु ण्डिकाराधनालोकञ्चत्तचामुण्डिकनाम्न स्तरतराऽपरपर्यायस्य युक्तमेव । भजतीति रोगाभावेत्य यन तयाऽऽशानात् स्वरूपयोग्यतया युक्तैव वेदाकरणविंशतिरिति भावाथ ॥ इति गत रस्तर ॥

अथ काव्यत्रयेणाऽन्यपरमत दूषयितु प्रथमकाव्यताऽज्ञानो द्भावनामाह —

किञ्चिद्धर्मनशेन वस्तु निखिल साधर्म्यवैधर्म्यभा-,
गन्योऽन्य प्रतिवस्तुविस्तरविशुनानिन्वजानत्वयम् ।
श्रद्धातुमसत्खिकाप्रश्नत स्यात्साधुलिङ्गी ततो,
नो युक्त नदिनि प्रकल्पनपर पापात्मराड् विश्रम ॥१७॥

व्या०—हे प्रतिवस्तुविस्तरविशुद्धानिन ।
वस्तु २ प्र यनन्तपर्यायविषयक, निष्ठु
त्वविषयत्वेन व्यापक, तच्च

वस्तुविस्तरविभुज्ञानिन् ! किञ्चिद्धर्मदर्शनात् तथमात्मेषे वस्तुनि विवक्षितैकतरः धर्म किञ्चिद्धर्मतद्दर्शनेन तत्पारतन्त्र्येणाऽन्यो न्य-परम्परेण साधर्म्यवैधर्म्यभाग् । साधर्म्य च समता, वैधर्म्य च विषमता-ते भजते आश्रयत इति साधर्म्यवैधर्म्यभाग्, एवं-विध निर्विकल्प-सम्पूर्ण, वस्तु आत्मादिपदार्थसार्थरूप अनानन्ता-यतान्द्धन, यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धात् तस्मात् पुरुषलिङ्गग्रहणत श्रद्धाल् श्रावक, साधुलिङ्गी स्यात् तस्मात् पुरुषोऽतिग्रहणं श्रद्धालुर्नो नो युक्त नोचितमित्यमुना प्रकारेण कल्पनपर कुविकल्पनाऽऽसक्तोऽयम् यश्चोऽन्यचर पापात्मरात् अधर्मिगे-हरो, विश्रत प्राय सर्वजनप्रतीत, इत्य वयमुपलैथाऽपराध ।

भावार्थस्त्वयम् हे भगवन् ! समस्तवस्तूनाम् याऽन्य साधर्म्य वैधर्म्य च प्रतीतमेव । तथाहि-कृत्यत्वादिधर्मौ घटपटयो साधर्म्य, वैधर्म्य च मृन्मयत्वतन्तुमयत्वादिधर्म । एवमात्मा काशादीनाममूर्तत्वादिधर्मै साधर्म्य, वैधर्म्य च चैतन्याचैत-न्यादिधर्मैरित्यादि स्वधिया बोध्यम् (यथा) तत्र चपल न साधर्म्यसूचकधर्मत्वोभयोरैक्यमापद्यते, भिन्नत्वसूचकानामपि धर्माणां विद्यमानत्वात् । तथा पुरुषलिङ्गग्रहणमात्रेणापि न साधुलिङ्गगता, श्रद्धालोर्भिन्नत्वसूचकानामपि धर्माणां विद्यमान-त्वात् श्रद्धालोर्भिन्नत्वसूचकविरुद्धनेपथ्याऽऽहारादिविधेर्लोकप्र-तीतत्वात् । यदि साधूपात्तत्वमात्रेण परित्यागो युक्तस्तर्हि धान्याहार-पादविहार-चङ्क्रमण वस्त्रपरिधान-तत्त्वश्रद्धान-नम-स्कारादिजापादे परित्याग प्रसज्येत । तस्मादावश्यकादि-

क्रियासाधकतमत्वेन श्रद्धालूनामपि रजोहरण-मुखवस्त्रिकाग्रहण युक्तमेव । उक्तं चागमे—

"से किं तं लोउत्तरिअं भावावस्सयं ?, २ जं णं समणे वा समणी वा सावओ वा साविआ वा तच्चित्ते तम्मणे तल्लेसे तदज्झवसिए तत्तिव्वज्झवसाणे तदट्ठोवउत्ते तदप्पिअकरणे अण्णत्थ कत्थइ मणं अकुणमाणो उभओ कालं आवस्सयं करेंति" त्ति । अनुयोगद्वारसूत्रम् । एतद्वृत्त्येकदेशो यथा—'तदर्पितकरणः' करणानि तत्साधकतमानि देह-रजोहरण मुखवस्त्रिकादीनि, तस्मिन्नावश्यके यथोचितव्यापारनियोगेनार्पितानि नियुक्तानि यानि येन स, सम्यग् यथास्थानन्यस्तोपकरण इत्यर्थः । तथा "तस्साहणे जाणि सरीररजोहरणमुहणतगादिआणि दव्वाणि ताणि किरिआकरणत्तणओ अप्पिआणि" त्ति । अनुयोगचूर्णि । तद्ग्रहणं चानेनाभिनिवेशात्प्रतिषेधयतोऽन्येषामपि स्वर्द्धिस्तेन सम्मत इति काव्यार्थः ॥

अथ साधूपासकत्वेन श्रद्धालामुखवस्त्रिकादिलाञ्छनेन न्यायस्य समानत्वात् तद्वृत्तपरीक्षस्यापि कल्पनाप्रसङ्गेन स्वगलपाशं दिदर्शयिषुर्द्वितीयकाव्यमाह—

क्रियारोपयता तुला निलयिन स्यात्मानमाप्तप्रभो !
तेनाऽऽनायि निजे गले दृढतरं पाशः स्वयं दुर्धिया ।
धान्याऽऽहारजलोपचारशुचिता वस्त्रावृताऽऽस्यप
न्यामार्हन्नति जैनशासनमतिश्रद्धानसद्ध्यानतः ॥१८॥

व्या०—हे आप्तप्रभो-जिनपते ! किञ्चेति दूषणाभ्युच्चये। स्वात्मान निलयिनो-गृहस्थस्य, तुला समतामारोपयता तन-स्तनिनेन दुर्धिया दुर्बुद्धिना, निजे गले-स्वकीये कण्ठे, स्वय स्वयमेव, दृढतरोऽतिनिविड, पाशा य-बनमानायि आनीत इत्य-न्वय। तत्र गृहस्थतुल्यता कुत ?, धान्याऽऽहार-जलाप-चारशुचिता वस्त्रावृताबाच्य पन्यासाह न्ति जनशासनमतिश्र द्धान सद्ध्यानत। धान्याहारश्च प्रतीत, जलापचारशुचिता च-जलस्योपचारेण आहारनीहारादिनिर्यार्थिविधिलोकप्रसिद्धव्या-पारेण, शुचिता-पावित्र्य, वस्त्रावृताऽङ्गाच्य च वस्त्रेणावृत-माच्छादितमङ्गान्य-रिङ्गापस्थादि, पन्यासश्च चरणन्यसन, अर्ह न्नतिश्च-तीर्थङ्करनमस्कार जैनशासनमतिश्रद्धान च। मतिश्च श्रद्धान च मतिश्रद्धाने, जैनशासने मतिश्रद्धाने, सद्ध्यान च धर्मध्यानादिध्यानमिति समाहारद्वन्द्वस्तत इत्यक्षरार्थ।

भावार्थस्त्वय-यदि मुरापातिप्राग्रहणमात्रेणापि श्रद्धालो साधुसाम्य स्यात् तर्हि धान्याहारादिभि साधोरपि श्राद्धतु-साम्य भवतु केन वार्य ? न्यायस्योभयत्र समानत्वात्। तथा-चात्मनो गृहस्थतुल्यता भवानोऽऽचरन् च (न) भूतानामपि गुरुरिति स्वगलपाशाऽऽनयनमिति काव्यार्थ ॥

अथ तस्य निर्दयत्वमाविष्कुर्वन्नाह—

हत्वाऽऽत्मश्रभूपति जिनपते ! तत्कण्ठहारोपम, !
द्वि सङ्ख्यानियम समत्वनृपतेस्मत्सरैकात्मन

कण्ठे पाशमधीश ! यस्य पुरतः कुर्वन्नुपान्तायं यं,
षड्जीवेष्वघृणो घृणास्पदमसौ स्यात्तं कथं मत्सरः ! ॥१६॥

व्या०—हे जिनपते ! हे अधीश ! हे भवेश्वर ! भयहरण ! त्व यस्य अभाषस्यैव आवश्यकभूपति प्रतिक्रमणनृपति, हृदा-विचार्य, तस्यावश्यकस्य कण्ठस्तत्कण्ठस्तस्मिन् हारोपम गुम्फ-गुणप्रोतमुक्ताफलश्रेणिरचितभूषणस्य द्वि सङ्ख्यानियमगुणा-दाय गृहीत्वा मत्सरवैरात्मन श्राभाणवैरस्वरूपस्य मध्यत्व नृपते -सामायिकभूपते , कण्ठे पाश-गलबन्धन कुर्वन् षड्जीवेषु-पृथिव्यादिषड्जीवनिकायेषु अघृणा निर्दय , से तव पुरस्तात्स्वं घृणास्पद परमास्थान, न कथमपीत्य जययुक्तैवाक्षराथ ।

भावार्थस्त्वय प्रतिक्रमणं तावदिचारप्रसम्भविप्रायश्चित्ता-नुष्ठान । तत्र च यथा 'यथापराध दण्डो न्याय'इति वचनात् द्वि सङ्ख्यानियमो युक्त , अन्यथा प्रायश्चित्तावित्येव प्रवचन-व्यवस्थाविप्लव प्रसज्येत । सामायिक पुन सावद्यरूपक्रिया, तत्र च सङ्ख्यानियमो न युक्त इति सम्यग् यातुमुद्रपापपरि-ज्ञानाभिनिवेशाच्च श्राद्धानां प्रतिक्रमण न युक्तमित्यावश्यक भूपति विचार्य तत्कण्ठ हारोपम तदीयमेव द्वि सङ्ख्यानियम-श्राद्धे सामायिकमेव विषय, तदपि द्विवारमिति, सवररूपस्य सामायिकभूपते कण्ठे पाश कुर्वन्नमायश्चलिक पड्जीवेषु निर्दयस्तस्माच्च तथाविधयोग्यतासद्भावात्तव पुरस्तान्न करुणा स्पद, उपलक्षणात् सवररूपस्य पौषधस्यापि चतुष्पर्व्यां नियमयन् गलपाशिको वाच्य इति काव्यार्थ ॥ इति गतोऽन्यवृत्त ॥

अथ पूर्वार्द्धेन सार्द्धपूर्णिमीयकमतमुत्तरार्द्धेन त्रिस्तुतिकमत-मतिदेशेन दूषयितुं काव्यमाह—

प्रायस्तुल्यस्त्वदाज्ञा शरमितचतुर्मितेन प्रभो !,
सभ्यान्तस्तदयं पुरस्तव तिरस्कारस्तनायंप्रसक्त ।
तद्वन्निस्तुतिकोऽपि कोपदहन काम्य कुर्वमात्मनां,
कोप्यन्यत्रानामूत्तैरसिरंषामातिपातो यत ॥ २० ॥

व्या०—हे प्रभो ! 'यद्यशोनित्याभिसम्पन्नाम्' यस्मात् शरमित -उद्दिष्टपु पञ्चम सार्द्धपूर्णिमीयक, प्राया-बाहुल्येन, चतुर्मितेन तद्धमीयेन पूर्णिमीयकेन, तुल्यस्त्वदाज्ञा समानाभि-निवेशिकः, ततस्मात् अयं सार्द्धपूर्णिमीयक अन्यायम् , अनार्या-आज्ञायिकत्वधर्मकारिणातेर्षा प्रभु स्वामी तव पुरस्तात् सभ्या-न्त सभ्यमध्ये, तिरस्काय , तुरयार्थं, तिरस्कार्य एवेत्यत्र मुखेनैवाक्षराय ।

मायाधन्यय-सार्द्धपूर्णिमीयक पूर्णिमापाक्षिकादिमतरूपतया माय पूर्णिमीयकतुल्य । मायामहणात् वपुंस्त्वासद्देपादि-पूजानिषधान्निनाऽधिकोऽपि । ततस्मात्सव पुरस्तिरस्कार्य एवेति पूर्वार्द्ध । इति यत् सार्द्धपूर्णिमीयक । तथा हे प्रभो ! सम्मापपूर्-णिमीयकवत् त्रिस्तुतिकोऽप्यागमिकोऽपि त्वद्वचनात्तैरसिरैः तथाज्ञापरायणो काप्य अनिष्टविपादिषम् त्वाऽज्ञ त्यक्तवयः । तस्मात् कुतः? यस्माद् याज्ञातिपाता । सघपातश-त्वावरकत , ततो याज्ञाऽप्रज्ञम्ननाऽप्यय याज्ञाज्ञा याज्ञातिपाता । किंलक्षण स'?,

धुकमात्मना-उत्सूत्रभाषणादिना क्षुभित्व मन येषां ते एवंविधा ये आत्मानः प्राणिनस्तेषां काम्य -प्रीतिकारी। पुनः किंलक्षण ? कोपदहनः -उत्सूत्रभाषिणां हि क्रोधादयोऽनन्तानुबन्धिनः एवोदयप्राप्ता भवन्ति, तस्मात् कोपोऽप्यनन्तानुबन्धी क्रोधस्तेन दहन इव अग्निरिव कोपदहनोऽसौ कोप्य इति भावार्थः ।

अथातिदेशेन तिरस्कृतस्याप्यागमिकस्याऽस्य चित्रकारिचरित्रमाविष्कुर्वन् काव्यमाह —

स्वामिंश्चित्रकृदद्भुतं तव रिपोरेकं चरित्रं शृणु,
रत्नतीर्थस्य नमस्कृतिं च वचसा स्वीकृत्य तन्मध्यगा ।
न स्तुत्या श्रुतदेवतेति वदति श्रुत्वापि तत्सन्निधे-
रौन्नत्यं जिनशासनस्य सततं श्रीहेमचन्द्रादितः ॥२१॥

व्या०—हे स्वामिन् ! तव रिपोरागमिकस्यैकमद्भुतं चित्रकृद्-आश्चर्यकृच्चरित्रं शृणु इत्यन्वयः सुगमः । तच्चरित्रं किं ? 'नमो तित्थस्स'त्तिवचनात् रत्नतीर्थस्य द्वादशाङ्गीरूपप्रवचनाधारस्य, साध्व्यादिसमुदायस्य, नमस्कृतिं प्रणामं, स्वीकृत्य चोऽप्यर्थे, अङ्गीकृत्यापि, तन्मध्यगा तीर्थान्तर्वर्त्तिनी श्रुतदेवता न स्तुत्या-स्तवनाद्दा न भवतीति वदति । किं कृत्वा ?, श्रुत्वापि, किं ?, जिनशासनस्यौन्नत्यं शासनप्रभावनां, कुतः ?, श्रीहेमचन्द्रादितः श्रीहेमचन्द्रसूरिस्त्रिकोटीग्रन्थकर्ता श्रीकुमारपालप्रतिबोधकृत्,स आदिर्यस्य, आदिशब्दात् नवाङ्गीवृत्तिकारकश्रीअभयदेवसूरिप्रभृतयो ग्राह्या । सततं किंलक्षणात् ?, तत्सन्निधे , सा-श्रुत

देवता सन्निधौ समीपे सान्निध्यकारितया विघ्नभितैकाय-
श्यापाश्वस्तया यस्यैवभूतादित्यक्षरार्थं ।

भावार्थस्त्वयं अर्हदाद्यसाध्यं कार्यं कथं श्रुतदेवतासाध्यमि-
त्याद्यभिप्रायेण तेन श्रुतदेवतास्तुतिर्निषिद्धा । तच्च महाऽज्ञान-
विलसितं । नहि यो यदपेक्षया प्रबलबलवान् स तत्साध्यकार्य-
साधक इति नियम । अन्यथाऽऽचार्योपाध्यायसाधुसाध्यकार्यस्य
तदपेक्षया प्रबलबलवदर्हत्साध्यत्वेन 'नमो अरिहंताणं'मित्येक
पदात्मकस्यैव नमस्कारस्य जाप प्रसज्येत । तस्मात्-स्वस्वसा-
ध्यकार्ये सर्वेषामपि प्रबलबलवत्त्वं वैपरीत्ये च दुर्बलत्वमेव
यथागमं बोध्यम् । लोकेऽपि प्रदीपादिसाध्यं सूर्येण साधयितु-
मशक्यं दृष्टं, उक्तं च "विश्वाधकारविध्वंस हेतुर्हेलिमहानपि ।
नालं प्रदीपवद् गिरि-गृहान्तस्तमसोऽपहृत्" ॥१॥ इत्यादि । युक्ति-
विस्तरस्तु मत्कृतपोटशश्लोकीवृत्तितोऽवसातव्य इति काव्यार्थ ।

॥ इति गवस्त्रिस्तुतिक ॥

अथ काव्यपञ्चकेन क्रमागतं लुम्पाकमतं दूषयितुं ताव-
त्तस्य विश्वासघातित्वं केवलिगम्यमेवेत्युपक्षिप्यानं दिदर्शयिषु
काव्यमाह—

विश्वार्च्यक्रम ! हे महानडजनव्यामोहकृद्गिरा,
त्वद्बिम्बार्चनदोषदर्शनपराऽपुण्याभराक्षुणया ।
पङ्क्तीवेष्वनुकम्पयार्द्रहृदयोऽस्मीति ब्रुवाणो बहि-
र्विश्वासस्य प्रतिघातको हतघृणः किंयोनिमाविर्भवेत् ॥२२॥

पूजाऽणुव्रतिनोऽर्हता न कुसुमैर्युक्ता जिनेत्यावदन्,
मद्याशीव तव द्विपन्नहह वै वैरूप्यभागीक्ष्यताम् ॥२३॥

व्या०—हे अर्हन्! हे प्रभो! हे जिन! अहह खेदे, वै निश्चित। तव द्विपन्-लुम्पाकनामा तव वैरी मद्याशीव मद्यपानिवदित्यर्थ। वैरूप्यभाग्-वैरूप्यमसङ्गतजल्पनादिचेष्टया वैस दृश्य भजत इति वैरूप्यभाक्, ईक्ष्यता-दृश्यतामित्यन्वय। मद्यपानिचेष्टामाह किं कुर्वन्?, अणुव्रतिन श्राद्धस्या-र्हता भगवतां कुसुमैरुपलक्षणाच्चन्दनादिपरिग्रह, तै पूजा न युक्तेत्यमुना प्रकारेणाऽऽवदन् मूढजनेभ्यो ज्ञापनाय वचसा ब्रुवाण, अपीति विरोधे। पुन किं कुर्वन्?, विरचयन् विकल्पयन्, किं?, पेशलमुत्तर मनोहर प्रतिवच, कथम्?, इति-अमुना प्रकारेण, तत्प्रकारो यथा नद्युत्तारपुरोविहारकरण। नद्या उत्तार-उत्तरण पुरो यत्त्वेषनिधो विहारो-ग्रामानुग्रामविचरण वाचयमानासवनिरतीना, जिनादेशो जिनाज्ञेत्यक्षरार्थ।

भावार्थस्त्वय प्रत्याख्यातसर्वसावद्ययोगाना सयमाऽऽराधनत्वेन नद्युत्ताराविनाभावी विहारस्तावज्जिनाज्ञा, अनाज्ञा चाणुव्रतिनामपि सम्यक्त्वनैर्मल्यहेतु पुष्पाद्यविनाभाविनी जिनपूजेतिविरोध, जीवविराधनासम्भवस्योभयत्र तौल्यात्। ननु नद्युत्तारादौ न पुन पुन करणस्पृहानुमोदनादि, पूजायां तु तद्वैपरीत्यमिति कुतस्त्य तौल्यमिति चेन्, उच्यते नहि वय पूजायां पुष्पादिविराधनाऽनुमोदनीयेति ब्रूम, किन्तु पुष्पाद्यविनाभाविनी पूजाऽनुमोदनीया स्पृहणीया च। कैत-

रादनुमोदनेऽपि तदविनाभावी विहारस्त्वनुमोदनीयः स्पृहणीयश्च, अन्यथा जिनाज्ञा न स्यात्। यद्वा कार्येच्छूनां कारणेच्छुत्वनियमादितिन्यायात् विहारहेतुनत्युचाराम्नावपि स्पृहादि स्वीकर्तव्यमेवेत्यलं प्रपञ्चेन। तथा च सति विहारो जिनाज्ञा, न पुनर्जिनपूजेति जल्पन् मत्तपानिजल्पनमिव पूर्वापरसङ्गतिविकलं सकलजनप्रतीतमेव। शेषं सुगममिति काव्यार्थः ॥

अथ अथापत्त्या वेश्याजनपूजाप्रकाशकस्याऽस्य कलिकालतुलामाविष्कुर्वन् काव्यमाह—

चार्वी चन्दनचम्पकादिकुसुमैर्नार्चा मदर्च्यक्रम!,
त्यागीशस्य दिशन्नहो! जडसमाभृङ्गारभूतः स्वयम्।
अर्थानर्थविवेकदृग्विरहितो वेश्याजनं पूजय-
न्नथान्मूर्धन्न(?) समागतरयं कालः कलिर्मूर्तिमान् ॥२४॥

व्या०—हे मदर्च्यक्रम! उत्तमजनपूज्यपाद!, अहो आश्चर्ये। अयं लुम्पाकनामा अमूर्तोऽपि कतिचिज्जनानां महापापकर्मानुभावात् कालः कलिर्दुष्षमाकालो मूर्तिमानऽयातरत्-अवतीर्ण इत्यन्वयः। किंलक्षण?, अर्थानर्थविवेकदृग्विरहितः-अर्थश्चानर्थश्च तयोर्विवेको विवेचनं यस्या एवंविधा या दृग्ज्ञानलोचनं तया विरहितः-शून्यः। पुनः किंलक्षणः?, जडसमाभृङ्गारभूतः-मूर्खपर्षदलङ्काररूपः। किं कुर्वन्?, दिशन्-कथयन्, कथं?, चन्दनचम्पकादिकुसुमैस्त्यागीशस्य अर्हतोऽर्चा-पूजा न चार्वी न शोभनेति, अर्थेतिरध्याहार्यः। अथान् अर्था

पत्त्या, पुन किं कारयन् ?, मूखजन स्वप्रतिबद्धविरवासिजनं अत्यागित्वेन वेश्याजन प्रति पूजयन्-पूजां कारयन, भो लोक ! त्यागित्वेन भगवतोऽर्चां न कार्यीत्यर्थादत्यागित्वेन वेश्याजन पूजयतु भयानित्युपदिशन्नित्यक्षरार्थ ।

भावार्थस्त्वय यदि त्यागित्वेन भगवत कुसुमादिना पूजा न युक्ता, युक्ता तर्हि अत्यागित्वेन वेश्याजनस्यैव पूज्यता । यथा दिवाऽभोजिना देवदत्तस्य पीनत्वान्यथानुपपत्त्या रात्रिभुक्ति व्यक्तीभवति । कलिकालतुल्यता तु पूज्यस्य भगवतोऽपूज्यत्वम-पूज्यस्य च वेश्याजनस्य पूज्यत्व दर्शयत स्फुटमेवेति काव्यार्थ ॥

अथ निराम्नायप्रवचनायकरणेनापमयोपहसन् काव्यमाह—

पेटा वज्रमयी रदैरिव महामुद्राद्दिरुवा दुर्मते
रुन्मुद्रीकरणोद्यतस्य दशनव्यापत्तिहेतुर्हित ! ।
गम्भीरार्थमिद तव प्रवचन व्याख्योद्यतस्याऽऽत्मधी
कल्पया श्रुतिपरम्पराद्यपमतेर्युक्त द्विपोऽभ्यच्युते ॥२५॥

व्या०—हे हित ! जगन्मित्र ! अभ्यच्युते जैनमार्गाच्च्युतस्य द्विप, इद तव प्रवचन आचाराङ्गादिशास्त्र, दशनव्यापत्तिहेतु - द न्तपातनिदान युक्तमेवेत्यन्वय । किंलक्षणस्य तस्य ?, आत्म-धीकल्पया-स्वबुद्धिकल्पनया, व्याख्योद्यतस्य-व्याख्यां कर्तुमुद्य-तस्य, दुर्मतेर्दुष्टधिय , श्रुतिष्टीका, परम्परा गुरुक्रम , ते आदि-र्येषां भाष्यचूर्ण्यादीनां ते श्रुतिपरम्पराद्यस्तत्राऽपगता मति-र्यस्य तस्य दन्तपातनिदान युक्तमेव ।

धारित्वात् न जैनवेषी न वा शैववेषी, किन्तु नरशरीरावयव-शिर पाण्यादिमदूमूप्रदेशवद्विभक्तवेषधारित्वात् दुर्वेषी, जैन-प्रवचनपराङ्मुखत्वात् विमुखी, लुम्पाक इति नामश्रवणादेव लोकानामप्रीतिसम्भवा नाम्नापि निन्द्यश्रुति चेत् यदीहाऽपे-क्ष्यमहिनसम्बन्धात् इहापि इहलोकेऽपि तत्र प्रवचनाद्यथादन्यथा प्ररूपणाम् प्राय प्राकृतसरस्वताऽशनरति । प्रायो बाहुल्येन, प्राकृता -रत्नकादयस्तै सस्कृत निष्पादित राद्धमितियावत् । यद्दशनादिस्तत्र भोज्यत्वेन रतियस्य स, निन्द्यकुलभिक्षाटन-लम्पट इत्यथ । तथा स्त्रीवस्त्रनाम्पानकृत् । स्त्रीणा वस्त्राणि-शाटकमदान्तरपटकञ्चुकादीनि तेषा वा पानीय प्रक्षालनपल स्त्रीवस्त्रमलाविलपलमित्यथ । तस्य पान करोतीति पानकृत् पापात्मथ । तथा श्युच्छिष्टानविगानवान् । श्युच्छिष्ट भुक्ता-वशिष्ट अन्नभुक्तपरित्यक्तान्न वाऽनेन हेतुभूतेन विगानवान् लोकनिन्दनीयो नाऽभविष्यत्, यस्तर्हि क्लेशक्षणपरो ऐहिकपार-त्रिकफलनिरीक्षणतत्परो, धर्माधमफलममुत्र-परलोकेऽद्राक्षी-दित्यन्वयमुखेनैवाक्षराथ ।

भावाथस्तत्र हे अर्हन् ! यद्ययमिहलोक एव निन्दितान्न-पानादिनैव स्वल्पैश्वृत्तिनाभविष्यत्तर्हि परलोकेऽपि धमाधर्म-फल कोऽद्राक्षीन्-दृष्टाऽभविष्यन्न कोऽपीति काव्याथ ॥ इति गतो लुम्पाक ॥

अथ काव्यद्वयेन कटुकमतमाविश्चिकीर्षुर्निगुरुत्वफलाप-दशक काव्यमाह—

ही हीनो गुरुणा गुरुप्रगुरणानघ्यश्रवास्साश्रवा,
साधुश्रेणिरिति प्रकल्पितमति सम्प्रत्यमावीक्ष्यते ।
दुर्लक्ष्या क्षितिमण्डले कटुफलैकासक्तिसेव्य' कटु-
र्यु क्तस्तीर्थमपार्द्धमक्षिविषय दुर्वावदन्नल्पधी ॥२७॥

व्या०—हीति खेदे । सम्प्रति वर्तमानकालेऽसावप्यक्षसिद्धौ गूर्जरादिनिप्रभृतिषु दृश्यमाना साधुश्रेणि साश्रवा साधुगुण-रहिता, ईक्ष्यते दृश्यते, इत्यमुना प्रकारेण प्रकल्पितमति कटु-कटुक इत्यनिष्टनामा पुरुष इत्यर्थ । किंलक्षण ? क्षितिम-ण्डले कटुफलैकासक्तिसेव्य । कटुफलानि नरकादिगतिवेद्यदु-ष्कमजन्यदुखानि, तेष्वेवैका अद्वितीया आसक्ति -कारणाभुमेया लुब्धता येषां ते कटुफलैकासक्तयस्तै सेव्य -सेवनार्ह , पुन किंलक्षण, ? दुर्लक्ष्या दुष्टलक्षणधर , पुन किंलक्षण ? अल्प धीबुद्धिविकल , किं कुर्वन् ? दुर्वावदन्-भूरपपदि कुत्सित ब्रुवा वन्न् किं ? तीर्थं साधुसाध्वीश्रावकश्राविकालक्षण, कीदृशम् ? अपार्द्ध-अपगत अर्द्ध साधुसाध्वीलक्षण यस्मात्तदेव विधमक्षि-विषय-इन्द्रियगोचरमिति एव दुर्वावदन्, कुत इति विशेषणद्वारा हेतुमाह-यत स किंलक्षण ? गुरुणा हीन -गुरुरहित अनुपा-सितगुरुकुलविज्ञान इत्यर्थ । गुरुहीनोऽपि कुत इति विशेषण-द्वाराहेतुमाह यत स किंलक्षण, ? गुरुप्रगुरुतीर्थकृत् तस्य रण -शब्दो द्वादशाङ्गीरूपप्रवचन तस्यानघ्वा-अपथ श्रवसी-श्रोत्रे यस्य । यद्वा गुरौ-गुरुतत्त्वप्रसाधने प्रभव समर्थास्ते च ते रणा

श्च शब्दा गुरुप्रभुरणास्तेषामनध्वा श्रवसी यस्य । यद्वा गुरुप्रभघो-गीतार्था गुरवस्तेषां रण-शब्दस्तस्याऽमार्ग वर्णौ यस्य स, सद्गुरुवचनमूल्यविद्धकण इत्यर्थ । इत्यक्षरार्थ ।

भावार्थस्त्वयं-"भूए अत्थि भविस्सति केइ तेलुकनमिअकमजुअल" त्ति वचनात् अस्मिन् भरतक्षेत्रे दुष्पसह यावत् त्रैलोक्यनमस्कृतक्रमयुगलाना साधूनां सदैव सद्भावेऽपि नहीदानीं साधवोऽस्मद्दृग्गोचरीभव तीति वदन् निगुरुत्वेन जात्यन्धपुरुषवत् स्वपृष्ठिविलग्नाना महासङ्कटपातहेतुत्वेन कटुक इत्यनिष्टनामा युक्त एवेति काव्यार्थ ॥

अथोत्सूत्रभाषिणस्तावत्प्रायोऽनन्तानुबन्धिमायोदयिन एव भवन्तीति द्वितीयकाव्येन मायित्वमाह—

पापात्मा प्रतिमाऽर्हतामभिनमस्कार्याऽथ पूज्या च तत्
प्रोच्याऽपि प्रतिपक्षतामभिदधन्मायाविमुख्य क्षितौ ।
यद्धर्ममनाप्यमुक्तिपदवीनीथौ भवेत्पूजिता,
स धर्म प्रतिषेधयत्यधिपते ! साधुप्रतिष्ठात्मकम् ॥२८॥

व्या०—हे अधिपते ! तत्तस्मात्कारणात् पापात्मा कटुकः क्षितौ-पृथिव्यां मायाविमुख्यो मायाशीलशेखरो मन्तव्य इत्यध्याहार्य इत्यन्वय । मायाविमुख्य किं कुर्वन् ? अर्हतां प्रतिमा नमस्कार्याऽथ च पूज्या, इतिगम्य इत्यमुना प्रकारेण प्रोच्याऽपिभाषित्वाऽपि, प्रतिपक्षतां तद्वैपरीत्यमभिदधन्-ब्रुवाण । अथ मायावित्व दर्शयति-तस्मात् कुत ? यस्मात् यत्र-आचार्यौ

[illegible] [illegible], अप्राप्य प्राप्य, पूजिता प्रतिमा मुक्तिपन्थी-
[illegible] [illegible] [illegible] स्यात्, तं धर्म सानुप्रतिष्ठात्मक प्रति-
[illegible] प्रतिष तं [illegible]मीति निजुधियाताम् प्रतिपेधयतीति
भावः। अथवा [illegible]दिगणात् प्रतिपे[illegible] [illegible] स्यादित्यक्षराथ ।
[illegible] [illegible] जिनप्रतिमायाम्भावप्राणाध्यस्य धर्मो-
[illegible] [illegible], परं तं धर्म पुरस्कृत्य [illegible] पूजाहा भवति, न
[illegible] [illegible] धर्म [illegible]ऽसोऽन्यत्वात् न पूज्यति
[illegible]वीति। यत्र [illegible] स्या-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] प्रति-
[illegible] [illegible] इव [illegible] जिनबिम्बप्रतिष्ठा श्रावकेणैव
[illegible] [illegible] [illegible]नुमानानिच
प्रवृ[illegible], [illegible] गुरुं। [illegible]धर्मतादिभा-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]।

ननु [illegible] [illegible], उच्यते जिनबिम्ब-
प्रतिष्ठा श्रावकेणैव [illegible] [illegible]दित्यत्र प्रतिष्ठाया
[illegible] [illegible] [illegible]देहतुरिव हेतु [illegible]
[illegible]। [illegible] यथा प्रतिष्ठा न [illegible], प्रतिष्ठाप्य-
[illegible] [illegible] प्रतिष्ठा
[illegible] प्रतिष्ठित
[illegible] द्रव्य-
[illegible]

सत्कुलम् ॥ १ ॥ विना जलं सर इव, व्योमेव गतभास्करम् ।
अप्रतिष्ठं तथा बिम्बं, नैवमर्हति चारुताम् ॥२॥ इति श्रीशत्रुञ्ज
यमाहात्म्ये । अनुमानप्रयोगोऽपि यथा अप्रतिष्ठितप्रतिमा न
द्रव्यस्तवार्हा, भावस्तवाऽनर्हत्वात्, अन्वये सुवर्णादि, व्यतिरेके
च भगवानर्हन् सुसाधुर्वा । भावस्तवानर्हत्वं तु प्रतिष्ठावैफल्य-
प्रसङ्गभयेन तिलकाचार्येणापि स्वीकृतम्, कथमन्यथा स देवाना-
प्रिय स्वकपोलकल्पितप्रतिष्ठाकल्पेऽपि प्रतिष्ठाकरणक्रियाविधौ
पूर्वप्रतिष्ठितप्रतिमायाः पुरस्तादेव देववन्दनादिक्रियामुपदिष्ट-
वान्। न च देवनिर्मितप्रतिमायां हेतोर्भागासिद्धिरंशतो बाध-
श्चेति शङ्कनीयं, तादृक्प्रतिमाया पक्षाऽनन्तर्भूतत्वात् तदा
राध्यत्वगनिश्चयाग्रे वक्ष्यते। तस्मात् प्रतिष्ठिताया एव प्रति-
माया पूजाभिप्रायपुरस्सरपुष्पादिहेतुकक्रियाविशेषो द्रव्यस्तवो,
नान्यथा । अन्यथा गौतमादिगणभृन्मस्तके वासनिक्षेपं कुर्वतो
भगवतो वीरस्यापि द्रव्यस्तवकृतिः प्रसज्येत । एवं सत्प्रतिपक्षित-
मपि जिनबिम्बप्रतिष्ठा न श्राद्धकृत्यं, यतिकृत्यं वा, साध्वनुष्ठान-
योग्यप्रतिष्ठाप्यक्रियाविशेषत्वात्, साधूनामेवागमे निर्दिष्टत्वाद्वा,
स्थापनाचार्यप्रतिष्ठावदाचार्यादिपदप्रतिष्ठावद्वा । व्यतिरेके
यत् श्राद्धस्यैव कृत्यं तन्न साध्वनुष्ठानयोग्यप्रतिष्ठाप्यक्रिया-
विशेषः साधुकर्तव्यतया जिनोपदिष्टं वा यथा द्रव्यस्तवः ।
किञ्च साध्यव्यापकसाधनाव्यापकरूपरमण्याराध्यत्वमुपाधिरपि ।
किञ्च श्रावकेणैवेति विशेष्यसंगतैवकारेणाऽन्ययोगव्यवच्छेदे
सति श्रावकव्यतिरिक्ताऽकर्तव्यतासाध्ये तन्मताभिप्रायेणाशतो

बाधोऽपि। तेन हि देवानांप्रियेण स्त्रीणामपि प्रतिष्ठायामधिकारो दर्शितः, कथमन्यथा 'पाण्डवमात्रे'त्यादिना स्वकपोलकल्पितप्रतिष्ठाकल्पे निदर्शनमकारि। किञ्च मुग्धजनविप्रतारकचतुरचेतस्कचामुण्डिकचतुरतायाः अप्यस्य चतुरता तु चामीकरीक्तुमप्यशक्या। यतः स्त्रीजिनपूजोच्छेदकत्वेन तेन चामुण्डिकवराकेनाबला एव वञ्चिता, अनेन तु दुरात्मना जगदुत्तरसाहसमवलम्बमानेन त्रिजगत्पूज्याचार्यसर्वाधिप्रभुताधनं छित्त्वा दत्वा च स्त्रीभ्यस्ताश्चौर्यमाश्रित्य महापराधिवर्यश्चक्रिरे। किंचागमबाधोऽपि, आगमे साधूनामेव प्रतिष्ठाया दृष्टत्वात्। तथाहि श्रीसिद्धसेनदिवाकर श्रीउमास्वातिवाचक श्रीहरिभद्रसूरि आर्यश्रीसमुद्राचार्य श्रीप्रभाकरप्रभृतिप्रणीतप्रतिष्ठाकल्पास्तावदाचारप्रतिपादकाः ग्रन्थास्तेषु सर्वत्रापि 'सूरिः प्रतिष्ठां कुर्या'दित्याद्यर्थप्रतिपादकवाक्यानामेव प्रयोगो, न पुनः श्राद्धः प्रतिष्ठां कुर्यादिति प्रयोगः। तथा पादलिप्ताचार्यविरचितनिर्वाणकलिकायामपि प्रतिष्ठाधिकारे 'सूरिः प्रतिष्ठां कुर्या'दित्यादेरेव प्रयोगः। एवमाचरितप्रतिपादकग्रन्था यथा—

"प्रतिष्ठामर्हतां यो हि, कारयेत्सूरिमन्त्रतः।

सोऽर्हत्प्रतिष्ठां लभते, यथा वापस्तथा फलं" ॥१॥ इति बृहति श्रीशत्रुञ्जयमाहात्म्ये। तथा

'सर्वतीर्थोदकैः सर्वौ-षधिभिर्देवताहृतैः।

शास्त्रोक्तविधिना भूप, प्रतिष्ठामप्यकारयत्' ॥१॥

वासाक्षता सूरिमन्त्रे-णाभिमन्त्र्य पवित्रिता।

क्षिप्ता ध्वजेषु दण्डेषु, चैत्यबिम्बेषु सूरिभि ॥१॥ इति "सप्त-सप्तत्यु ४७७ सङ्ख्ये, गते विक्रमवत्सरे" इत्यादिप्रयोदशशतो क्षोपलक्षिते लघुनि श्रीशत्रुञ्जयमाहात्म्ये, । तथा तत्रैव-

"एव सिंहनिषादाख्य, प्रासाद भरताधिप ।

कारयित्वा प्रतिष्ठाप्य, जिनांश्चापूजयत्तत " ॥२॥ इत्युक्तत्त्वु श्री श० अष्टापदप्रासादप्रतिष्ठाधिकारे । तथा

"केवल्येष स्वयबुद्ध , श्वेताम्बरशिरोमणि ।

कृता प्रतिष्ठि कोऽप्येषु, पुण्यानामुदयस्तव ॥१॥

ततश्चावन्तिनाथेन, प्रार्थित कपिला मुनि ।

प्रतिष्ठात्प्रतिमा म न्त्रपूतचूर्णानिति क्षिपन्" ॥२॥ इति श्रीहेमाचार्यकृतश्रीमहावीरचरित्रे एकादशसर्गे। तथा "प्रतिष्ठाप्य जिनेन्द्राणां, प्रतिमा निर्मिता नवा । विधिना सूरिमन्त्रेण, गुरुणा ब्रह्मचारिणे"ति सम्यक्त्वकौमुद्यां तृतीयप्रस्तावे तृतीयकथायां। एव श्रीऋषभचरित्रादिष्वप्यनेकेषु ग्रन्थेषु भरतादीनां श्रीनाभसूरिप्रभृतिभि प्रतिष्ठाकारयितृत्वेन प्रयोगा दृश्यते, न पुन स्वय प्रतिष्ठाकर्तृत्वेन प्रयोग । किञ्चार्बुदाचलादितीर्थेष्वपि शिलापट्टकोत्कीर्णवर्णपङ्क्तिषु नवाङ्गीवृत्तिकारक— श्रीअभयदेवसूरिसन्ताने श्रीधर्मघोषसूरिभि श्रीशान्तिनाथबिम्ब प्रतिष्ठितमित्यादिश्रीनेमिनाथप्रासादे पश्चिमदिग्व्यवस्थितश्रीशान्तिनाथदेवकुलिकाप्रशस्तौ । एव जीर्णप्रतिमास्वपि अमुकसूरिभि प्रतिष्ठितमिति लिखित दृश्यते, न पुनरमुकश्रावकेणेति दृश्यते । तस्मात् प्रतिष्ठाप्यप्रागभावावच्छिन्नसमयवृत्य-

त्वन्नियारूपा प्रतिष्ठा साधुभिरेवानुष्ठेया, आगमे साधूनामेवोपदिष्टत्वात्, प्रव्रज्याप्रदानवत्। व्यतिरेके च जिनस्तववदिति। ननु कुमारनन्दिसुवर्णकारजीवेन विद्युन्मालिदेवेन निर्मिता श्रीमहावीरप्रतिमा साधुप्रतिष्ठाया असम्भवेन देवेनैव प्रतिष्ठिता कथं प्रभावत्यादिभिः पूजिता ? इति चेत्, मैवं देवेनैव प्रतिष्ठितेत्यत्र मानाभावात्। ननु तर्हि साधुनैव प्रतिष्ठितेत्यत्रापि किं प्रमाणम् ? इति चेत्, उच्यते-चेत् प्रतिष्ठिता, तर्हि साधुनैव। नहि भरतादिक्षेत्रवर्तिसाधवो देवानां दुलभाः, अन्यथाऽऽगमबाधप्रसक्ते। ननु तर्हि गौरवाद्वावध न्याय्यमिति-यायात् तथाविधदेवनिर्मितप्रतिमाया प्रतिष्ठाया अभाव एव कल्प्यतामितिचेत्। सत्यं, यदि क्वापि व्यक्तिर्नोपलभ्यते तर्हि तथासम्भावनापि न्याय्यस्येव, देवतार्पितरजोहरणमुखवस्त्रिकादिवेषविशिष्टसाधोरिव देवनिर्मितप्रतिमाया प्रतिष्ठामन्तरेणापि पूजार्हत्वसम्भवात्, दिव्यानुभावस्य तथास्वभावत्वात् शाश्वततत्त्वभावात् शाश्वतप्रतिमावदिति। परं साधुवेषार्पणमिव गृहस्थप्रतिष्ठा त्वनिष्टैव। किञ्च-सम्यग्दृष्टिदेवानामवधिज्ञानित्वेनाऽऽगमव्यवहार्यन्तर्भूतत्वादपि नान्यैस्तदपेक्षा समीक्षणीया। आगमव्यवहारिणो हि श्रुतव्यवहारप्रवर्तितं प्रतिपद्यन्ते, न पुनस्तदनुसारेण प्रवर्त्तन्ते। श्रुतादिव्यवहारापेक्षयाऽऽगमव्यवहारस्य बलीयस्त्वात्। न च व्यवहारपञ्चकं साधूनामेवेतिशङ्कनीयं, यथासम्भवमन्येषामपि श्रवणात्। यथा यथा भृगुकच्छवननिवासियक्षस्य धारणाव्यवहार उक्तः। यवला-

वधिज्ञाने तु गृहस्थावस्थायामपि कूर्मापुत्रानन्दादीनां प्रतीते एवेति। एवं दिव्यानुभावविशेषादन्यास्वपि प्रतिमास्वायोज्य। एतेन सावद्यत्वादिहेतुरपि श्राद्धप्रतिष्ठाव्यवस्थापको भविष्यतीति शृगालकल्पानांऽपि परास्ता, प्रतिष्ठायाः सावद्यरूपत्वाभावेन हेतौ स्वरूपासिद्धत्वात्। सावद्यत्वाभावस्तु सुवर्णशलाकादिनेत्रोन्मीलनरूपप्रतिष्ठाप्यान्त्यक्रियारूपलक्षणाया प्रतिष्ठाया यतिकृत्यत्वेन तीर्थकृद्भिः साधूनामेवोपदिष्टत्वेन च साध्य। प्रयोगस्त्वेव-उक्तरूपा जिनप्रतिष्ठा न सावद्यरूपा, साधुकृत्यत्वात् साधूनामेव जिनोपदिष्टत्वाद्वा, आचाराङ्गादिसूत्राध्ययनवत्। किञ्च सावद्यत्वहेतुमत्सयघादिकमपि व्यभिचारयति। एवं व्यतिरेकव्याप्तिमेऽपि यद्यत् श्रावककृत्यं न भवति तत्सावद्य न भवतीत्यपि नास्ति,श्राद्धप्रतिष्ठा प्रवचनोक्तत्वेनैवरूपेण तिलकाऽऽचार्यदत्तालीकप्रवचनकलङ्कदानवत्। कलङ्कलेशाकलङ्कितस्यापि जैनप्रवचनस्य अलीककलङ्कदानं तु श्राद्धकृत्यं न भवति, तथा तत्सावद्यमपि न भवतीति न, तस्य महासावद्यरूपत्वात्। ननु तिलकाऽऽचार्येणाऽलीककलङ्कदानमकारि तत्कथमिति चेत्, उच्यते प्रायो छद्मस्थवैयाकरणानामपि भिन्नार्थत्वेन प्रतीतानां प्रतिष्ठा १ स्थापन २ प्रतिष्ठापन ३ स्थापना ४ शब्दानामेकार्थता प्रकल्प्य कुकल्पनाचक्रवर्तिना तिलकाऽऽचार्येण पञ्चाशकहरिवशादिग्रन्थाना सम्मतितया निदर्शनं चक्रे, तच्च ग्रीष्मकालाऽऽतपातप्तपिपासिना पुंसां जलाशयधावतां मृगतृष्णेव न समीहितार्थसम्पादक, विचार्यमाणस्य तस्य भेकलब्धयकाया कूले

तालहिंतालयोर्मूले सुलभा पिण्डखर्जूरा सन्तीति विप्रतारक वाक्यवदर्थाप्रापकत्वेन विशीर्यमाणत्वात्, असत्यस्य च तादृग स्वभावत्वात्। उक्त च –

"यथा यथा विचार्येत, विशीर्येत तथा तथा।

असत्योक्त यही रम्य, नात्र त्रपुरीपवत् ॥ १ ॥ इति

तद्विचारणे च प्रतिष्ठाशब्दस्थापनशब्दयोरन्योऽन्य पर्याय भाक्त्व किं व्युत्पत्त्या कविरूढ्या वा ?। नाद्यो, भिन्नार्थाभिधायिकाया व्युत्पत्ते सर्वेषामपि वैयाकरणाना प्रतीतत्वात्। नापि द्वितीय, प्रतिष्ठाशब्दस्थापनशब्दयोरेकार्थवाचकत्वेन कविरूढेर भावात्। यद्यप्येतौ केवलावनेकार्थौ तथापि नान्योऽन्य पर्याय भाजिनौ। ननु तर्हि प्रकृतप्रकरणेऽनयो को भेद ? इति चेत्, उच्यते-प्रतिष्ठाशब्दस्तावत् प्रतिष्ठाप्यहेतुभूतक्रियाविशेषवाचक, स्थापनशब्द पुनराधाराधेयभावसम्बन्धनिबन्धनक्रियाविशेष वाचक, क्रमेण कविप्रयोगोऽपि "ततश्चायतिनाथेन, प्रार्थित कपिलो मुनि। प्रत्यष्ठात् प्रतिमा मन्त्र पूतचूर्णान विनिक्षिप"॥ निति श्रीवीरचरित्रे। एव शत्रुञ्जयमाहात्म्यादावपि। तथा स्थापनशब्दस्य कविप्रयोगो यथा—

"तत्र नदीप्रवाहेण, पातिताद्विकटात्तटात्।

युगादिदेवप्रतिमा, प्रकटाऽभूत प्रभावयुग् ॥ १ ॥

ता प्रेक्ष्य हृष्टयुक्ताऽसौ, स्नपयामास वारिणा।

पीठ कृत्वा मृदोत्तुङ्ग, स्थापयामास तत्र तां ॥ २ ॥

इति श्रीविमलनाथचरित्रे।

तथा "उम्मग्गनिवारणय, सम्मग्गठावण च भव्वाण ।
एमाइ ज विहिअ, अणुमोए हु तमप्पहिअ ॥ १ ॥"ति श्री-
आराधनापताकाया । किञ्च स्थापनशब्दप्रतिष्ठाशब्दयोरयोऽ-
न्य पर्यायता कल्पयन् तिलकाऽऽचार्य एव स्वाभिमतार्थसिद्धये
स्वकल्पितप्रतिष्ठाकल्पस्य स्थापनकल्प इत्येवाभिधान कथ न
दत्तवान् ? । तस्मात् सावद्याभिधायकप्रतिष्ठाकल्पनैव तिलकाऽऽ-
चार्योऽप्यपर्यायरूपता वदन् तटादर्शिशकुन्तपोतन्यायमशिश्रिय-
दित्यल विस्तरेण । एव प्रतिष्ठापनशब्द णिग्प्रत्ययनिष्पन्नत्वेन
प्रतिष्ठाप्रयोजकस्त् क्रियाविशेषवाचक , स्थापनाशब्दस्तु प्रति-
ष्ठाविषयीभूतो यो जिनबिम्बादिपदार्थस्तस्य वाचक इत्यादि
स्वय बोध्यम् । किञ्च प्रातरप्याह्ननाम्नोऽस्य तिलकाऽऽचार्यस्याऽ
नायधौस्त्य तावद्धीमन्त एव विदन्ति । यत स्वकृतावश्यकवृत्तौ—
थूभमय भाउआण, चउवीस चेव जिणहरे कासी ।
सव्वजिणाण पडिमा, वण्णपमाणेहिं निअएहिं ॥१॥ति
गाथाया अतिदेशेन व्याख्याऽवसरे भरत स्वय प्रतिष्ठितवानिति
स्वयमेव दुरात्मा पयसि पुत्रमात्पुटविषमिव स्वमत प्रक्षिप्य भर-
तेश्वरेण प्रतिष्ठा कृतेत्यावश्यकवृत्तावित्यादिसामाचारीवचसा स्व-
कृतेरेव सम्मति दत्तवानिति । अत एव तिलकाऽऽचार्यकृताऽऽ-
वश्यकवृत्तिन विदुषा सम्मतेति बोध्यम् । प्रतिष्ठामाश्रित्य स्व-
मतप्रक्षेपेणैव व्याख्यानात् । ननु तर्हि तावन्मात्रस्यैव तत्त्यागो
युक्तो, न पुन प्रवचनानुयायिनोऽपि

"जे भिक्खू वा भिक्खुणी वा परपासडीण पसस करेज्जा, जे ण निह्नगाण पसम करेज्जा, जे ण निह्नगाण अणुकूल भासेज्जा जे ण निह्नगाण आययण पविसिज्जा, जे ण निह्नगाण गंथ सत्थ पय अक्खर वा परूवेज्जा, जे ण निह्नगाण सतिए कायकिलेसाइए तवे इ वा सजमे इ वा णाणे इ वा विण्णाणे इ वा सुए इ वा पडिच्चे इ वा अविवुहमुद्धपरिसामज्झगए सिलाहेज्जा, से विअ ण परमाहम्मिएसु उववज्जेज्जा, जहा सुमती"ति श्रीमहानिशीथे। तस्मान्निह्नवकृते सत्यस्थासत्यस्य विवेको बालचेष्टितमेव। उष्णानपानीयादिसद्यसामग्र्या पाविध्येऽपि सत्कुलीनानां यवनीराद्वानस्यापाविध्यमिव तीर्थकराज्ञावर्त्तिनां निह्नवकृतस्य सद्यस्याप्यमलत्वात्। नहि तालपुटविषानुपक्तं पय पिबता पुसा विषानुषङ्गस्त्यक्तु शक्यते इति। किञ्च-निह्नवकृतस्वीकारे तन्मतोपबृंहणापि कृता भवेत्। तथाच तीर्थकरादीनां प्रत्यनीकतैव। उक्त च—

"आणाइ अवट्टत जो उववूहिज्ज जिणवरिंदाण।
तित्थयरस्स सुअस्स य, सघस्स य पच्चणीए सो ॥१॥
किं वा देइ वराओ मुट्ठुवि मणुओ धणी विभत्तो वि।
आणाइक्कमण पुण, तणुअपि अणतदुहहेऊ ॥२॥
तम्हा सइ सामत्थे, आणाभट्ठ मि ना खलु उवेहा।
अणुकूलगेअरेहिं, अणुसिट्ठी होइ कायव्वा ॥३॥ इति सन्देहविषौषधिप्रकरण। किञ्चोत्सूत्रवादिकृतग्रन्थादिस्वीकारे सूत्रवृत्तिनियुक्तिभाष्यचूर्ण्यादीनां ग्रन्थानां सुविहितपरम्परायाश्चाच्छेदा-

पत्तरत्यन्तमासमञ्जस्य प्रसज्येत। दिग्मात्रदर्शनं यथा तिलकाऽऽ-
चार्यकृताऽऽवश्यकवृत्त्याद्यङ्गीकारे साधुप्रतिष्ठोच्छेदः । तथा च
प्राग् प्रदर्शिताऽऽचाराचरितप्रतिपादकग्रन्थानां निर्वाणकलिका
शत्रुञ्जयमाहात्म्य श्रीमहावीरचरित्रप्रमुखाणां दत्ताञ्जलितैव स्यात्।
तत्र साधूनामेव प्रतिष्ठाया दृष्टत्वात्। तथाऽऽञ्चलिककृताऽऽव-
श्यकदीपिका शतपद्याद्यङ्गीकारे श्राद्धानां रजोहरण मुखपोतिका-
दिग्रहण प्रतिक्रमण द्वयाधिकसामायिककरणानुच्छेदापत्तिः । तथा
च अनुयोगद्वारसूत्रवृत्तिचूर्ण्यादीनामुच्छेदः प्रसज्येत । तत्र
श्राद्धानां रजोहरणादिग्रहणस्योक्तत्वात्, तथा औष्ट्रिकग्रन्थस्वी-
कारे च श्रीजिनपूजा मासकल्पादिव्युच्छेदः श्रीमहावीरपटक-
ल्याणकप्ररूपणं श्रावणपर्युषणाकरणादि च प्रसज्येत । तथा च
ज्ञातधर्मकथाङ्ग श्रीस्थानाङ्ग-श्रीहरिभद्रसूरिकृततयात्रापञ्चाश-
कनिशीथचूर्ण्यादीनामुच्छेदः । तत्र क्रमेण श्रीजिनपूजा
मासकल्पकरण श्रीमहावीरपञ्चकल्याणक भाद्रपदपर्युषणाकरणा-
नामुक्तत्वात्। औष्ट्रिकग्रन्थास्तु श्रीकल्पसूत्रस्य सन्देहविषौषधि
वृत्तिः विधिप्रपा उत्सूत्रपदोद्घाटनकुलकं आचाराङ्गदीपिका सङ्घ
पट्टकसूत्र तद्वृत्तिश्च गणधरसार्द्धशतकसूत्रवृत्तिः सन्देहदोलावली
पौषधविधिप्रकरण चेत्याद्या बोध्याः । ननु सङ्घपट्टकसूत्र पौषध-
विधिप्रकरण च खरतरमताऽऽद्यप्रवर्त्तकजिनदत्ताऽऽचार्यस्य गुरुणा
जिनवल्लभेन कृतं, तत्कथमौष्ट्रिकसम्बन्धीति चेत्, उच्यते जिन-
वल्लभस्य जमालिवद्वस्थाद्वयसम्भवेन सङ्घबाह्यावस्थायां ये ग्रन्था
कृतास्ते उत्सूत्रभाषिकृतत्वेन नान्येषां सम्मता , किन्तु तदपत्यस्य

जिनदत्ताचार्यस्यैव, अतस्तत्सम्बन्धिन एवोच्यन्त इति। तथा लुम्पाकस्य ग्रन्थकर्तृत्वाऽसामर्थ्येऽपि तत्कृतबालचेष्टितगीतामाऽ सागरीकारेऽपि श्रीजिनपतिप्रतिमादीनामप्युच्छेदापत्त्या नम स्कारादिप्रवचनमात्रस्याप्युच्छेद प्रसज्येत। तत्र सर्वत्रापि श्री जिनप्रतिमादीनामाराध्यत्वेनोपलम्भात्। ननु श्रीभगवत्यङ्गरा जप्रश्नीयोपाङ्गादिषु जिनप्रतिमानामुपलम्भ सुलभ, परं नम स्कारादिप्रवचनमात्रेऽपि कथमिति चेत्, उच्यते प्रवचनस्य पदमा त्रमप्युपक्रमादिभिश्चतुर्भिरनुयोगद्वारैर्व्याख्येयम्। उक्तं च "चत्तारि अणुओगद्दारा प० तं० उवक्कमो निक्खेवो अणुगमो न ओ अ"त्ति श्री अनुयोगद्वारे। तत्रानुगमो द्विधा-सूत्रार्थो नियु क्त्यर्थश्च। तत्र नियुक्त्यर्थस्त्रिधा निक्षेपनियुक्त्यर्थ उपोद्घातनि युक्त्यर्थ सूत्रस्पर्शिकनियुक्त्यर्थश्च। उक्तं च—

"से किं त अणुगमे ? दुविहे प० तं० सुत्ताणुगमे निज्जुत्ति अणुगमे, से किं त निज्जुतिअणुगमे ? नि० तिविहे प० तं० निक्खेवनिज्जुत्ति-अणुगमे उवग्घातनिज्जुत्तिअणुगमे सुत्तफासि अनिज्जुत्तिअणुगमे"त्ति अनुयोगद्वारे। तत्र तावदुपोद्घातनि युक्ति प्रवचनमात्रस्यापि श्रीआवश्यकसम्बन्धिनी या साऽत्र सातव्या, तस्या प्रवचनमात्रसाधारणत्वात्। तथा च नियुक्ति मिश्रितद्वितीयव्याख्याने

थूभसयभाउआण, चउवीस चेव जिणहरे कासी।

सव्वजिणाणं पडिमा, वण्णपमाणेहिं निअएहिं"त्ति गाथा यामष्टापद प्रासादप्रतिमा कारिता। तथा—

"सुतत्थो खलु पढमो, बीओ निज्जुत्तिमीसिओ भणिओ।
इओ अ निरवसेसो, एस विही होइ अणुओगे" त्ति भगवत्यां
ञ्चविंशतितमशतकतृतीयोद्देशकवचनात्। तृतीयव्याख्याने
सङ्गाऽनुप्रसङ्गाऽऽगतनिरवशेषाधिकरणे भरतादिचरित्राणा-
पादान प्रसङ्गाधिग्रहणनाऽनुप्रसङ्गाधिग्रहणेन च प्रतिष्ठाकल्पा
ीनामप्युपादानम्। तथा च प्रवचनस्यपदमात्रस्याऽप्ययकर-
ान भरतेश्वरादिभिः प्रतिष्ठा कारिता, कृता च मन्त्रयूतचूर्णादिना
ीनाभसूरिप्रभृतिमाचुभिरिति नमस्कारादेरपि सिद्धं जिन-
तिमाप्रयोधकत्वमिति। एव निक्षेपकरणेनापि स्थापनानिक्षेपे
नप्रतिमापलम्भः सुलभ एवेति निगमनदर्शनं। एव पाशचन्द्र
ाऽऽचाराङ्गाभिप्रायावबाधादिस्वीकारेऽप्याऽऽयोग्य। किञ्च
नेहयद्दृतमर्थस्वीकार निह्नवदीक्षितोऽपि त्वया साधुतया व्यय
तव्य स्यात्तद्वत्प्रतिष्ठितप्रतिमापि पूज्यत्वेन स्वीकृतव्यार
यात्। तथा च निह्नवाऽनिह्नवयोरभेदापत्त्या प्रवचनमात्रस्या-
प्युच्छेदापत्ति। नह्यन्त्यासुगमायां (स्थाल्यां) भोक्तुमुपविष्टयो-
ाह्मणचाण्डालयोर्विवेको भवितुमर्हति। लोकेऽपि कुलीनानां
ीतलत्याभि चाण्डालकूपजलस्य परित्यागो दृष्टस्तथा शीत-
ारादाधयत्नरन्धोऽपि श्मशानस्थोऽग्निरसेव्य एवेत्यादयो
ष्टान्ता स्वधियाऽभ्यूह्या इत्यलं विस्तरेणेति काव्यार्थः॥
ति गतं कटुकं॥

अथ क्रमागतं बन्ध्यापरपर्याय सङ्करमतं दूषयन् काव्यमाह—

त्वद्बिम्बप्रतिबद्धशुद्धहृदयस्कन्धोर्णिकादण्डभृद्,
दृष्ट्वापि प्रतिमाश्रव श्रमणभृद् बिम्बारिवद् विश्वराट् ।।
साङ्कर्यं दधदप वेपविषय वैपम्यभाग्गुर्वनु
क्रान्त क्रान्तिसमोपम श्रुतिपथाऽनाकर्ण्यवैवर्ण्यभाग ॥२६॥

व्या०—हे विश्वराट् ! जगदधिपते ! एप वध्यनामा वरी श्रुतिपथाऽनाकर्ण्यवैवर्ण्यभाग वर्तते इत्यन्वय सुगम । तत्र श्रुतिपथ -कर्णस्तेनाऽनाकर्ण्यमश्राव्य यद् वैवर्ण्य-मूर्खता तस्य भाग् । एप किंलक्षण ? क्रान्तिसमोपम । क्रान्तिसमो-ज्योति शास्त्रप्रसिद्धो दोषविशेपस्तेनोपमा यस्य स क्रान्तिसमोपम , कस्या ? गुर्वनुक्रान्तेर्गुरुपरम्पराया , यथा क्रान्तिसमो दोषो जन्मादौ बाल्काद्युपघातक , तथाऽय वध्यो गुरुक्रमोपघातक । एतत्पद कृपाक्षिकमात्रस्याऽप्याऽऽयोज्य । सर्वेषामपि नग्नाट-रायरक्तादीना नवीनमतप्रवर्तकत्वेन गुरुपरम्पराया अभावात् । पुन किंलक्षणो ?, वैपम्यभाग्, वैपम्य वक्रता तस्य भाग अनन्तानुबन्धिमायावीत्यथ । किं कुर्वन् ?, दधत, किं ? साङ्कर्यपरस्परपरिहारेणभिन्नव्यक्तिनिवेशिना धर्मयोरेकत्र समावेशलक्षणा सङ्करतां, किंलक्षण साङ्कर्यं ?, वेपविषय, वेपो-नेपथ्य तद्विषयो यस्य तत्त् । तदेव विशेषणद्वारा स्पष्टयति—किंलक्षण 'त्वद्बिम्बे त्यादि । तव बिम्बेपु प्रतिबद्ध जिनप्रतिमा जिनवदाराध्येत्येवरूपेण न्यस्त, शुद्ध निर्मल पापरहित हृदय-मना यैस्तेषां सुसाधूनामर्थाद्वेपान्तर्भूतौ यौ स्कन्धोर्णिकादण्डौ

सौ बिभर्तीति त्वद्बिम्बप्रतिबद्धगुढहृदयस्य योणिकादण्डभृत्। तथा वचनभृत् अर्थात्कणाऽऽकारभृत्, किंवत् ?, बिम्बाऽरिवत्-जिनप्रतिमापापबुद्धिलुम्पाकवत् मुद्रणाऽऽकारभृदित्यर्थ । किं-कृत्वा ?, दृष्ट्वापि, किं ? प्रतिमाधव गौतमादिजीर्णप्रतिमा वर्णाऽऽकारमित्यभ्राव । भावार्थस्त्वयं वचेन ना सुसाधुलिङ्गी, न वा लुम्पाकलिङ्गी, किन्तु वेशोपादानाद् मिश्रलिङ्गी। प्ररूपणाविषयस्तुत्सूत्रं तु प्राय पूर्णिमीयकादिममानमेवेति नाम्नोपदर्शितमिति काव्यार्थ ॥ इति गतो वाच्य ॥

अथ क्रमाऽऽगत विवक्षितकुपाक्षिकदशापेऽन्यमेव पारमत काव्यद्वयेन दर्शयितु प्रथमकाव्येन पूजाऽरित्वमाह—

पूजाऽरि प्रतिमाऽरिवज्जिनपते ! पूजाऽवसाने जने,
मिथ्यादुष्कृतमादिशन्नभिमत पाशस्तपस्यपक्षिन ।
पञ्चाऽऽचारगतामपीन ! न विधौ वाग् यदर्चनां,
मूर्त्याद करण तथा च कुमुनिर्मूर्तिप्रतिष्ठा पुन ॥३०॥

व्या०—हे जिन ! हे इन-स्वामिन ! कुमुनि -पाशचन्द्रनामा साधाऽऽभास पञ्चाऽऽचारगतामपि दर्शनकरणीयत्वेन ज्ञानादिपञ्चाऽऽचारान्तर्भूतामपि, अर्चनां जिनपूजां, तथा मूर्त्यादे करण जिनबिम्बजिनप्रासादादिविधान, च —पुनस्तथा मूर्तिप्रतिष्ठां प्रतिष्ठाप्यस्थापनाजिनक्रियाविशेष विधौ वाद विधिवादे न वदति । किंलक्षण स ? अभिमत आभीरकल्पेषु लुम्पाकादिकुपाक्षिकेषु प्रतीत । पुन किंलक्षण ?

पाश इव पाश, कस्य ?, तपस्व्यद्विपान मृगकल्पप्राणिनः पुन किंलक्षण ? पूजाऽरि —पूजाद्वेषी, किंवत् ?, प्रतिमाऽरिवत्, लुम्पाकवत्, पर लुम्पाक प्रकट प्राकृतजनानामपि ज्ञानगोचरत्वात्, अय तद्वैपरीत्याद् गुप्त, परमार्थतो लुम्पाक भ्रातेत्यर्थ। किं कुर्वन् ?, आदिशन् मूर्खजनेभ्य आज्ञापयन् जनेलोके मिथ्यादुष्कृत, क्व ? पूजावसाने पूजाप्रान्ते इत्यक्षरार्थ।

भावार्थस्त्वय जिनपूजा श्रावकेण कर्तव्येत्येवरूपेण विधिवादरूपो जिनोपदेशो न भवतीति पाशचन्द्रकुधिकल्पन। तथाऽत्यन्तमसङ्गत। यत पूजा दर्शनाऽऽचाररूपा, दर्शन च सम्यक्त्व, तच्च सवररूपमेव। उक्त च-"पच सवरदारा प० त० सम्मत्त विरती अपमादो अकसातित्तमजोगित्त"ति श्रीस्थानाङ्गे। एतद्वृत्त्येकदेशो यथा-तथा सवरण-जीवतडागे कर्मजलस्य निरोधन सवरस्तस्य द्वाराण्युपाया सवरद्वाराणि मिथ्यात्वादीनामाश्रवाणा क्रमेण विपर्यया सम्यक्त्वविरत्यप्रमादाकषायित्वायोगित्वलक्षणा प्रथमाध्ययनाद्वान्या इति। तस्य च जिनोपदेश एव। एव प्रासादप्रतिमादावप्यवगन्तव्यम्। शेष सुगममिति काव्यार्थ।

अथ स्वात्मान दृष्टान्तीकृत्याऽन्येषामपि भगवद्भक्तिरेव शिक्षयतीत्याविष्कुर्वन् द्वितीयकाव्यमाह—

निद्रा साधुजनस्य जैनसमये नाऽऽज्ञा प्रमादो यत ,
प्रोच्येति प्रतिसेव्य ता च ससुख स्वर्गापवर्गाध्वनि।

भो लोका ! जिन पश्यत स्फुटमह सम्प्रस्थितोऽस्मीति या
गन्योक्त्या निन्! शिक्षयस्त्वदरिता

निद्रोपमान स्यमक ॥३१॥

व्या०—अमाविरयाध्याहाराम् असौ स्यमक पाशचन्द्रनामा
धूत साध्वाऽऽमान, विरवापमान। विशिष्ट स्था अरिथमुष्
तेनोपमा येषां ते तान् विरवापमान् महारिथमुरमदरावनान्
अ याकल्या-स्वात्मन्प्टा तेन स्वकीयमात्मान स्पष्टान्तीकृत्येति
यावत्, स्वदृष्टि शिक्षयन शिक्षां माद्यमनीयाय । स्वात्म-
स्पष्टतमाह्-म विलक्षण ?, भो लोका ! पश्यताऽहं स्वगा
पथगाम्यति स्फुटं यथा स्यात् तथा प्रस्थिताऽस्मि प्रस्थान कृत
वानस्मीत्यमुना प्रकारेण वाक् वाणी यस्य स, किं कृत्वा
प्रस्थित ? (तां) जिनाऽऽज्ञामहिभूतामपि निद्रां, कथ ? मधुर
यथष्ट यथा स्यात् प्रतिसेव्य आसेव्य च पुन किं कृत्वा ?
प्रोच्य सम्भाव्य, कथमिति। इतीति किं ? जैनसमये
जिनशासन, साधूनां निद्रा निद्राकरणम् नाऽऽज्ञा, तत्कुतः ?
यतस्तत्प्रमाद इत्यन्वय ।

भावार्थस्त्वय भो लोका ! यूय पश्यत साधूनां निद्राकरण
नाऽऽज्ञा। अहं चानाऽऽज्ञाभूतामपि निद्रां मधुरं प्रतिसेव्य स्व-
गापवगमार्गे प्रस्थितोऽस्मीति यथमा स्वात्मना निद्राऽऽज्ञाखण्ड
नादय मुक्तिगामित्यसूचनतोऽयेषामपि जिनाऽऽज्ञाखण्डनादेव
जनेभ्यो ज्ञापयन् दुर्जनजनान् भगव-

वैरित्व शिक्षयतीत्यतो व्यसको दशमः पाशोऽवसातव्य इति।
ननु सम्प्रत्यधिका अपि कुपाशिका दृश्यन्ते, तत्रथ दशसंख्या-
नियम ? इति चेत्। सत्य, सतामप्यधिकानामप्रसिद्धनामत्वा-
दकिञ्चित्करत्वाच तदन्वभावान्लिरिक्ताऽविवक्षणमिति प्रागे-
वोपदर्शितमित्यल विस्तरेणेति काव्यार्थ ॥इति गत पाशचन्द्र॥

अथोद्दिष्टदस्युदशकं निर्दिश्योपसहारपुरस्सरमाशीर्वादगर्भि-
तकाव्यमाह—

इत्युद्भाव्य निबन्धितानधिकृतान् कशाऽम्बरग्राहकान्,
दीनान्दीनरवान्निरीक्ष्य भगवत्त्वत्किङ्कराऽस्मत्पुर ।
सद्राज्य निजधर्मसागरशशी स्वीयेषु पीयूषदृग्,
भुञ्जन्नाऽऽरविचन्द्रमा जय जयिष्वस्माद्दशेषु प्रभो। ॥२२॥

व्या०—हे भगवन्! हे प्रभो! त्व सद्राज्यम् धर्मराज्य, आ
रविचन्द्र सूर्यचन्द्रमसौ यावत्, भुञ्जन् पालयन्, आ सामस्त्येन
जय जीया इत्यन्वय। किं कृत्वा? निरीक्ष्य-सन्दृश्य, कान्?
अधिकृतान् इमे वैरिण इति विज्ञप्तिद्वारा ज्ञापनायोद्दिष्टान्,
किंलक्षणान्? दीनान् दीनदशाऽऽपन्नान्, तस्मात् कीदृशान्?
दीनरवान् कारुण्यजनकजनितशब्दान् क? त्वत्किङ्कराऽस्मत्पुर -
तव सेवकानामस्माकं पुरस्तात्। अनेन सेवकपुरो दीनदशाप-
न्नत्व वैरिणि सेव्यप्रतापवृद्धिरेवेतिन्यायात्प्रभोरतिप्रतापवृद्धिर-
सूचि। दीनत्व कुत इति विशेषणद्वारा हेतुमाह-यतस्तान् किं
लक्षणान्?, उद्भाव्य निबन्धितान्-प्रकटीकृत्य यथापराध निबद्धान्

अधिकारात्तदभिप्रायमाविष्कृत्याऽऽगमिकयुक्तिभिस्तत्तिरस्कारद्वारा निरुत्तरीकृतान्। अन्येऽपि प्रकटीकृत्य निबद्धा वैरिणो दीना एव भवन्ति, तथाऽमी अपि। उद्भाव्य नियं धन युत इति विशेषणद्वारा हेतुमाह यतस्तान् किंलक्षणान्? कम्भाऽम्बरग्राहकान्। कष्टे वनेऽधिकारात् शुभाशुभसङ्गविरहात्मके अम्बर-वस्त्र, तच्च सम्यक्त्वात्मकं गृह्णन्तीति कम्भाऽम्बरग्राहकास्तान्। अन्येऽपि तथाभूता नियम्यन्त एव, तथाऽमी अपि। सेवकसाध्यवैरिनिग्रहेषु सेवकेषु-स्वामी सौम्यदृष्टिरेव भवतीति दर्शयति, त्वं किंलक्षण? जयिषु प्रभुप्रतापद्वारा जयशीलेषु स्वीयेषु-निजसेवकेषु अस्मादृशेषु पीयूषदृग् हितकारित्वेन पीयूषवदमृतवद् दृशौ लोचने यस्य स। अन्योऽपि राजा जयिषु सेवकेषु सौम्यदृग्, तथा त्वमपि। अनेन स्तुतिस्तत्तरि प्रभोरतिप्रसन्नता दर्शिता। पुनः किंलक्षण? निजधर्मसागरशशी, निजः स्वीयो यो दानादिभेदभिन्नश्चतुर्द्धा धर्मस्तद्रूपो यः सागरः समुद्रस्तत्र वृद्धिकारित्वेन शशीव चन्द्रवत् निजधर्मसागरशशी। अन्योऽपि राजा निजधर्मो न्यायादयस्तद्रूपो यः समुद्रस्तत्र चन्द्रवत् वृद्धिकारी भवतीति। अत्र धर्मसागरेति स्तुतिकर्तुर्नामाप्यसूचि। यद्वा निजः सेवकत्वेन स्वकीयो यो धर्मसागरः स्तुतिकर्ता तस्याऽऽनन्दकारित्वेन शशीवेति काव्यार्थः ॥ इति श्रीविजयदानसूरीश्वरशिष्योपाध्याय श्रीधर्मसागरगणिविरचितश्रीमहावीरविज्ञप्तिद्वात्रिंशिकावृत्तिः समाप्ता॥

श्रीमत्तपागणनभोऽङ्गणनव्यभानु

श्रीसूरिराड् विजयदानगुरुक्रमाब्जम्।

ससेव्य भव्यमतिपोतमवाप्य तीर्ण-
शास्त्राणावैरसकलतार्किकसार्वभौमैं ॥८॥
यादैवल भजयवादजनप्रसिद्धा-
भिख्यै क्षुपाक्षिकमतगजसिंहनादै ।
श्रीधर्मसागरसुवाचकशेखराख्यै-
द्वात्रिंशिका चरमतीर्थकृत कृताऽसौ ॥९॥

६ १ ६ १

श्रीविक्रमा नयरसारसरा नवर्षे,
श्रीस्तम्भतीर्थनगरेऽनुपमश्रियाढ्ये ।
तद्बन्धुना निमलसागरसञ्ज्ञितेन,
मशोधिताऽल्पमतिनाऽपि मया स्वबोधम् ॥
त्रिभिर्विशेषकम् ॥३॥

ग्रन्थाग्र ११५० श्रीमहावीरविज्ञप्तिद्वात्रिंशिका सम्पूर्णा ॥

ॐ नमो जिनाय ।

आगमोद्धारक-आचार्यप्रवरश्रीआनन्दसागरसूरीश्वरेभ्यो नम ।

महोपाध्याय-श्रीधर्मसागरगणिप्रवरप्रणीता स्वोपज्ञविवरणविभूषिता

गुरुतत्त्वप्रदीपदीपिकाऽपरनाम्नी

षोडश-श्लोकी ।

प्रणम्याऽऽत्मनिद वीर, ज्ञानसङ्क्रान्तविष्टपम् ।
श्रीमद्विजयदानाह्वान्, सूरीशान् मद्गुरून् पुन ॥ १ ॥
प्राकुर्वे षोडशश्लोकीं, स्वोपज्ञामज्ञतापहाम् ।
गुरुतत्त्वप्रदीपस्य, दीपिका कृतधीमताम् ॥ २ ॥ युग्मम् ॥

इह तावद् निर्विघ्नसमाप्तिहेतु-स्वाभिमतदेवतानमस्कृति पूर्वक सहेतुकमथाभिधेयमाविष्कुर्वस्त्रिभिर्विशेषकमाह—

श्रीमद्वीरजिन नत्वा, तत्त्वाऽतत्त्वविवेकिनम् ।
महाश्चोरच्छत्रविच्छेद त्यक्ताऽऽलस्यान् बहुश्रुतान् ॥ १ ॥
श्रीवीरजन्मनक्षत्र सङ्क्रान्तभस्मदुर्ग्रहात् ।
तीर्थाधिपत्यमीष्टस्य, तीर्थस्याऽऽपद्विधायकान् ॥ २ ॥
उद्धृत्य तत उत्सूत्र भाषिण कण्टकानिमान् ।
कुण्ठितास्यान् विधास्येऽह पुन पीडापराङ्मुखम् ॥ ३ ॥

त्रिभिर्विशेषकम्

व्या०—तत्त्वातत्त्वविवेकिन श्रीमद्वीरजिनं उत्सूत्रविच्छेद-रसत्ताऽऽलस्यान् बहुश्रुतांश्च नत्वा-प्रणम्य, तीर्थाधिपत्यमीप्टस्य तीर्थस्याऽऽपद्विधायकान् इमान् वक्ष्यमाणान् विद्यमानस्तान् द्वाराऽध्यक्षान् वा उत्सूत्रभाषिण षण्टकान् तत तीर्थादुद्धृत्य पुन पीडापराङ्मुख यथा स्यात् तथा क्षुण्टिताऽऽशयान् अह विधास्ये इत्यन्वय स्वयं योज्य । श्री -चतुस्त्रिंशदतिशय-लक्षणा सा विद्यते यस्य स श्रीमान्, विशेषेणेरयति प्रेरयत्य-ष्टप्रकार कर्म य स वीर, रागादिजेतृत्वाज्जिन, वीरश्चासौ जिनश्च वीरजिन, श्रीमांश्चासौ वीरजिनश्च श्रीमद्वीरजिन-चरमतीर्थकृदित्यर्थ । त किम्भूत ?, तत्त्वातत्त्वविवेकिन, तत्त्व-रजतत्वादिमत्सु रजतादिषु रजतत्वादिमत्त्व वस्तुना याथात्म्य च अरजतत्वादिमत्सु शुक्तिकादिषु रजतत्वादिमत्त्व वस्तुनोऽयाथात्म्य ते विवेक्तु शीलमस्येति शीलार्थे इन् विधानात् तत्त्वातत्त्वविवेकिन, च पुनरर्थे, बहु प्रचुर, श्रुत-श्रुतज्ञान, येषां ते तान्, किम्भूतान् ? सर्वान् सकलान्, पुन किम्भूतान् ? उत्सूत्रस्य-जिनप्रवचनविरुद्धवचनस्य विच्छेदो-विनाशो विच्छेदयत्व-मिति यावत् । तत्र त्यक्त परिहृतमालस्यमुद्यमराहित्यमुपक्षेति यावद् यैस्ते तान्, उत्सूत्र जिनप्रवचनविरुद्धम् भाषित शीलमस्ये-त्युत्सूत्रभाषिणस्तान्, किम्भूतान् ? आपद्विधायकान्, आपद्-पीडाया विधायका-निष्पादका कर्तृत्वेन हेतव इतियावत् । कस्य ? तीर्थस्य तीर्यते ससारोऽस्मिन् अस्माद्वा तत्तीर्थं साधु साध्वीश्रावकश्राविकासमुदायलक्षणम्, तस्येति । किम्भूतस्य तीर्थस्य ? तीर्थाधिपत्यमीप्टस्य, तीर्थाधिपतिस्तीर्थकृत्, स च वर्त्त-

मानतीर्थाधिपतित्वेन बुद्ध्यारूढ श्रीमहावीरस्तस्याभीष्ट-वल्लभ पूज्यत्वेनाभिमत वा तस्येति । उत्सूत्रमाषिण कण्टकास्तीर्थस्याऽऽपद्विधायकास्तत्सुत ? श्रीवीरज मनक्षत्रसङ्क्रान्तभस्मदुमहात् । श्रीवीरस्य ज मनक्षत्रमुत्तराफाल्गुनी, तस्यां सङ्क्रान्तो-निर्वाण-समये तया सयुक्तो, भस्म इति पदैकदेशे पदसमुदायोपचाराद्भस्मराशि , स एव दुमहो-दुष्टग्रह क्रूरग्रहस्तस्मात्, तत -तीर्थादुद्भूत-भ्रयात तीथमनुलग्ना कण्टका इव कण्टकास्तान् पृथक्कृत्वा इमान्-अध्यक्षसिद्धानह कीदृशान् विधास्ये निष्पादयिष्यामि ?, कुण्ठिताऽऽस्यान्, कुण्ठित-कुण्ठीकृतमुत्सूत्रभाषणादिलक्षणान् स्वव्यापारा प्रत्यसमर्थीकृतमास्य मुख येषां ते तान् विधास्ये । कथ ? पुन पीडाया पराङ्मुखा -पुन पीडा कर्तुमशक्ता-अक्षमा यथा भव तीति क्रियाविशेषणमेतदित्यक्षराथ ।

भावाथस्त्वय ज्ञानादिगुणै समानत्वेऽपि नाभेयादीन् विहाय श्रीमहावीरस्य नमस्कारो वर्तमानतीर्थाधिपतित्वेनाऽऽस न्नोपकारित्वादव । श्रीमदितिविशेषणेन सामान्यकेवलित्व-निरास, सामान्यकेवलिना चतुस्त्रिंशदतिशयलक्षणश्रियोऽसद्भावात् । उत्सूत्रविच्छेदस्यैव प्रकृतत्वेनोत्सूत्रविच्छेदे पूजा ज्ञानाऽपायापगम वचनलक्षणाना चतुर्णा मूलातिशयानां मध्ये वचनातिशयस्यैव प्राधान्यज्ञापनाथ तत्त्वातत्त्वविवेकिनमिति-विशेषणेन स्तुतिद्वारा भगवान् विशेषित । यद्वा वचनातिशये सति ज्ञानातिशयस्तत्कारणत्वात् सिद्ध । सिद्धश्चाऽवश्यतत्कार्यत्वात्पूजातिशयोऽपि, अपायापगमातिशयस्तु प्रकृते तदर्थमेव

नमस्कृतत्वेन सिद्ध । तथा च सिद्ध मूलातिशयचतुष्टयमपीति। 'यो यदर्थं समर्थ स तदर्थं निमन्त्र्य' इति न्यायात् उत्सूत्र विच्छेदस्यैव प्रकृतत्वेन प्रकृते उत्सूत्रविच्छेदोद्यता एवाऽन्येऽपि नमस्कार्या; अत उत्तरार्द्धेनोत्सूत्रविच्छेदोद्यतानामेव बहु श्रुतानां नमस्कृति । कालत्रयवर्त्तिबहुश्रुतग्रहणाय 'सर्व्वानि'ति विशेषणम्। बहुश्रुतपदं तु उत्सूत्रविच्छेदोद्यता अपि बहुश्रुतत्व मन्तरेण विफलप्रयासा भवन्तीति तदव्ययच्छेदार्थं ज्ञेयम्। बहुश्रुता अपि केचित् तथाविधप्रवचनाऽनुकम्पारहिता उत्सूत्र विच्छेदेऽनुद्यता अपि भवन्तीत्यतस्तद्व्यवच्छेदाथ 'उत्सूत्र विच्छेदरयकाऽऽलस्या'निति विशेषणमिति मङ्गलार्थमभिमत देवतादिनमस्कृतिरूपश्लोकस्य भावार्थ ।

अथ प्रतिज्ञायां सहेतुकग्रन्थाभिधेयमिति यदुक्तं, तत्र द्वितीय श्लोके हेतुसूचकत्व त्वेव-'उत्सूत्रभाषिण कण्टकान् कुण्ठिताऽऽ स्यान् विधास्ये'त्युक्त ? इति विशेषणद्वारा हेतुमाह—उत्सूत्र-भाषिण किम्भूतान् ? तीर्थाधिपत्यभीष्टस्य तीर्थस्याऽऽपद्विधा-यकान् यतस्ते तथाभूतस्य तीर्थस्याऽऽपद्विधायकास्तत इत्यर्थ । लोकेऽपि शक्तौ सत्यां स्वस्य व्यथाकारिण शक्तिरिक्ता कर्त्तव्या शक्त्यभावे च तत्सम्पर्कस्त्याज्य ।

उक्त च कण्टकानां खलानां च, द्विविधैव प्रतिक्रिया। उपानड्मुखभङ्गो वा, दूरतो वा विसर्जनम् ॥ २ ॥ एव मैत्री-भावमापन्नस्यापि दस्यविश्वासो न युक्त । उक्त च—

'न विश्वसेत्पूर्वविरोधितस्य, शत्रोश्च मित्रत्वमुपागतस्य।
दग्धा गुहां पश्य उलूकपूर्णा,-काकप्रणीतेन हुताशनेन' ॥१॥

इति। आपद्विधायकानामुदयोऽशुभकर्मोदयहेतु कुग्रहयोगाद् भवतीतिज्ञापनाय 'श्रीवीरे'त्यादिपञ्चम्य तम्। ननु श्रीवीरजन्मनक्षत्रसङ्क्रान्तो भस्मराशिनामा कुग्रह श्रीवीरस्य पीडाकारी भवतु, परं तत्तीर्थस्य कथ? इति चेन्, उच्यते यथा समथपृथिवीपतिं प्रति पीडा कर्तुमप्रभविष्णु प्रत्यर्थी तद्देशनिवासीभ्येभ्यपुत्रादीनामेव पीडाकारी भवति, तथाऽयमपि भगवन्त प्रत्यसमथस्तदाऽऽश्रावसितद्भीष्टस्य तीर्थस्य पीडाकारीति। भगवन्त प्रत्यसमर्थस्तु निर्वाणसमये जन्मनक्षत्रसङ्क्रान्तत्वेन विद्यमाने भगवति क्षणमात्रमपि तद्राशिभोगानवाप्ते। अत एव तीर्थमोहमोहितेन शक्रेण आयुष्क वृद्धिकृते विज्ञप्तोऽपि भगवानुवाच-भो शक्र! त्रुटितमायु केनापि सन्धातु न शक्यते, मत्तीर्थस्य चाऽवश्यम्भाविनी पीडा। अत एव द्वे वर्षे सहस्रे यावत् साधुसाध्वीनामुदितोदित पूजासत्कारोऽपि न भवतीति। उक्त च श्रीकल्पसूत्रे—

ज रयणिं च ण समणे भगव महावीरे जाव सव्वदुक्खप्पहीणे, त रयणिं च खुद्दाए भासरासीनाम महग्गहे दोवाससहस्सठिई समणस्स भगवओ महावीरस्स जम्मनक्खत्त सकते। जप्पभिइ च ण से खुद्दाए भासरासी महग्गहे दो वाससहस्सठिई समणस्स भगवओ महावीरस्स जम्मनक्खत्त सकते, तप्पभिइ च ण समणाण निग्गथीण य नोदिओदिए पूयासक्कारे

पवत्तई। जया ण से खुद्दाए भासरासी जम्मनक्खत्ताओ विइक्कंते भविस्सइ, तया ण समणाण निग्गथाण निग्गथीण य उदिओदिए पूयासक्कारे भविस्सइ'त्ति। इति हेतुसूचक-श्लोकस्य भावार्थ ।

अथाऽभिधेयाभिधायकश्लोकस्याय भाव -यथाऽन्येऽपि कण्टका वस्त्रादौ विलग्ना वस्त्रादे पृथक्कृत्य कुण्ठिताऽऽस्यी-कृतास्सन्त शक्तिरहितत्वात् पुन पीडापराङ्मुखीभवन्ति, तथाऽमी अपि। प्रमेय तावदत्र ग्रन्थे उत्सूत्रभाषिकण्टकाना मुद्धारपूर्वक कुण्ठिताऽऽस्यीकरणमेवेति। ननु उत्सूत्रभाषिण कण्टकैरुपमिता, कण्टकाना ह्युद्धारस्तावद्वस्त्रादौ विलग्नानामेव सम्भवति, कुण्ठिताऽऽस्यीकरण तु लग्नालग्नसाधारणमिति तत्कथ कण्टकैरुपमेति चेन्। उच्यते वस्त्रादौ लग्नत्व तावत्तेषा कुयुक्ति-मादाय पादायोद्यतत्वम्, तदुद्धारस्तु सुयुक्त्या कुयुक्तेर्निरा-करण, कुण्ठिताऽऽस्यीकरण तु एते उत्सूत्रभाषिण इति जनेभ्यो ज्ञापन, तच्च साधारणमेवेति। 'क्रियाऽन्वयि पद प्रधान'मिति-न्यायात् कण्टकाना पुन पीडापराङ्मुखत्वस्यैव प्राधान्यज्ञाप-नार्थं 'पुन पीडापराङ्मुख'मिति क्रियाविशेषणमिति। ननु तीर्थ बाधाकारिणामुत्पत्तिभस्मराशिकुग्रहयोगादेवेति प्रागुक्तम। तस्य चैकत्र राशौ द्वे वर्षसहस्रे स्थिति। अतो वर्षसहस्रद्वय यावत्प्र-वचनपीडाया अवश्यम्भावात् प्रयासमात्रत्वैव भवत्प्रयासस्येति चेत्। मैव, यतोऽशुभग्रहस्याप्युपचारेण शुभीकरणात् तद्धेतुक-पीडाकारिणां पीडापराङ्मुखीकरणं भवत्येव। उक्त च—

'प्राणप्रवेशे वहनाडिपादं, कृत्वा पुरो दक्षिणमर्कबिम्बम् ।
प्रदक्षिणीकृत्य जिनं च याने, विनाप्यहः शुद्धिमुशन्ति सिद्धि-

मिति ॥ १ ॥ अथ भावः—यथा ज्योतिःशास्त्रप्रसिद्धसुयोगाद् शुभमायमायं नास्तिविचारनक्षत्रग्रहादिचक्रीर्पितकार्याभिमतदिन शुद्धयभावहेतवः सन्तोऽपि जिनपतिप्रतिमाप्रदक्षिणाद्युपचारेण शुभीभवन्ति, तथा भस्मनामा दुर्ग्रहोऽपि भगवद्भक्त्यनुरक्तचेतसां प्रवचनानुकम्पैकप्रवृत्तिमतां तथाविधप्रयत्नोपचारेण शुभीभवति । तथा च 'कारणाऽभावे कार्यस्याप्यभाव' इति न्यायात् अशुभग्रहहेतुकानां प्रवचनपीडाकारिणामुत्सूत्रभाषिकण्टकानां कुण्ठनाऽऽस्यीकरणं भवत्येवेति प्रयासासाफल्यमिति । या च साम्प्रतीनतीर्थस्याऽस्वयम्भाविनी पीडा, सा तूत्सूत्रभाषिणामुत्पत्तिमात्रेणापि सिद्धैवेति न किञ्चिदनुपपन्नमिति । अथाऽस्य ग्रन्थस्य षोडशश्लोकी गुरुतत्त्वप्रदीपदीपिका चेति नामद्वयी । तस्या सान्वयत्वं त्वेवं षोडशानां श्लोकानां समाहार इति व्युत्पत्त्या षोडशश्लोकशरीरात्मकत्वेन षोडशश्लोकी, गुरुतत्त्वप्रदीपनाम्नो ग्रन्थस्य दीपिकेव गुरुतत्त्वप्रदीपदीपिका, गुरुतत्त्वप्रदीपस्योत्सूत्रकन्दकुद्दालाऽपरपर्यायस्याऽऽधारभूतेत्यर्थः । अयं भावः यथा तैजसः प्रदीपो वातादिविघ्ननिवारिकायां गृहान्तर्वर्त्तिदीपिकायां स्थितो निर्विघ्नं वेश्म प्रकाशयति, तथा गुरुतत्त्वप्रदीपनामापि यो ग्रन्थः, स षोडशश्लोकीरूपदीपिकायां स्थितः षोडशश्लोक्या संयुक्तः दुर्जनवचनवातादिविघ्नरहितो गुरुतत्त्ववेश्म प्रकाशयतीत्यभिधेयाभिधायकश्लोकस्य तथा च　　　त्रिभिर्विशेषकमिति ॥ १-२-३ ॥

अथोत्सूत्रभाषिण इत्यत्र यदुत्सूत्रमुक्तं, तत्कस्य ज्ञानविषयो भवतीति दर्शयन् सप्रभेदं विभजश्चाह—

उत्सूत्रं तत्त्रिधा वक्ष्ये, जघन्यादिकभेदतः ।
तत्त्यागोत्सुकमेधावि-मेधाऽऽदर्शकमङ्क्रमम् ॥ ४ ॥

व्या०—तत्त्यागोत्सुकमेधाविमेधाऽऽदर्शकसङ्क्रमं तदुत्सूत्रं जघन्यादिकभेदतस्त्रिधा वक्ष्ये इत्यन्वयः । 'उत्सूत्रभाषिण' इत्यत्र विशेषणद्वारा यत्प्रागुत्सूत्रमुक्तं, तत्त्रिधा त्रिविधं वक्ष्ये वाग्गोचरीकरिष्ये, त्रिधा कुत ?, 'जघन्यादिकभेदतः' । जघन्यमादिर्येषां तानि जघन्यादिकानि जघन्यमध्यमोत्कृष्टानि, तान्येव भेदास्ततः । किम्भूतं त्रिधाऽप्युत्सूत्रं ?, 'तत्त्यागे'त्यादि, तस्योत्सूत्रस्य त्यागस्तत्त्यागस्तत्रोत्सुका उद्यताः, मेधाविनः -पण्डितास्तेषां या मेधा धारणक्षमा बुद्धिः सैवाऽऽदर्शो दर्पणस्तत्र सङ्क्रमः सङ्क्रान्तिर्यस्य तत्तदित्यक्षरार्थः । भावार्थस्त्वयं-जघन्यमध्यमोत्कृष्टभेदतस्त्रिधाऽपि वक्ष्यमाणमुत्सूत्रोद्भवभवकूपपातभीरुतया उत्सूत्रपरिहारे समुत्सुका ये पण्डितास्तेषामेव ज्ञानविषयो भवति, न पुनरुत्सूत्रोद्भवकटुकविपाकाऽनभिज्ञपुरुषाणामपीति । विस्मरणशीलबुद्धेर्विषयीभूतमप्युत्सूत्रं सच्छिद्रघटजलमिव विक्षितफलनम्रं भवतीतिज्ञापनार्थं मेधापदोपादानम् । मेधाशब्देन धारणक्षमा बुद्धिरुच्यते । "सा मेधा धारणक्षमे'तिवचनात् । 'तत्त्यागोत्सुके'तिपदं छाद्मस्थिकज्ञानमनन्यचेतसा प्रयुक्तं सत् सम्यग्वस्तुपरिच्छेदकं, नान्यथेति हेतोरुत्सूत्रपरिहारोपेक्षापरायणानां त्रिधाऽप्युत्सूत्रबुद्धिविषयो न भवतीतिज्ञापनार्थमिति ।

अथ त्रिधाऽप्युत्सूत्र तत्स्वामिद्वारा दिदर्शयिषुराद्योत्सूत्रिण स्वरूप श्लोकस्य पूर्वार्द्धेन दर्शयन्नाह—

तत्राऽऽद्योऽवेत्य तान् लोके, किं ममेति विगीतवाक् ।

व्या०—तत्र तानवेत्य किं ममेति विगीतवाक् आद्य उत्सूत्री ज्ञातव्य इति पूर्वार्द्धस्यान्वय । तत्र जघन्यमध्यमोत्कृष्टोत्सूत्रिषु आद्य उत्सूत्री-जघन्योत्सूत्री च ? यस्तान्-प्रसिद्धोत्सूत्रिणो निह्नवादीन्, अवेत्य ज्ञात्वा, किं मम स्यात्, न किमपि मदीय यातीत्युल्लेखेन लोके-सम्यग्दग्लोके 'विगीतवाक्' विगीता-निन्दिता वाक्-वाणी यस्य स विगीतवाक् निन्दित ब्रूत इत्यर्थ । स जघन्योत्सूत्री ज्ञेय इत्यक्षरार्थ ।

भावार्थस्त्वय-य कश्चित् वराको निह्नवादीन् उत्सूत्रिणो ज्ञात्वा, य एव तावदुत्सूत्रिणस्त एव दु खभाजो भविष्यन्ति, न मे तावता मदीय किमपि यातीति चेतसि कुविकल्प्य 'न किमपि मदीय याती'ति सम्यग्दग्लोके निन्दित ब्रूते, स प्रवचनानुकम्पारहितो जघन्योत्सूत्री ज्ञेय । प्रवचनविरुद्धभाषकत्व चास्य, प्रवचनपीडाकारिणो निह्नवादीन् ज्ञात्वोपेक्षावचनस्य प्रवचने निषिद्धत्वात् । उक्त च—

'साहूण चेइयाण य पडिणीय तह अवन्नवाय च ।

जिणपवयणस्स अहिय सव्वत्थामेण वारेति' ॥१॥ त्ति [उप० माला]। नन्वत्र साध्वादिप्रत्यनीका सर्वबलेन निवारणीया इत्युक्त, तच्च युक्तमेव, पर तथाविधबलाभावे तूपेक्षावचनस्यैवाचितत्वात्, स उत्सूत्री कथ स्यात् ? । उच्यते-उपेक्षावचन

हि श्रूयाणस्य शेषबलाभावेऽपि वाग्बलस्याऽवश्यसिद्धत्वेनाऽमी प्रवचनद्वेषिणोऽनन्तसंसारहेतवश्चेत्याद्युल्लेखेन साध्वादिप्रत्य नीकादिनिवारकोऽवश्यं वाक्प्रयोग कर्त्तव्य एवेति कुत उपेक्षा वचनस्यौचित्यं ? तथा च वाग्बले सत्यपि न किमपि मदीय यातीत्याद्युपेक्षावचनं प्रवचनविरुद्धमिति सिद्धमुपेक्षावचनवत्तु रुत्सूत्रमिति। यत्तु केचिदमी प्रवचनद्वेषिणोऽनन्तेत्यादिवचो मात्रेण साध्वाद्यहितनिवारणं कुतः ? प्रत्युत द्वेषिण एव कृता भवन्तीति वदन्ति। ते गम्भीरप्रवचनरहस्यानभिज्ञा एव अव गन्तव्या। यतः शेषबलाऽभावेऽपि तादृगेव प्रयोग कुर्वता तेन तत्साध्यसाध्वाद्यहितनिवारणं कृतमेव। किञ्च-शेषबला पेक्षया वाग्बलस्य गरीयस्त्वात्प्रवचनस्य महानुपकारोऽपि। तत्कथं ? इति चेत्। शृणु अमी उत्सूत्रिणः प्रवचनद्वेषिणोऽनन्त संसारिणोऽनन्तसंसारहेतवश्च सन्ति इत्यादिवाग्विलासेन पूत्कुर्वता प्रवचनभक्तेन ते निह्नवादय आबालगोपालाङ्गनाना- मपि प्रतीतिविषयीकृता भवन्ति। तथा च बालगोपालाङ्गनाद- यस्तद्वचनचकिताः सावधानीभूतास्तन्मार्गावलम्बिनो न भवन्ति, तन्मताऽऽश्रयणाऽभावे च न तन्मतवृद्धि, तद्वृद्ध्यभावे च साध्वादीनां हितमेव, हितं चाहितनिवारणव्याप्तमेवेति सिद्ध- महितनिवारणं, महांश्च प्रवचनोपकारोऽपि। एतेनाव्याकुलित मार्गं यथावत् ज्ञात्वा बहुजनानां पुरस्तात् पूत्कुर्वाणो बहुजनो- पकारी भवतीत्यलं विस्तरेण। यद्यपि कदाचिदनादेयवचनात् कस्यचित्तथाविधलाभो न भवति, तथापि प्रवचनभक्तेरावश्य-

त्वेन सम्यक्त्वशुद्धिर्भवत्येव। उपेक्षावचने तु तन्मतवृद्धिरेव। यत उपेक्षावचनमाकर्ण्य बालादयो जना जानन्ति-यदयं मार्ग श्रेनाऽपि न दूष्यते, तर्ह्ययमपि मार्गः सत्य एव। अतस्तन्मार्गा-श्रयणमस्माकं श्रेय एवेति निश्चित्य तन्मार्गानुगामिनो भवन्ति। तथा च तन्मतवृद्धिस्तद्वृद्धौ च प्रवचनस्याहितमेवेति स्वयमे-वाऽऽलोच्यम्। यथोक्त-प्रत्युत द्वेषिण एव भवन्ति, तदप्य-सारं, तादृग्द्वेषस्य विदुषां चेतस्यचिन्त्यत्वकरत्वात्। नहि तादृग्-द्वेषेण जगज्जन्तुकरुणाऽऽर्द्रीकृतचेतस्काश्चक्षुष्मन्तस्तदुपेक्षापरा-यणा भवन्ति। नहि कटुकाद्यौषधप्रयोगेण रोगातुराणामप्रीतेरि-[त्यप्री] त्युपेक्षाद्युपहतचेतोवृत्तयः सद्वैद्या भवन्तीति। ननु वयं सुहृद्भावेन पृच्छामः यदि कदाचित्तथाविधवचःप्रयोगेण प्रव-चनेऽनर्थोत्पत्तिर्भवति तदा किं कर्त्तव्यं ? इति चेत्। सत्यं, तथा विधक्षेत्रकालादिसामग्रीवशात् तद्धेतुकाऽनर्थोत्पत्तिर्भाविनी यदि नियमेन स्वज्ञानविषयीभवेत्, तर्हि तत्क्षेत्रकालाद्यवच्छेदेन मौन-मेव कर्त्तव्यं, नतूपेक्षावचनवता भाव्यं। उपेक्षावचनं हि निह्नवप्रशंसानुकूलभाषणं, तच्च प्रवचने निषिद्धमेव। उक्तं च श्रीमहानिशीथे—

'जे भिक्खू वा भिक्खुणी वा परपासंडीणं पसंसं करेज्जा, जे आवि निह्नगाणं पसंसं करेज्जा, जे आवि निह्नगाणं अणुकूलं भासेज्जा, जेआवि निह्नगाणं आययणं पविसिज्जा, जे आवि निह्नगाणं गंथसत्थपयं अक्खरं वा परूवेज्जा, जे णं निह्नगाणं संतिए कायकिलेसाइए तवे इ वा संजमे इ वा नाणे इ वा विण्णाणे-

हि म्रियमाणस्य शेषफलाभावेऽपि वाग्मलस्याऽवश्यसिद्धत्वेनाऽमी प्रवचनद्वेषिणोऽनन्तससारहेतवश्चेत्याद्युल्लेखेन साध्वादिप्रत्यनीकादिनिवारकोऽवश्य वाक्प्रयोग कर्त्तव्य एवेति कुत उपेक्षा वचनस्यौचित्य ? तथा च वाग्मले सत्यपि न किमपि मदीय यातीत्याद्युपेक्षावचन प्रवचनविरुद्धमिति सिद्धमुपेक्षावचनवक्तुरुत्सूत्रमिति। यत्तु केचिदमी प्रवचनद्वेषिणोऽनन्तेत्यादिवचामात्रेण साध्वाद्यहितनिवारण कृत ? प्रत्युत द्वेषिण एव कृता भवन्तीति वदन्ति। ते गम्भीरप्रवचनरहस्यानभिज्ञा एव अवगन्तव्या। यत शेषफलाऽभावेऽपि तादृगुक्तप्रयोग कुर्वता तेन सत्साध्यसाध्वाद्यहितनिवारण कृतमेव। किञ्च शेषफलापेक्षया वाग्मलस्य गरीयस्त्वात्प्रवचनस्य महानुपकारोऽपि। तत्कथ ? इति चेत्। शृणु अमी उत्सूत्रिण प्रवचनद्वेषिणोऽनन्तससारिणोऽनन्तससारहेतवश्च त्याज्या इत्यादिवाग्विलासेन पूत्कुर्वता प्रवचनभक्तेन ते निह्नवादय आबालगोपालाङ्गनानामपि प्रतीतिविषयीकृता भवन्ति। तथा च बालगोपालाङ्गनादयस्तद्वचनचकिता सावधानीभूतास्तन्मार्गावलम्बिनो न भवन्ति, तन्मताऽऽश्रयणाऽभावे च न तन्मतवृद्धि, तद्वृद्ध्यभावे च साध्वादीना हितमेव, हित चाहितनिवारणव्याप्यमेवेति सिद्धमहितनिवारण, महाँश्च प्रवचनोपकारोऽपि। स्तेनाद्याकुलित मार्गं यथावत् ज्ञात्वा बहुजनाना पुरस्तात् पूत्कुर्वाणो बहुजनोपकारी भवतीत्यल विस्तरेण। यद्यपि कदाचिदनादेयवचनात् कस्यचित्तथाविधफलाभो न भवति, तथापि प्रवचनभक्तेरावश्य-

त्वेन सम्यक्त्वशुद्धिर्भवत्येव । उपेक्षावचनं तु तन्मतवृद्धिरेव ।
यत उपेक्षावचनमाकर्ण्य बालादयो जना जानन्ति–अयं मार्ग
तेनाऽपि न दूष्यते, तदयमपि मार्गः सत्य एव । तन्मार्गा-
श्रयणमस्माकं श्रेय एवेति निश्चित्य तन्मार्गानुगामिनो भवन्ति ।
तथा च तन्मतवृद्धिस्तद्वृद्धौ च प्रवचनस्यापकर्ष इति स्वयमे-
वाऽऽलोच्यम् । यथोक्त–प्रत्युत द्वेषिण एव भवन्ति, तदप्य-
सारं, तादृग्द्वेषस्य विदुषां चेतस्यकिञ्चित्करत्वात् । नहि तादृग्-
द्वेषेण जगज्जन्तुकरुणारसार्द्रीकृतचेतसः सम्यक्प्रज्ञापनापरा-
यणा भवन्ति । नहि कटुकौषधपानात् आतुराणामप्रीतेरि-
[त्यप्री]त्युपेक्षयोपहतचेतोवृत्तयः सद्वैद्या भवन्ति । ननु वयं
सुहृद्भावेन पृच्छाम–यदि कदाचित्तादृशवचनप्रयोगेण प्रव-
चनेऽनर्थोत्पत्तिर्भवति तदा किं कर्त्तव्यम् ? इति चेत् । सत्यं, तथा-
विधक्षेत्रकालादिसामग्रीवशात् तद्वचनान्तरायिनी यदि
नियमेन स्वज्ञानविषयीभवेत्, तर्हि तद्वचनव्यवच्छेदेन मौन-
मेव कर्त्तव्यं, नतूपेक्षावचनमपि वाच्यम् । उपेक्षावचनं हि
निह्नव प्रत्यनुकूलभाषणं, तच्च स्वयं निषिद्धमेव । यदुक्तं च
श्रीमहानिशीथे—

'जे भिक्खु वा भिक्खुणी वा परपासंडाणं पसंसं करेज्जा
जे आवि निह्नगाणं पसंसं करेज्जा, जे आवि निह्नगाणं अणुकूलं
भासेज्जा, जेआवि निह्नगाणं आययणं पविसिज्जा, जे
निह्नगाणं गंथं सत्थं पयं अक्खरं वा परूवेज्जा, जे
सतिए कायकिलेसाइए तवे इ वा नाणे इ

इ वा सुए वा पढिच्चे इ वा अविबुहमुद्धपरिसामज्झगए सिला-हेज्जा से वि य ण परमाहम्मिएसु उववज्जेज्जा । अह सुमति'त्ति । न तावत्तज्जातीयहेतुकां क्वाप्यनर्थोत्पत्तिं दृष्ट्वा तद्दृष्टान्तावष्टम्भेन सर्वक्षेत्रकालाद्यवच्छेदेनाऽसतीमाशङ्क्याऽपि मौनं कर्त्तव्यम् । नहि शक्रस्तुतिहेतुकमभव्यसुरकृत श्रीमहावीरोपसर्गमालोक्य तन्निदर्शनेन सयत्राऽप्यसदाशङ्कया पुन शक्रोऽन्यो वा कोऽपि भगवद्गुणनिबद्धैकचेता भगवद्गुणग्रामस्तुतौ मौनमाश्रयते, न वा भगवत्स्तुतिं ब्रुवाण कश्चित् कश्चिदपि प्रतिषेधति । नहि लोकेऽपि तथाविधजठराग्निसामर्थ्याभावात् परमान्नहेतुकन्यथाभाप न कश्चित् पुरुष दृष्ट्वा तद्दृष्टान्तेन सर्वैरपि तत्परिह्रियते, इत्यादिदृष्टान्ता लोकसिद्धा अपि चेतसि चिन्त्या । मौनमपि प्रवचनापेक्षयाऽवगन्तव्य, नत्वाऽऽत्मापेक्षया ।

'तथापि प्रतिपक्षोऽस्ति, सोऽपि कोपादिविप्लुत ।
अनया किंयदन्त्यापि, किं जीवन्ति विवेकिन '? ॥ १ ॥

[वीतरागस्तव] इति वचनात् । अत्र सूत्रे लोकशब्देन जिनप्रवचन मदीयमिति प्रवचने ममताबुद्धिमान् सम्यग्दृष्टिसमूहात्मका विवक्षित । तेन तथाविध ब्रुवाण कश्चित्कश्चिदज्ञानी वीतरागोपमया प्रशंसयन्नपि न दोषाय । यत साऽप्युपेक्षावचोवक्रसदृशत्वात् प्रथमोत्सूत्र्येव गीयते गीतार्थैरिति । नन्वयं प्रथमोत्सूत्रिसदृश कथ ?, इति चेत् । ममताभावेनाङ्गीकारार्हे जैनप्रवचने ममताबुद्धिरहितस्य तस्य तत्त्वार्थश्रद्धान-

वेव न भवति, तदभावे च नोपशमादयो भावा । उक्तं 'च
(प्रमाणनय) तत्त्वालोकालङ्कारे-'न सम्यग्योपशमप्रभृतयो
भावास्तत्त्वार्थश्रद्धानाऽभावा'दिति । उपशमादिभावाऽभावे च
न न रागद्वेषविलयः । उक्तं च आगमे—

"उवसमेण हणे कोहं, माणं मद्दवया जिणे ।
माय चज्जवभावेण, लोभं संतोसओ जिणे ॥ १ ॥ [दशवै०]
ति । तथा च रागद्वेषन्तमप्युपेगायचनवक्तारं प्रति वीतराग-
वेन प्रणयन सिद्धं प्रथमात्सूत्र्येवेति । ननु निहयानीन् सत्त्
तैया निगीक्ष्य न किमपि मदीयं यातीत्युपभावाम्मी प्रवचने
ममतावुद्धिरहित कथं ?, इति चेत् । उच्यते-प्रवचने ममता-
बुद्धिमत न्यप्रायवचनमेव न सम्भवति । नहि लोकेऽपि चौरादि-
भिधनादिना रिक्तीक्रियमाणं गृहमालोक्य गृहे ममताबुद्धिमान
गृहपत्यपत्य काऽपि न किमपि मदीयं यातीतिरूपेणोपेक्षा-
शम्मा भवन् । किन्तु यथासामर्थ्यं तद्विनाशनाय्पायमेव
चयति । तथाविधप्रेप्रकालादिसामग्र्यभावात् मौनमवलम्ब-
मानोऽप्यवसरमासाद्य पुनर्ग्यत एव भवेत् तदपहृतधनादि-
साधनापाये इति भाव । ननु प्रवचने ममताबुद्धिरहितस्य तस्य
तत्त्वार्थश्रद्धानमेव न भवतीति यदुक्त, तदयुक्तमेव, प्रवचने
ममताबुद्धिरहितानामपि प्रवचनबाह्यानां तत्त्वार्थश्रद्धानश्रवणात्।
उक्तं च—'सेअंबरो य आसंबरो य बुद्धो य अहव अन्नो वा ।
समभावभाविअप्पा लहइ मुक्खं न संदेहो' ॥ २ ॥ त्ति ।
अत्र समभावभावितात्मना दिगम्बरबौद्धादीनामपि तत्त्वज्ञाना-

विनाभाविमोक्षाऽवाप्तिकथनेन तत्त्वज्ञानमुक्तमेव, तच्च तत्त्वार्थश्रद्धानं जनयत्येव, क्षपणादयस्तु प्रवचनबाह्यास्तेषां च कुतो ममताबुद्धिरिति चेत्। मैव, तत्त्वज्ञानात् सत्त्वाराध्यत्वेन जैनप्रवचनममताबुद्धेरावश्यकत्वात्। अथ भाव -समभावजन्यं हि तत्त्वज्ञानं हेयोपादेयज्ञेयवस्तुषु हानोपादानोपेक्षाबुद्धिजनकत्वेनैव सफलं, अन्यथा तत्त्वज्ञानस्यैवाऽभावात् कुतस्तत्त्वार्थश्रद्धानम्? । यतस्तत्त्वज्ञानं तावत्प्रमाणात्मकमेव भवति, तस्य च लक्षणं स्वपरव्यवसायात्मकमेव 'स्वपरव्यवसायि ज्ञानं प्रमाणमिति'वचनात्। तस्य च स्वरूपं हेयोपादेयज्ञेयवस्तुषु परिहारस्वीकारोपेक्षाक्षमत्वमेव 'अभिमताऽनभिमतवस्तुस्वीकार-तिरस्कारक्षमं हि प्रमाण'मिति वचनात्। तथा च हेये नरकादिपातहेतुत्वेनात्मनोऽनर्थकारित्वान्नेदं मदीयमित्यममत्वरूपेण परिहार्ये धनधान्यमित्रपुत्रकलत्रकुप्रवचनाद्यनर्थे तावदममत्वरूपेण परिहारबुद्धिः सिद्धा, सिद्धा चोपादेयेऽनन्ताऽऽनन्दसम्पादकत्वेनात्मनोऽर्थकारित्वादाराध्यत्वेनेदं मदीयमिति ममतारूपेण स्वीकारार्हे जिनप्रवचनाद्यर्थे ममत्वरूपेण स्वीकारबुद्धिः, उपेक्षाबुद्धिस्वार्थानर्थकारित्वाभावात् तृणादिषु बोध्येत्येवंरूपेण तत्त्वज्ञानसिद्धौ सिद्धं जिनप्रवचने ममताबुद्धिरेव तत्त्वार्थश्रद्धानमिति। अत एव समभावः समता तत्त्वबुभुत्सुना तत्त्वज्ञानहेतुभूतरागद्वेषराहित्यरूपं माध्यस्थ्यं, तेन भावितस्तन्मयीभूत आत्मा येषां ते समभावभावितात्मान इत्यथवद्विशेषणविशिष्टा नग्नाटादयो मुक्तिभाजो भवन्तीति निगदितम्। एतद्विशे

षणेन द्रव्यतोऽन्यतीर्थिका अपि द्रव्यस्याऽप्राधान्याद् भावतो जिनोक्ततत्त्वार्थश्रद्धानभाज एव मुक्तिभाजो भवन्तीति भावस्य प्राधान्यं सूचितं, प्रवचने भावस्यैव प्राधान्यात्। अत एव सुसाधु श्रावक-संविग्नपाक्षिकास्त्रयोऽपि भावतो जिनोक्ततत्त्वा-र्थश्रद्धानादेव मुक्तिपथगामिनः। शेषाश्च गृहिलिङ्ग-कुलिङ्ग द्रव्य-लिङ्गधारिणस्त्रयोऽपि मिथ्यादृष्टयः संसारपथगामिनः।

उक्तं च सावज्जजोग परिवज्जणाइ सव्वुत्तमो जईधम्मो।
बीओ सावगधम्मो तइओ संविग्गपक्खपहो ॥१॥
सेसा मिच्छद्दिट्ठी गिहिलिंग-कुलिंग दव्वलिंगेहिं।
जह तिन्नि य मुक्खपहा संसारपहा तहा तिन्नि ॥२॥
संसारसागरमिणं परिब्भमंतेहिं सव्वजीवेहिं।
गहियाणि य मुक्काणि य अणंतसो दव्वलिंगाइं॥३॥ [उप०माला]

इति। अत्र मिथ्यादृष्टिकुलिंगग्रहणात् सम्यग्दृष्टिकुलिङ्गी साध-र्म्यवत् श्रावकेऽन्तर्भवतीति बोध्यम्। ननु किं तत्त्वज्ञानस्या-हेतुभूतं रागद्वेषसाहित्यरूपमप्यन्यत् किञ्चिन्माध्यस्थ्यमस्ति ?, येन तत्त्वज्ञानहेतुभूतेत्यादिविशेषणाऽन्वितं माध्यस्थ्यमुक्तमिति चेद्; अस्त्येव, तथाहि रागद्वेषयोर्मध्ये तिष्ठतीति व्युत्पत्त्या मध्यस्थो-द्विविधः। उक्तं चात्मसूत्रकन्दकुद्दालापरपर्याये गुरुतत्त्वप्रदीपे—

'यद्रागद्वेषयोर्मध्ये, तिष्ठतीत्युच्यते बुधैः। मध्यस्थः स द्विधा-तु स्यात् मिथश्च बृहदन्तरः ॥३॥ अस्य वृत्तिः यत् यस्मात् कार-णात्, रागद्वेषयोर्मध्येऽवतिष्ठति विद्यते इत्यनेन कारणेन बुधै-

माणनीत्या द्विप्रकार , स्याद्-भवेत्, मध्यस्थस्य द्वौ भेदौ स्याता मित्यथ । स द्विप्रकार कथम्भूतो ? मिथ परस्पर, बृहदन्तरो मोक्षसमारय महाऽन्तर इति । मध्यस्थस्य भावो माध्यस्थ्यं। तदपि स्वामिभेदाद् द्विविधम् । तत्राद्य माध्यस्थ्य तस्यैव स्याद्या यथावद्वस्तुस्वरूप विचिन्तयन् किञ्चिदपि पक्षमपभ्रंशीकृत्य न राग वा द्वेष स्पृशेत्, किन्तु वामदक्षिणपार्श्ववर्त्तिनौ रागद्वेषाव स्पृशन्नेव तयोरन्तरालस्थित सन् वस्तुतत्त्व यथावद्विचारयेत्। उक्त च तत्सूत्रनन्दकुदाला०—

'आद्यो न राग न द्वेष, स्पृशेत्तत्त्व विचिन्तयन् । उच्यतेऽत स्तयोर्मध्ये, तदभावमये स्थित ॥४॥ अस्य वृत्ति आद्य -प्रथम मध्यस्थस्तत्त्व-देवगुरुधर्मलक्षणम्, विचिन्तयन्-विमृशन् न राग स्पृशेत्, न द्वेष स्पृशेत्, अत -अस्मात्कारणात् तयो-रागद्वेषयोर्मध्ये ऽन्तराले स्थित उच्यते । कथम्भूते मध्ये ? तदभावमये, तयो रागद्वेषयोरभावोऽसत्ता, तन्मय तद्रूप यस्मिन् रागद्वेषाऽ सत्तारूपे इत्यथ । किमुक्त भवति वामदक्षिणयो पार्श्वयो स्थितौ रागद्वेषौ स्पृशन्नन्तरालस्थित यथासौ तत्त्व विचिन्तये- दिति मध्यस्थो भण्यते । आद्यमध्यस्थस्य स्वरूप चेद्-रागद्वेष- राहित्यरूपसमताभावेन सम्यग्वस्तुपरीक्षणम् । ततश्च तत्त्वज्ञान। तत्त्वज्ञानाच्च हरिहरादिषु देवादेर्देवत्वादिना श्रद्धानुरूपमतत्त्व परित्यज्याऽर्हदादिदेवादेर्देवत्वादिना श्रद्धानरूप तत्त्वमेवाश्रयेत् उक्त च तत्सूत्र०—अतत्त्वविषमुत्सृज्य, तत्त्वाऽमृतमसौ श्रयेत् ।

विवेकी शुक्लपक्षश्च, राजहस इवामल ॥५॥ अस्य वृत्ति -

पूर्वार्द्ध स्पष्टम्। विवेचन विवेक, स विद्यते यस्यासौ विवेकी यथा शुक्लपक्ष सम्यग्दृष्टिरागमभाषया शुक्लपाक्षिको भण्यते, राजहंस इव निर्मल। सम्यग्दृष्टिपक्षे मलम् पाप। राजहंसोऽपि विषम् पानीयमुत्सृज्य अमृत-दुग्धमाश्रयेत्। सोऽपि विवेकी भवेत्, शुक्लपक्षश्च श्वेतपक्षश्च। एवं द्वितीयमाध्यस्थ्यमपि तस्यैव ज्ञेयम्, यो वस्तुतत्त्व विचिन्तयन न राग तथा द्वेषम् त्यजन्, किन्तु प्रथमत शुभाशुभ पक्षीकृत्य रागद्वेषाऽऽवृतत्वेन राग द्वेषौ त्यक्त्वा तन्मध्यस्थितो वस्तुतत्त्व विचारयेत्। उक्तंच—

गुप्त० द्वितीया न त्यजेद्राग-द्वेषौ तत्त्व विचिन्तयन्।
उच्यतेऽन्तस्तयोर्मध्ये, तत्त्वरूपमये स्थित ॥६॥

अस्य वृत्ति - स्पष्ट । नवरं-यत्रैव रागद्वेषौ तत्रैवास्यावस्थानमतस्तत्स्वरूपमये रागद्वेषस्वरूपमये मध्ये स्थितोऽसौ भण्यते। द्वितीयमध्यस्थस्य च स्वरूपमिदं रागद्वेषसाहित्यरूपमाध्यस्थ्येन सम्यग्वस्तुपरीक्षणम् न भवति, तस्माच्च न तत्त्वज्ञान, तत्त्वज्ञानाभावे च प्रागुक्ततत्त्व परित्यज्यातत्त्वमेवासौ श्रयेद्। उक्तं च-उत्सू०—

कुपक्षोऽस्य विवेकस्तु न, क्षम खिन्नो विलक्षधी।
मध्यस्थोऽहमिति ख्यात विफलोऽतत्त्वमाश्रयेत् ॥७॥

अस्य वृत्ति अय-असौ रागद्वेषमये मध्ये स्थित कुपक्ष पूर्णिमायकादि, विवेकस्तु तत्त्वातत्त्वे पृथक्कर्तुं न क्षमा-समर्थो-भवेत्। अत एव खिन्न -खेदमापन्नो, यत एव खिन्नस्तत एव विलक्षधी, विलक्षा लक्ष्यरहिता धी बुद्धिर्यस्याऽसौ विलक्षधीर तत्त्व पूर्णिमादेश्चतुर्दश्यादेश्च सामाचारीमाश्रयेत, उभयाऽऽ

चारवान् भवेदित्यर्थ । किंविशिष्टो ? मध्यस्थोऽहमिति क्लृप्त-विकल्प -अहं मध्यस्थ इत्यमुना प्रकारेण क्लृप्त -स्वचेतसि विरचितो, विकल्प -सन्देहो, येन स, यतो लौकिको लोकोत्तरो वा मिथ्यादृष्टिर्विपरीत चिरवस्वरूप प्रवाहपतित एव श्रद्धाति ? प्रवाहश्रयण च सन्देहरूपमेव। यतोऽसौ निजमनसस्सन्देहे भाण्डागारित एव लोकप्रवाह तत्त्वबुद्धयांगीकृत्य विरवस्वरूपं विपययावबोधेन स्वचेतसि निश्चिनोति। अतो लोकप्रवाहस्य गताऽनुगतिकत्वेनातत्त्वरूपतया तदपेक्षो निश्चयोऽप्यस्य सन्देह एव, ऊहने सति स्वचेतसि स्फुटकनात्, कोमलवचसा युक्तिपुञ्छाया किमपि न ज्ञायते इत्यस्यैवोत्तरस्य दानात। ततो मध्यस्थोऽहमि त्यसावप्यभिप्रायोऽस्य सन्देहरूप एव। सम्यग्दृष्टे पुनरन्तर्गत-युक्तिनिरीक्षित विरवस्वरूप करतलमुक्तमुक्ताफलवच्चेतसि प्रतिभाति। सम्यग्दृष्टिरपि कदाचित्किञ्चिद्वचनमपरीक्ष्यन् कञ्चि दथमाश्रित्य भाण्डागारितसन्देहस्सन् यथा जिनागमान्यतरवचनानि सत्यानि, तथेदमपि वचन सत्यमिति जिनागमाऽन्यतरपरिष्टवचनानुलग्नो यत इद सर्वेन मत ततो मयापि मतमितिसङ्घमागानुलग्नो चेत्यनेनैवाल्पावबोधेन तद्वचन स्वचेतसि निश्चिनोति। जिनागमवचनप्रवाहस्ततो मागप्रवाहस्तयोस्तत्त्वरूपत्वेन तदा तदनुलग्नत्वमेवाथमाग इत्यस्य निश्चयो निश्चय एवार्वाक्पुनस्स निश्चयो यथावस्थिततत्त्वस्य सङ्क्षेपावबोधो भण्यते। कालान्तरेण तदथमागपरिज्ञानेन भाण्डागारितसन्देहस्य व्यपगमात्। एतेन य कश्चित्तत्त्वातत्त्वे समदृशा पश्यति, स एव

समभावभावितात्मा मोक्षाधिकारीति भवति । सोऽपि परात्त । यतस्तत्त्वातत्त्वे समदृशा पश्यतोऽतत्त्वाऽऽश्रयणमेव भवेत् । उक्तं च गुरुतत्त्वप्रदीपे—

तत्त्वातत्त्वे भवत्यस्मिन्, न तत्त्वमुदितं ततः ।

यत एष कुसन्दिग्धदृष्ट्या पश्यति ते समे ॥१॥ अस्य वृत्तिः-
'अस्मिन् कुपाक्षिके, 'तत्त्वातत्त्वं भवति'लोकोत्तरमद्रष्टतया तत्त्व-
क्रियमाणमपि तत्त्वाचारं, अतत्त्वं क्रियमाणमप्यतत्त्वाचारं चाश्रयति
तत'—तस्मात्कारणादतत्त्वमुदितं प्रागुक्तं भरत, यतो यस्मा
त्कारणात् एष कुपाक्षिकस्तेऽन्तत्त्वातत्त्वे, 'कुसन्दिग्धदृष्ट्या'
कुत्सिता सन्दिग्धा सन्देहमापन्ना या दृष्टिः अन्तरङ्गलोचनं,
तया । अवलेपतस्तम्भदृष्टा हि दृष्टेरुपगमत्वात् कुत्सितो भवति ।
अत कुसन्दिग्धेत्युक्तं । समे तुल्ये सदृशस्वरूपे पश्यति । किमुक्तं
भवति-तत्त्वमतत्त्वमदृशामनत्त्वं तत्त्वमदृशा पश्यतस्तस्य यथा-
वस्थितस्वरूपानिरीक्षणे न्यायमप्यतत्त्वमेव परिज्ञेयम् ।' किञ्च
तत्त्वातत्त्वं समदृशा पश्यन् श्रीहेमाऽऽचार्येण स्वामिनः पुरस्ता-
त्तत्त्वमतत्त्वमेव व्यवस्थापितं । उक्तं चाऽन्ययोगव्यवच्छेदाभिधान-
मिथ्यात्वपक्षापलम्भितायां श्रीमहावीरतत्त्वालोकद्वात्रिंशिकायाम्—

'सुनिश्चितं मत्सरिणा जनस्य, न नाथ ! मुद्रामतिशेरते ते ।
माध्यस्थ्यमास्थाय परीक्षका ये,
मणौ च काचे च समानुबन्धाः' ॥१॥ इति

यत्तु 'शत्रौ मित्रे तृणे स्त्रैणे, स्वर्णेऽश्मनि मणौ मृदि ।

मोक्षे भवे भविष्यामि, निर्विशेषमति क्वदे॥इति[योगशास्त्रम्] भावनायां या निर्विशेषमते प्रार्थना, सा रागद्वेषावेवाश्रित्या-त्र सात्म्या न पुनर्ज्ञानश्रद्धाने समाश्रित्यापि। यत शत्रुं मित्रत्वेन मित्रं च शत्रुत्वेनोभावप्युभयत्वेन जानन् दृष्टेर्विपर्यासात् मिथ्यादृष्टिरेव स्यात्। सा च भावनाऽनुचिता। तस्माच्छत्रु शत्रुत्वेन मित्रं च मित्रत्वेन जानन्नपि रागद्वेषाकलङ्कित कदा स्यामित्याशंसारूपेण प्रार्थना, न पुनस्तुल्यत्वेन ज्ञानव्यवहारयो प्रार्थनेति भाव। अन्यथा शत्रुमित्रयोस्तुल्यत्वेन प्रार्थनायामिव धर्माधर्मयोरपि तुल्यत्वेन ज्ञानव्यवहारप्रार्थनाप्रसङ्गात्। धर्मवन्धर्मस्याप्युपादेयत्वेनाधर्मवद्धर्मस्यापि हेयत्वेन च प्रसङ्ग स्यात्। तथा चाऽत्यन्तमासमञ्जस्य, उभयलोकविरुद्धत्वात्। नहि लोकेऽपि पितृपुत्रयोर्विषामृतयोश्च तुल्यत्वेन ज्ञानं व्यवहार वा कश्चित्करोति। एवं लोकोत्तरेऽपि। आस्तां तावदन्यत् केवलिनामपि तथाज्ञानव्यवहाराभावात्, तच्च प्रवचनविदा प्रतीतमेव। यत 'इणमेव निग्गथे पावयणे सच्चे अणुत्तरे केवलिय' त्तिवच नाज्जिनप्रवचनमुपादेयमेवेत्युक्तं। 'नो कप्पइ अज्जप्पभिइ अण्णउत्थिए वा अण्णउत्थियदेवयाणि वा अण्णउत्थियपरिग्गहियाइ अरिहतचेइआणि वे तिवचनात् जिनप्रवचनबाह्य च हेयमेवेत्युक्तमित्यादि स्वधिया ध्येयमिति। तस्मादेव—

'रत्तो दुट्ठो मूढो पुव्विं वुग्गाहिओ अ चत्तारि।

एए धम्मअणरिहा अरिहो पुण होइ मज्झत्थो'त्तिगाथायायो मध्यस्थ स धर्मार्हत्वेनाद्यो बोध्य। न पुनर्द्वितीयस्तस्य मूढ

त्वेन तत्त्वातत्त्वाश्रयित्वात् धर्मानर्हत्वात्। ननु ममताबुद्धिर्हि रागवतामेव भवति, सा च प्रथममध्यस्थस्य न युक्तेति चेन् नैव, तीर्थकृतामप्याराध्यस्य तीर्थस्य तादृग्वस्तुस्वभावत्वात् तत्र ममताबुद्धिर्न रागहेतुका, 'वस्तुस्वभावानतिक्रमणे हि बुद्धिर्न रागद्वेषस्पर्शिनी'ति न्यायात्। उक्तं च श्री महावीरतत्त्वालोक-द्वात्रिंशिकायां श्रीहेमाचार्येण —

'न श्रद्धयैव त्वयि पक्षपातो, न द्वेषमात्रादरुचिः परेषु।
यथावदाप्तत्वपरीक्षया तु त्वामेव वीर! प्रभुमाश्रिताः स्म'॥१॥

इति पूर्वार्द्धेनानुपेक्ष्यस्य प्रवचनस्योपेक्षावचनात्प्रथमोत्सूत्री समर्थितः॥ इति श्रीविजयदानसूरीश्वरशिष्योपाध्यायश्रीधर्मसागरविरचितायां गुरुतत्त्वप्रदीपदीपिकापरनाम्न्यां स्वोपज्ञायां षोडशश्लोक्यां जघन्योत्सूत्रिनिदर्शनविवरणम्॥

अथोत्तरार्द्धेन मध्यमोत्सूत्रिणो भेदादेशमाह—

स्थिराऽस्थिरप्रभेदाभ्यां, द्वितीयोऽपि द्विधा भवेत् ॥४॥

व्याख्या द्वितीयोत्सूत्री स्थिराऽस्थिरप्रभेदाभ्यां द्विधा भवेत् इत्यन्वयः। स्थिरोत्सूत्रभाषित्वात्स्थिरः, तद्वैपरीत्यादस्थिरः, स्थिरश्चास्थिरश्च स्थिरास्थिरौ तावेव प्रकृष्टौ भेदौ प्रभेदौ, 'भेदस्य भेदः प्रभेदः' इति वचनात् उत्सूत्रिणो द्वितीयभेदस्य भेदावित्यर्थः। ताभ्यामिति हेत्वर्थे तृतीया। द्वितीयो मध्यमोत्सूत्री द्विधा द्विप्रकारो भवेद्, प्रागुक्तप्रकाराभ्यां द्विधा भिद्यत इत्यर्थः। इत्यक्षरार्थः। भावार्थस्त्वयं उत्सूत्रम् प्ररूप्य इदमित्थमेव भवतीत्येवंरूपेणोत्सूत्रे

तीर्थभीरुस्तीर्थमेव त्यजेन्न पुन स्वयमुदीरितमुत्सूत्रम्। द्वितीयस्तु तीर्थभीरुस्तीर्थताडित उत्सूत्रमेव त्यजेन्न पुन तीर्थमिति। अथ स्थिरोत्सूत्रिणम् भेदत आह—

स्थिरोत्सूत्र्याऽऽदिकृच्चाऽन्यो, द्विधा निह्नवसञ्ज्ञित।
आदिकृच्छिवभूत्यादि-रन्यस्तन्मार्गमाश्रित ॥६॥

व्या—स्थिरोत्सूत्री आदिकृदन्यश्चेति द्विधा स्यादित्यन्वय। स्थिरोत्सूत्री-अवस्थितोत्सूत्री, स चादिं करोतीति आदिकृत् प्रथमतया प्रकाशक प्रथम। द्वितीयस्तु तदुक्तमार्गाऽऽसक्त। स च द्विधाऽपि किम्भूत ? निह्नवसञ्ज्ञित आगमभाषया निह्नवइति सञ्ज्ञा जाताऽस्येति निह्नवसञ्ज्ञित। तत्रादिकृत् क को वाऽन्य ? इति नामग्राहं दर्शयति-'आदिकृच्छिवभूत्यादि' शिवभूतिर्दिगम्बरमतारम्भक। स आदौ यस्य 'श्रीमुक्त्यवाप्ति'त्यादिश्लोकयुग्मेन वक्ष्यमाणस्य पूर्णिमीयकादिमताऽऽरम्भकचन्द्रप्रभादिनयस्य स, अन्यस्तदतिरिक्त तन्मार्गाऽऽश्रित शरणीकृतशिवभूत्याद्युक्तमार्ग इत्यर्थ इत्यक्षरार्थ। भावार्थस्त्वयं-क्षपणक-सम्राट्-बोटिकाऽपरनाम्नां दिगम्बराणामादिकृत् स्थिरोत्सूत्री सहस्रमल्लाऽपरनामा शिवभूति १ पूर्णिमीयकानां चन्द्रप्रभाऽऽचार्य २, चामुण्डिकौष्ट्रिकापरनाम्नां खरतराणां जिनदत्ताऽऽचार्य ३, आञ्चलिकानां नरसिंहोपाध्यायापरनामाऽऽर्यरक्षित ४, सार्द्धपूर्णिमीयकानां सुमतिसिंहाचार्य ५, त्रिस्तुतिकापरनाम्नामागमिकानां शीलगणी देवभद्रश्चेत्याचार्यद्वय ६, लुम्पाकानां लुम्पाक-

नामा लेखक 'लुंकओ' इति रूढि ७, कटुकमतीयानां कटुकनामा गृहस्थ ८, धर्माधिकापरनाम्ना बन्ध्यमतीयानां लुम्पाकमतान्निर्गतस्य लुंकस्य शिष्यो बन्ध्यनामा 'बीजड' इति लोकरूढि ९, पाशचन्द्रीयाणां नागपुरीयतपागच्छभ्रष्ट पाशचन्द्रो नामोपाध्याय १०, एतेषामुत्पत्तिकालस्त्वेवं विक्रमसमयस्सगात् एकोनचत्वारिंशदधिकैकशते १३९ दिगम्बरमतोत्पत्ति १, एकोनषष्ट्यधिकैकादशशतेषु ११५९ गतेषु पूर्णिमीयकमतोत्पत्ति २, चतुरधिकद्वादशशतेष्वतीतेषु १२०४ खरतरमतोत्पत्ति ३, चतुर्दशाधिकद्वादशशतेषु १२१४ आञ्चलिकमतोत्पत्ति ४, षट्त्रिंशदधिकद्वादशशतेषु १२३६ सार्द्धपूर्णिमीयकमतोत्पत्ति ५, सार्द्धद्वादशशतेषु १२५०, त्रिस्तुतिकमतोत्पत्ति ६, अष्टाधिकपञ्चदशशतेषु १५०८, लुम्पाकमतोत्पत्ति ७, द्वाषष्ट्यधिकपञ्चदशशतेषु १५६२ कटुकमतोत्पत्ति ८, सप्तत्यधिकपञ्चदशशतेषु १५७० बन्ध्यमतोत्पत्ति ९, द्विसप्तत्यधिकपञ्चदशशतेषु १५७२ पाशचन्द्रीयमतोत्पत्ति १०। एतदर्थसङ्ग्राहकं काव्यद्वयं चैवं।

श्रीमद्विक्रमतो नगामरजनीशाब्दे १३९ अभवद् बोटिको,
भूतिर्नामशिवान्नवेषुगिरिशे ११५९ चन्द्रप्रभ पौर्णिम २,
वेदाभ्रारुण १२०४ औष्ट्रिको जिनपदाद्दत्ताह्वयाद्योऽभवद्।
विश्वार्के १२१४ नरसिंहतोऽञ्चलमतं राकाञ्चितान्निर्गतम् ॥१
सिंहात्साक सुमते षडग्निकरणे १२३६ऽब्दे सार्द्धराकाञ्चितं।
जातं त्रिस्तुतिकं च शीलगणतो व्योमेन्द्रियार्के १२५० कलौ।
लुम्पाको वसुभूद्रियेन्दुषु १५०८, कटुकोऽपि षट्तिथ्य
ब्दके १५६२।

वन्ध्य रात्रिस्तिथौ १५७० तथाच दशम पाशोब्धि-
समाक्षको १५७२ । ॥२॥ युग्मम् ॥

दशानामप्यमीषां बहुसूत्रेष्वेकैकमुत्सूत्रमादाय विनेयजनानुग्रहार्थ दिग्मात्रेण पूर्वपक्षपूर्वकनिराकरणमग्रे वक्ष्यते। अन्यस्तु तन्मार्गमाश्रित तदुक्तमार्गनिरत । स च सम्प्रति दशधाऽपि प्रत्यक्षसिद्ध एव, सम्प्रति दशानामप्यपत्यानां विद्यमानत्वादिति।

अथाऽऽदिकृत स्वरूपमाह—

तीर्थाऽऽवासमपरित्यागात्, तीर्थाऽऽभासप्रवर्त्तनात् ।
तीव्रद्वेषोदयादच, भवेदाद्य स्थिरात्मक ॥७॥

व्या०—आद्य स्थिरात्मकोऽरस्थितकोत्सूत्री तीव्रद्वेषोदयादेव भवेदित्यन्वय । आद्य आदिकृत् शिवभूत्यादि स्थिरो निह्नव, स प्रथमतयोत्सूत्रभाषी, कुत स्यात् ?, तीव्रद्वेषोदयादेव-अनन्तानुबन्धिकषायोदयादेव। तीव्रद्वेषोदयाऽवगमस्तु तीर्थमेवाऽऽवासमस्तस्य परित्यागात्। अतीर्थमपि तीर्थमिवाऽऽभासते यदित्यर्थादुत्सूत्रिसमुदायस्तस्य प्रवर्त्तनात्-व्यवस्थापनाच्चेति। चकारोऽध्याहार्य इत्यक्षरार्थ ।

भावार्थस्त्वय यथा केवलसातोदयनिदान रम्य हर्म्यं परिहृत्य स्वय निर्मीयाऽन्धकूपे पात विधास्यामीति कृतप्रतिज्ञस्य तथा प्रतिज्ञासफलीकरणम् तीव्रकषायोदये सत्येव सम्भवति। तथा केवलाऽनन्ताऽऽनन्दोदयनिदान तीर्थाऽऽवास परित्यज्य

तीर्थाऽऽभासरूपं कूपं स्वयमेव विधाय तत्र पतन् तीव्रकषायो दर्विनासेवति हेतुद्वयाचीव्रकषायोदयावगम ।

अथ द्वितीयशिखरस्य स्वरूपमाह—

अपरस्तदुक्तमार्गानु-गामी च दृष्टिरागवान् ।
तत्त्वं विचिन्तयन्नन्त स्विन्नोऽतत्त्वाऽऽश्रयी ध्रुवम् ॥११॥

व्या०—तदुक्तमार्गानुगामी-आश्विकृत्स्नशिवभूत्याद्युक्तमार्गाऽऽसक्ताऽन्य प्रथमापेक्षयाऽपरो द्वितीय इत्यर्थ । शिखरोत्सूत्री भवेदित्यन्वय । तेनादिशिखरोत्सूत्रिणा उक्त सूत्रितो यो मार्ग - स्त्रीनिर्वाणनिषेध चतुर्दशीपाक्षिकनिषेध स्त्रीजिनार्चानिषेध - मुखवस्त्रिकानिषेध जिनालयप्रदीपनिषेध चतुर्थीस्तुतिनिषेध जिनप्रतिमानिषेध सम्प्रति साधुदर्शननिषेध प्रागुक्तवक्ष्यमाणसङ्करनिषेध साधूपदिष्टजिनपूजानिषेधश्चेत्यादिरूपस्तमनुगन्तुशीलमस्येति तदुक्तमार्गानुगामी । किम्भूतो भवेत् ? अतत्त्वाऽऽश्रयी भवेत् । कथं ? ध्रुवं निश्चित, स चाऽतत्त्वाऽऽश्रयी कुत ? इति विशेषणद्वारा हेतुमाह-यत स तत्त्वं विचिन्तयन्नन्तः खिन्न स्यात् देव-गुरु धर्माणां यथावस्थितस्वरूपं विचारयन् चेतसि खेदमापन्नो भवेत् । तत्त्वं विचारयन्नन्त खिन्नोऽपि कुत ? इति विशेषणद्वारा हेतुमाह यत स दृष्टिरागवान् । दृष्टौ-दर्शने लोकोत्तरमिथ्यात्वरूपे, राग स्वोपात्त न त्यक्ष्यामीत्यादिरूपेण कदाग्रहो यस्य स, दृष्टिरागवानित्यक्षरार्थ ।

भावार्थस्त्वयं दृष्टिरागी च स्वोपात्ताऽतत्त्वाऽऽग्रही-अतएव कथमपि न त्यक्ष्यामीति कदाग्रहो, आभि —

निवेशिक इति यावत्। स च तत्त्वमत्सर्येव स्यात्। अतत्त्वाऽऽग्रही तत्त्वाद्वेषी चेति विरोधात्। स च तत्त्वविचाराद्योदीरितोऽपि तत्त्ववृत्त्या प्रत्युत्तरयितुमशक्तस्तच्चेतस्येव खिन्नो भवति। असमर्थो ही प्रायो अन्तः खिन्नोऽप्युपशान्त इव बहिराभातीति अन्तरित्युपात्तं। तथाच यो यत् प्रतिपक्षः स तत्प्रतिपक्षानुकूल' इति न्यायात् तत्त्वे खिन्नस्याऽतत्त्वमेव शरणमिति। अत एव कामरागस्नेहरागापेक्षया दृष्टिरागो दुरपनेयः। उक्तं च—

'कामरागस्नेहरागा वीषत्करनिवारिणौ।

दृष्टिरागस्तु पापीयान्, दुरुच्छेदः सतामपि ॥१॥इति। यद्यपि च कश्चिल्लौकोत्तरभद्रकतया तत्त्वाऽतत्त्वे समदृशा पश्यन् मिथ्यात्वपदमाश्रित्य लौकिकलोकोत्तराभद्रकापेक्षया वरीयान् तथापि सोऽपि तत्त्वमतत्त्वसदृशमतत्त्वं च तत्त्वसदृशं पश्यन्नुभयोर्यथावस्थितवस्तुस्वरूपापरिज्ञानात् तत्त्वमत्सर्येव। उक्तं च—

तत्त्वातत्त्वे श्रयत्यस्मिन्नतत्त्वमुदितं ततः।

यत एष कुसन्दिग्धदृष्ट्या पश्यति ते समे ॥इति। व्याख्या चास्य प्रागुक्ता। ननु द्वितीयस्य स्थिरोत्सूत्रिणो हेतुरूपं विशेषणद्वयमुक्तं, तत् प्रथमस्यापि स्थिरोत्सूत्रिणः सम्भवति। यच्च प्रथमस्य तीव्रकषायोदयो निगदित, स च द्वितीयस्यापीति कथं स्याऽन्य व्यवच्छेद ? इति चेत्। उच्यते गौणमुख्यविवक्षयैव व्यवच्छेद्यव्यवच्छेदाववसातव्यौ। अयं भावः-तीव्रकषायोदयादेवाऽऽदिष्टत् स्थिरोत्सूत्री स्ववचस्सु कदाग्रही भवत्यतोऽस्य तीव्रकषायोदयस्यैव मुख्यत्वं, दृष्टिरागस्य तु गौणत्वं। द्वितीयस्तु

प्रायेण शिवभूतिचन्द्रप्रभादिषु दृष्टिरागादेव तीव्रकषायोदयो मन्यताऽस्य दृष्टिरागो मुख्य, कषायोदयस्तु गौण इति। यत्तु द्वितीयस्य 'तत्त्वं विचिन्तयन्नपि' इति विशेषणमदर्शि, तत् प्रथमस्य न सम्भवत्येव, तादृग्भागस्य स्वयमेव प्रवर्त्तकत्वेन तत्त्वविचारहेतोः सन्देहस्यैवाभावात् कुतस्तत्त्वविचारहेतुकत्वं इति बोध्यम्। ननु तस्य विचिन्तयन्निति विशेषणभागस्तु प्रथममध्यस्थस्यैव सम्भवति, तस्यैव विचारस्य सम्भवात् ननु विपरीतमतस्य द्वितीयोत्सूत्रिणस्तस्य कुविचार एवाधिकारात्। उक्तं चोत्सू०।

हेतुविचारे माध्यस्थ्य, कुविचारे यथाऽऽग्रह ।
तत्त्वज्ञाने विचारोऽपि, यथा ज्योतिषसंविदि ॥१॥

अस्य वृत्तिः-विचारे-युक्तौ कायरूपे माध्यस्थ्यं हेतुः माध्यस्थ्यचित्तपरिणामस्यैव विचारोत्पादात्। यथाऽऽग्र- चारे हेतु, आग्रहग्रस्तचेतसः कुविचारोत्पादात्। ... विचारो हेतु, विचारक्षोदक्षमस्य चेतसस्तत्त्वज्ञाना- विचारक्षोदक्षमं चाऽस्माकीनं चित्तं, ततोऽस्माकं ... त्पन्न, मतिश्रुतज्ञानयोः सम्भवत्यपि यत्तमा... श्चयम्। यथा ज्योतिषसंविदि-ज्योतिषज्ञाने ... चारितस्यैव ज्योतिषस्य मिलनादिति ... सूत्रिणः कुविचारस्य फलेग्रहित्वापेक्षया ... विचारं विदधानस्याप्याग्रहिणः कुविचा... ग्रही प्रथममतत्त्वं मतिं निवेश्य तत्र ...

तत्त्वमार्गं न लभते क्व, प्रत्युत युक्तिमलभमानः खेदमेवाऽवाप्नोति। कदाग्रहरहितस्तु युक्त्या यथावद्वस्तुस्वरूपं विचार्य पश्चाद् युक्तिक्षमे मतिनिवेशं विदधीत। उक्तं च द्वितीयाष्टकटीकायाम्- 'आग्रही बत निनीषति युक्तिं, तत्र यत्र मतिरस्य निविष्टा। पक्षपातरहितस्य तु युक्ति-र्यत्र तत्र मतिरेति निवेशं'॥१॥ मिति।

अथ द्वयोः साधारणस्वरूपमाह—

द्विधाप्ययं स्थिरोत्सूत्रं, सूत्रयेत्तीर्थनिर्भयः ।
तीर्थेन ताडितोऽपि द्राक्, तीर्थमेवाऽवहीलयेद् ॥६॥

व्याख्या—द्विधापि अयं अनन्तरोक्तः स्थिरोत्सूत्री द्विधापि द्विप्रकारोऽपि स्थिरोत्सूत्रं सूत्रयेदित्यन्वयः। स्थिरोत्सूत्रमित्यत्रैवकारोऽध्याहार्यः। स्थिरोत्सूत्रमेव सूत्रयेद् निरचयेत् समाश्रितं स्थिरोत्सूत्रमेव प्रकाशयेदित्यर्थः। स्थिरोत्सूत्रस्यैव प्रकाशः कुतः ? इति विशेषणद्वारा हेतुमाह यतः स किम्भूतः ? तीर्थनिर्भयः। तीर्थ-साधुसाध्वीश्रावकश्राविकासमुदायलक्षणः 'चाउवण्णो संघो तित्थं तिवचनात्, तस्मान्निर्भयो भयवर्जितः तीर्थाऽवहीलापातकाऽभीरुस्तीर्थलज्जारहित इत्यर्थः। यो यस्मान्निःशङ्कः स तत्याऽरुचिविषया प्रवृत्तिं कुर्वाणो न शङ्कते इत्यतस्तीर्थासीरुस्तीर्थोऽरुचिविषयमुत्सूत्रं भाषत एवेति सिद्धस्तीर्थनिर्भयः स्थिरोत्सूत्री। अथोत्सूत्री तावत्तीर्थेनाऽवश्यं शिक्षणीयोऽन्यथा तीर्थमप्यतीर्थं भवेदतस्तीर्थशिक्षितः स कीदृक् स्यादित्युत्तरार्द्धे निर्दिशति 'तीर्थेन'त्यादि। स्वमित्थं [illegible]

वच प्रयागादिना तीर्थेन ताडितोऽपि-कटुकभाषादिनाऽऽक्रोश-विषयीकृतोऽपि, द्राग् शीघ्र तीर्थमेवाऽवहीलयेत्—अवगणयेत् तीर्थात्तराम्मुखीभवेत् दूरतस्तीर्थमेव त्यजेदिति यावदित्यक्षरार्थः ।

भावार्थस्त्वयं तीर्थाऽवज्ञापातकभीरुस्तावत्कश्चित्किञ्चिद् य-था प्रवृत्त सन् तीर्थेन ताडितस्तीव्रलज्जादिनैव 'नाहमित्थं प्रवृत्त' इत्यादिरूपेणाऽनृतमेव न ब्रूयात्, तज्जनितपातकस्य प्रायश्चित्त प्रति-पद्य पुनस्तीर्थाऽऽज्ञामेव स्वीकुर्याद्वा, न पुनस्तीर्थं त्यक्तुं शक्नु-यात्। स्थिरोत्सूत्री पुनस्तद्वैपरीत्यात्तीर्थेन ताडितोऽपि अविच्छिन्न-परम्परागतं साध्वादिसमुदायलक्षणं तीर्थं परित्यज्य मत्स्यदृताप-नरकरूप मतिकल्पिततीर्थं शरणीकुर्यादित्यर्थः ।

अथ च यस्मादुत्सूत्रपातनेन गुरुरिति दर्शयन्नेव प्रवचन-बाह्य स्थिरोत्सूत्रीति शास्त्रसम्मत्या प्राह—

तस्मादेवाऽऽदिष्टरूयान्यो, गुरुर्गुरुतरः क्रमात् ।

उत्सूत्रकन्दकुद्दाले, तीर्थाऽस्पृग् सोऽप्यनेकधा॥१०॥

तस्मादेव आदिष्टरूयस्य क्रमाद् गुरुर्गुरुतर उत्सूत्रकन्दकुद्दाले तीर्थाऽस्पृग् प्रकीर्त्तित इत्यध्याहार्यमित्यन्वयः । तस्मादेव अवज्ञा-पूर्वकतीर्थपरित्यागादेव आदिष्टरूयस्चेत्यन तरोक्तः द्विधापि स्थिरोत्सूत्री क्रमेण-यथासङ्ख्यमुत्सूत्रपातकेन गुरुर्महान्, गुरु-तरो महत्तरः, तीर्थं न स्पृशतीति तीर्थाऽस्पृग् तीर्थाद् दूरदेशवर्त्ती प्रवचनबाह्य इति यावत्। प्रकीर्त्तितः, क्व ? उत्सूत्रकन्दकुद्दाले गुरुतत्त्वप्रदीपापरनाम्नीत्यक्षरार्थः ।

तत्त्वमार्गं न लभत एव, प्रत्युत युक्तिमलभमानः खेदमेवाऽवाप्नोति । कदाग्रहरहितस्तु युक्त्या यथावद्वस्तुस्वरूपं विचार्य पश्चाद् युक्तिक्रमे मतिनिवेशं विदधीत । उक्तं च द्वितीयाष्टकटीकायां- 'आग्रही बत निनीषति युक्तिं, तत्र यत्र मतिरस्य निविष्टा । पक्षपातरहितस्य तु युक्ति-र्यत्र तत्र मतिरेति निवेशं'॥८॥ मिति ।

अथ द्वयोः साधारणस्वरूपमाह—

द्विधाप्ययं स्थिरोत्सूत्रं, सूत्रयेत्तीर्थनिर्भयः ।

तीर्थेन ताडितोऽपि द्राक्, तीर्थमेवाऽवहीलयेत् ॥६॥

व्याख्या—द्विधापि अयं अनन्तरोक्तः स्थिरोत्सूत्री द्विधापि द्विप्रकारोऽपि स्थिरोत्सूत्रं सूत्रयेदित्यन्वयः । स्थिरोत्सूत्रमित्यत्रैवकारो-ध्याहार्य । स्थिरोत्सूत्रमेव सूत्रयेद् निश्चयेत् सभास्थितः स्थिरोत्सूत्रमेव प्रकाशयेदित्यर्थः । स्थिरोत्सूत्रस्यैव प्रकाशनं कुतः ? इति विशेषणद्वारा हेतुमाह यतः स किम्भूतः ? तीर्थनिर्भयः । तीर्थं साधुसाध्वीश्रावकश्राविकासमुदायलक्षणं, 'चाउवण्णो संघो तित्थं'तिवचनात्, तस्मान्निर्भयो भयवर्जित तीर्थाऽऽज्ञापातकाऽभीस्तीर्थलज्जारहित इत्यर्थः । यो यस्मान्निःशूकः स तस्याऽरुचिविषया प्रवृत्तिं कुर्वाणो न शङ्कते इत्यतस्तीर्थाभीस्तीर्थाऽरुचिविषयमुत्सूत्रं भाषत एवेति सिद्धस्तीर्थनिर्भयः स्थिरोत्सूत्री । अथोत्सूत्री तावत्तीर्थेनाऽवश्यं शिक्षणीयोऽन्यथा तीर्थमप्यतीर्थं भवेदतस्तीर्थशिक्षितः स कीदृक् स्यादित्युत्तरार्द्धेन निर्दिशति 'तीर्थेने'त्यादि । त्वमित्थं मिथ्या मा प्रवर्तयेत्यादि-

वच प्रयोगादिना तीर्थेन ताडितोऽपि-कटुकभाषादिनाऽऽक्रोश-विषयीकृतोऽपि, द्राग् शीघ्र तीथमेवाऽवहीलयेत्—अवगणयेत् तीर्थात्पराङ्मुखीभवेत् दूरतस्तीर्थमेव त्यजेदिति यावदित्यक्षरार्थ ।

भावार्थस्त्वय तीर्थाऽवज्ञापातकभीरुस्तावत्त्वयचित्किञ्चिद् यथा प्रवृत्त सन् तीर्थेन ताडितस्तीर्थस्-नादिनैव'नाहमित्थ प्रवृत्त' इत्यादिरूपेणाऽनृतमेव भूयात्, तज्जनितपातकस्य प्रायश्चित्त प्रतिपद्य पुनस्तीर्थाऽऽज्ञामेव स्वीकुर्याद्वा, न पुनस्तीथ त्यक्तु शक्नुयात्। स्थिरोत्सूत्री पुनस्तद्वैपरीत्यात्तीर्थेन ताडितोऽपि अविच्छिन्न-परम्परागत साध्व्यादिसमुदायलक्षण तीर्थं परित्यज्य मच्चटताप-नकत्व मतिकल्पिततीथ शरणीकुर्यादित्यर्थ ।

अथ क कस्मादुत्सूत्रपातकेन गुरुरिति दर्शयन्नेव प्रवचन-बाह्य स्थिरोत्सूत्रीति शास्त्रसम्मत्या प्राह—

तस्माद्वाऽऽद्रिकच्चान्यो, गुरुर्गुरुतर क्रमात् ।
उत्सूत्रकन्दकुद्दाले, तीर्थाऽस्पृक् सोऽप्यनेकमित्॥१०॥

तस्मादेव आग्निकृदन्यश्च क्रमाद् गुरुर्गुरुतर उत्सूत्रकन्दकुद्दाले तीर्थाऽस्पृग् प्रकीर्तित इत्यध्याहार्यमित्य यथ । तस्मादेव अवज्ञा-पूर्वकतीर्थपरित्यागादेव आग्निकृन्यश्चेत्यनन्तरोक्त द्विधापि स्थिरोत्सूत्री क्रमेण यथासङ्ख्यमुत्सूत्रपातकेन गुरुर्महान, गुरुतरो महत्तर, तीर्थं न स्पृशतीति तीर्थाऽस्पृग् तीर्थाद् दूरदेशवर्त्ती प्रवचनबाह्य इति यावत्। प्रकीर्तित, क्व ? उत्सूत्रकन्दकुद्दाले गुरुतत्त्वप्रदीपापरनाम्नीत्यर्थ ।

भावार्थस्त्वयम्—उत्सूत्रक "कुद्दालस्योपलक्षणत्वादन्यत्राऽपि निह्नव प्रवचनबाह्य एव कथित । तथाहि 'समुद्घातादि जिना भिहित तत्त्व यथा प्ररूपयन् प्रवचनबाह्यो भवति, यथा निह्नवा' इति तृतीयाङ्गटीकायां। तत्र चाऽऽदिकुच्छिवभूत्यादिनिह्नवो ज्ञानावरणीयादिकर्मपुद्गलैस्तन्निदानकर्मसन्तानपरम्परयाऽऽ-नन्तजन्ममरणादिहेतुकैर्घोनिमज्जनस्वभावत्वाद् गुरु स्यात्। द्वितीयस्तु तदपेक्षयाऽतिशयेन गुरुर्गुरुतर । तदपेक्षया कर्मपुद्गलै-रतिभाराक्रान्तात्मा भवेन्निश्चय । एतेन प्रथमतया उत्सूत्रप्रवर्त कस्यैव पातक न पुन तत्पृष्ठिविलग्नानामिति प्रवचनानभिज्ञ कश्चिद्वदति। सापि परास्त । तस्य तदपेक्षया जनोत्सूत्रस्थैर्याच्छि-वभूत्यादिच्यामहाघोत्सूत्रपातकस्य द्विगुणत्वात्। उक्त चोत्सूत्र०

'ननु चन्द्रप्रभसूरे प्रथममताऽऽकर्षकस्योत्सूत्रमस्तु, पाश्चात्याना तच्छिष्याणां किं दूषणमित्याशङ्क्य परिहरन्नाह-

प्राच्यै कृत ते नोत्सूत्र, चेन् तत्पाप जनेऽपि न।

प्रत्युतोग्र जनोत्सूत्र-स्थैर्यात् प्राच्याऽऽमहाघ तम् ॥१॥

अस्य व्यक्ति अहो! शिष्य! चेद् यदि प्राच्यै -पूर्वपुरुषैश्चन्द्र-प्रभसूर्यादिभि कृत विहितमुत्सूत्र ते तव, न उत्सूत्र भवेत्, किन्तु सूत्रमेव। तत पाप जनेऽपि न भवति। समग्रपारदारिकता-चौर्यादिपातकानां पूर्वपुरुषकृतत्वात् पाश्चात्यलोकस्यापि तत्त-त्परदारगमनादिक कुर्वतोऽपि पातक न जायते। अत्युत्सूत्रमाह-'प्रत्युत' तदुत्सूत्रमुग्र-उद्दण्ड स्यात्, कस्मात्? 'जनोत्सूत्रस्थैर्यात् प्राच्याऽऽमहाघ' तेनोत्सूत्रकरणेन जनस्याऽप्युत्सूत्रकरणप्रवृत्तौ

स्थिरता स्यात्। अयमत्र भाव -चन्द्रप्रभसूरिणा प्रथमत आकृष्ट मत कोऽपि नाद्रियते, ततो न सर्वजनप्रसिद्ध स्यात्। अतस्तद्-ङ्गीकारकारकाणामेक एष प्रवृत्तिदोष। प्राच्या चन्द्रप्रभसूर्या-धास्तेष्वाऽऽमहस्तस्मात्। यदहमात्मीयानां पूर्वपुरुषाणां कृत प्रमाणीकरिष्याम्येवेति द्वितीयो दोष। इतिदोषद्वयपुष्टितश्चन्द्रप्र-भसूर पाश्चात्त्य गाढतरमुत्सूत्र बभूव। उक्तलक्षणोऽपि निह्नव कतिभेदो भवतीति दर्शयति 'सोऽप्यनेकभिद्' सोऽपि द्विधाऽपि स्थिरोत्सूत्री प्ररूपणाभेदतोऽनेकभिद् बहुप्रकारो भवतीत्यर्थ।

अथानन्तरोक्तमेव वर्त्तमानिकापत्यप्रसिद्धैकोमूनद्वारा नामत स्पष्टयन् श्लोकद्वयीमाह—

स्त्रीमुक्त्यवाग् १ च राकाङ्क २, स्त्रीजिनार्चारि ३ रञ्चल ४।
सार्द्धपौर्णमीयक ५ श्चेति, षष्ठ त्रिस्तुतिको मत ६ ॥११॥
मुक्तप्रदीपोक्ता, पटतेऽथ चतुष्पर्वी।
चैत्यद्विट ७ गुनहट् ८ मिथ्या ९,
जिनार्चानुपदेशनाय १० ॥१२॥

व्याख्या स्त्रीणा मुक्तिरित्यर्थाभिधायिका न विद्यते वाग् वाणी यस्य स स्त्रीमुक्त्यवाक्-दिगम्बर इत्यर्थ। तन्मते स्त्रीणा मुक्तेर्निषिद्धत्वात्। चकार समुच्चयार्थ सर्वत्राऽपि योज्य। राका पूर्णिमा, सैव पाक्षिकत्वाभिमतत्वेनाऽङ्क चिह्न यस्य स राकाङ्क पूर्णिमीयक इत्यर्थ।

तन्मते पाक्षिकत्वेन पूर्णिमायामेवाऽऽग्रहात् २ । स्त्रीणां जिनार्चा स्त्रीजिनार्चा, तस्या अरि-र्वैरी स्त्रीजिनार्चाऽरि औष्ट्रिका-परपर्याय खरतर इत्यर्थ । तन्मते स्त्रीणां जिनपूजाया निषिद्ध-त्वात् ३ । अञ्चलो-वस्त्रान्तभाग , स एव श्रावकद्वारा चिह्न यस्येति मत्वर्थेऽच्विधानादञ्चल प्रतीत । तन्मते श्रावकश्राविकाणां सामायिकादौ रजोहरणमुखवस्त्रिकापरित्यागेनाऽञ्चलस्यैव ग्रह-णात् ४ । साद्धगवा साद्धपूर्णिमा, तत्र रत पदाग्रही, साद्धरा-पारत साद्धपूर्णिमीयक इत्यर्थ । तन्मते साद्धपूर्णिमाया स्वीकारात् ५ । त्रिभि स्तुतयोऽभिमता यस्य स त्रिस्तुतिक -आग-मिक इत्यर्थ । स चातपक्षरापेक्षया षष्ठो मत । तन्मते चतुर्थ-स्तुतेरनङ्गीकारात् । एते दिगम्बराद्या षट् गुरुतत्त्वप्रदीपे उक्ता गुरुतत्त्वप्रदीपोक्ता । अथ भाव -ब्लूप्रस्तुतदुदाहरणमथकर्तृकाले प्रवृत्तमध्योक्तशास्त्रमध्ये षण्णामेव विद्यमानत्वात् तत्र षडे वोक्ता । शेषचतुष्टय त्वधिकृतषोडशश्लोक्यामथेलादिसूत्रेणो-न्यत इति । अथैतानन्तयाऽर्थ गुरुतत्त्वप्रदीपे षडुक्ता । अथ तदनु समुत्पन्ना चतुष्टयीत्येव चैत्य जिनप्रतिमा, तस्य द्विट्-प्रत्यर्थी लुम्पाक इत्यर्थ । तन्मते जिनप्रतिमाया अनङ्गीकारात् ७ । गुरु - सुसाधु , तत्र न विद्यते दृष्टि र्दर्शनमात्रे लोचन यस्य। यद्वा सन्त-मपि गुरु न पश्यतीति क्विप्विधानात् गुर्वदृक् कटुक इत्यर्थ । तन्मते गुरुदर्शनाऽनङ्गीकारात्। सम्प्रत्यत्र सुसाधवो न दृष्टि-पथमायान्तीत्येव तस्योपदेशात् ८ । मिश्र -सङ्कर , प्राय पूर्णि-माद्युत्सूत्रैर्देशेन प्रागुक्तमतसाम्याद् लुम्पाकादिवेषसाङ्कर्याद्वाऽस्य

सङ्करत्व। स च वन्ध्य। 'चीनामती' इति लोकप्रसिद्धि। तन्मते ऽनक्षपा मताना देशेन वेपोल्मूत्राभ्यां प्रवेशात् ६। जिनाज्ञायां न विगत उपदेशो यस्यामेवंविधा निन्द्यदेशनारूपा यस्य वाणी यस्य स जिनाज्ञाऽनुपदेशवाक् पार्श्वचन्द्र इत्यर्थ। तन्मते जिनपूजादिषु सावद्यत्वधिया साधूपदेशस्यानङ्गीकारात् १०, इत्यक्षरार्थ।

भावार्थस्त्वयं-दिगम्बरमते स्त्रीणां मुक्त्यभावस्तत्र तस्य कुयुक्त्युद्भावना त्वेवं-स्त्रियो न मुक्तिभाजो वस्त्रादिपरिग्रहवत्त्वाद् देशविरतिवदिति। यद्वा स्त्रियो न मुक्तिभाज, तथाविधचित्ताऽसामर्थ्यात् साम्प्रतीनपुरुषवदिति। यद्वा स्त्रियो न मुक्तिभाज, पुरुषेभ्यो हीनत्वात् जातिनपुंसकवदित्यादि। तत्र कुयुक्त्युद्भावना त्वेवं ननु भो क्षपणाट! पक्षत्वे नाभिमता या स्त्रियस्ता असंयतिन्य संयतिन्यो वा? आद्ये, सिद्धसाधनं। अस्माकमपि तथैवाभिमतत्वात्। नहि वयमप्यसंयतिनीनां स्त्रीणां मुक्तिसद्भावं ब्रूमः। द्वितीये संयतिनीनां स्त्रीणां वस्त्रादि परिग्रह इत्यतो हेतु स्वरूपासिद्ध। परिग्रहत्वाभावस्तु मूर्च्छाद्यभावेन संयमादिरक्षार्थमेव वस्त्रादिधारणात्।

उक्तं चाऽऽगमे—'जंपि वत्थं व पायं वा कंबलं पायपुंछणं।
तंपि संजमलज्जट्ठा धारंति परिहरंति य ॥१॥
न सो परिग्गहो वुत्तो नायपुत्तेण ताइणा।
मुच्छा परिग्गहो वुत्तो इअ वुत्तं महेसिणा ॥२॥

[दशवै०] इति। न च स्वनिश्रितत्वेन वस्त्रादौ मूर्च्छा भवत्येवेति शङ्कनीयं। स्वशरीरशिष्यादावपि तथात्वेन मूर्च्छाप्रसङ्गात्

कस्यापि मोक्षाऽवाप्तिर्न स्यात्। किञ्च भो नग्नाट! अचलाना-म्बरपरिभोगः किं तीर्थकृदुपदिष्टः त्वन्मताऽऽद्यपक्षशिवभूति-प्ररूपितो वा अशक्यपरित्यागकृतो वा ?। आद्ये, तावदवश्य वस्त्राऽऽवृतानामेव मुक्तिः सिद्धा। तत्र 'प्रेक्षावतां हि प्रवृत्तिः स्वार्थकारुण्याभ्यां व्याप्ते'तिवचनात् परमप्रेक्षावत्त्वेन परमकारु-ण्यभाजो हि भगवन्तो नाऽचलानां मुक्त्युपघातमुपदिशन्ति। तथात्वे ह्यासतां तावदन्यद्, लोकनिन्द्या अपि भगवन्तो भवेयुः। यत उक्तं लौकिकैः-'बालस्त्रीभ्रूणघातकाः स्युरधमाधीशाः स्व-पापाः इवे'त्यादि।' द्वितीये तु तस्मिन् शिवभूते किमपराद्धं, येन पापात्मनाऽबलानां वस्त्रदानेन मुक्त्युपघातो विहितः। नह्या-न्तरयैरन्तरेण कश्चित्तथाविधोत्कृष्टार्थसम्पन्नाऽऽगमनिवारको भवति। ननु शिवभूतिना वस्त्रदानं स्त्रीणां ब्रह्मचर्यादिरक्षार्थमेव विहितमिति चेत्। चिरं जीव। येनाऽऽयाताऽसि स्वयमेव मदु-क्तमार्गेण। यतो यद् ब्रह्मचर्यादिपालनहेतुस्तत्संयमं प्रति हेतुरेवे-त्यतः सिद्धं प्रत्युत निष्परिग्रहनाहेतुवस्त्रपात्रादि तत्कृतस्तन्मोक्षो-पघातकमिति त्वयापि सवस्त्रस्य मुक्तिर्व्यवस्थापिता। एवं तृतीयेऽप्यशक्यपरित्यागः किं शरीरावयववत् सहोत्पन्नत्वात् कर्णवेधवच्छरीरसम्बद्धकृतविकारत्वाद्वा ?। उभयथापि प्रत्यक्ष-बाधः, बाल्यावस्थायामिवाऽन्यावस्थायामपि वस्त्रराहित्यस्य तज्जातीयानामध्यक्षसिद्धत्वात् अस्मादृशैरपि तथैव श्रूयमाणत्वा-च्च। एतेन सवस्त्रस्य केवलज्ञानाऽनुत्पत्तिं वदन्नपि नग्नाटो नि-रस्तः। वस्त्रस्य केवलज्ञानाऽऽवरणत्वेन भवितुमशक्ते। नह्यात्म-

प्रदेशाऽसम्बद्धपुद्गला आत्मस्वभावमावृण्वन्ति, गिरिगुहापवरकवातादीनामपि तथात्वेन केवलज्ञानस्य कथाया अप्युच्छेदापत्त । किञ्च-सूर्यालोकाऽऽवरणस्य भित्यादेरालोकत्वेन साम्याभिशापतिप्रदीपाद्यालोकस्याप्यावरणत्वेन दर्शनात्केवलज्ञानाऽऽवरणस्य यरत्रस्यापि ज्ञानत्वेन साम्यात् मतिश्रुतावधिमन पर्यायज्ञानानामप्यावरणत्व भवत्वेन बाय ?, तच्चाध्यक्षबाधितत्वेन तवाऽप्यनिष्टमिति बोध्यम् । यच्चोक्त तथाविधचित्ताऽसामर्थ्यादिति । तत्र तादृशसामर्थ्याभावस्तासां किं गतिस्वाभाव्यात् जातिस्वाभाव्यादुत सहननादिसामग्र्यभावाद्वा ? । न चावदाद्या, मनुष्यमात्रस्यापि मोक्षाभावप्रसक्ते । तच्चाद्ययोरप्यनिष्ट । द्वितीये, का जाति ?, पञ्चेन्द्रियत्व स्त्रीत्व वा ? । आद्यऽन्त्तरोत्तरयदान्ययोरप्यनिष्ट । द्वितीये, स्त्रीनातेस्तथाविधचित्ताऽसामर्थ्ये किं प्रमाण प्रत्यक्ष परोक्ष वा ?। न तावत्प्रत्यक्ष, तदयावबोधरूपस्य प्रत्यक्षस्य तवाऽसम्भवात् । द्वितीये त्वनुमानमागमो वा ?। न तावदनुमान, तथाविधसाध्यसाधकहेतोरदर्शनात् । न च सप्तमनरकपृथिवीगमनाऽसामर्थ्यमेव तत्र हेतुरितिवाच्यम् । तस्य तीर्थकरबलदेवादौ व्यभिचारित्वात्, तेषां सप्तमनरकगमनसामर्थ्याभावेऽपि मुक्तिगमनसामर्थ्यसद्भावात् । किञ्च नहि मुक्तिगमन प्रत्यधोगतिसामर्थ्यं हेतुमत्स्यादीनामपि मुक्तिगमनसामर्थ्यप्रसक्ते , तेषामधोगतिगमनसामर्थ्यसद्भावात् । नाप्यागम , प्रत्युत स्त्रीणां मुक्तेरागमे प्रतिपादनान्निषेधवचनस्याऽऽगमबाधितत्वात् । आगमो यथा—"समणस्स भग-

वओ महावीरस्स मस्त अंतेवासीसयाइं सिद्धाइं जाव सव्वदु क्खप्पहीणाइ चउद्दस अज्जियासयाइं सिद्धाइं'ति । एव सहननादिसामग्र्यभावलक्षणोऽपि हेतुरागमबाधितत्वेन स्वसाध्य साधयितुमसमर्थ एव । आगमबाधितत्व च सिद्धिसिद्धौ सिद्ध मेव । नहि सहननादिसामग्र्यभावे मुक्तिप्राप्ति । किन्तु प्रथम मेव सहनन मुक्तिप्राप्तौ हेतु । तच्च तासां विद्यत एव । यदाहु' श्रीभद्रबाहुस्वामिपादा श्रीआवश्यकनियुक्तौ—

मपयण सठाण, उच्चत्त चेव कुलगरहिं सम ।

वण्णेण उच्चत्तणा, सऊखाओ पिअंगुवण्णाओ ॥१॥ ति, एव तृतीयाऽनुमानपि पुरुषेभ्यो हीनत्वादिति हेतुन समीचीन । यत 'पुरुषभ्य' इत्यत्र सर्वपुरुषेभ्य कतिचित्पुरुषेभ्यो वा ? । नाद्य, स्वरूपासिद्धे । नहि त्वदीयमनवासितप्रतिन्योऽपि चाण्डालादि पुरुषेभ्यो हीनतया व्यपदिश्यन्ते । द्वितीये, गणधरादीनामपि मुक्त्यवाप्तिन स्यात् । तेषां तीर्थंकरपुरुषेभ्यो हीनत्वादित्यादि सुयुक्तियुक्तैर्व्यक्तसरैर्नमाटनाटकमुपासनीयमिति । अथ पूर्णि मीयकमते पाक्षिकत्वेन पूर्णिमाया स्वीकार । तत्र सुयुक्त्युद्भा वना त्वय पक्षेण निवृत पाक्षिक। तत्र पक्षस्तावत् पञ्चदशादिना त्मको भवति । स च प्रतिपन्मादी कृत्वा पूर्णिमायामेव पूर्णी भवत्यत पूर्णिमायामेव पाक्षिकप्रतिक्रमणम् युक्तमिति । तत्र सुयुक्त्युद्भावना त्वच पक्षेण निवृत पाक्षिक। तच चतुर्दशी रूपमेव विज्ञेय, पाक्षिकशब्दस्य चतुर्दश्यामेवाप्त्वे सङ्केति तत्वात् । य शब्दो यत्र सङ्केतित स शब्दस्तमेवार्थमभिधत्ते,

पुरुषादिवाचकमांवत्सरिकादिशब्दवत्। शास्त्रानां हि सङ्के-
तमनुसृत्य वाचाभिधायकत्व, न पुनर्व्युत्पत्त्यर्थमात्रमनुसृत्यापि,
ग महिष मयूरादिशब्दानामपि मनुष्याद्यर्थाभिधायकत्वापत्त ।
गच्छतीति गौ, महा शेते इति महिषो, महा रौतीति मयूर इत्यादि
व्युत्पत्त्यर्थस्य मनुष्यादावपि विद्यमानत्वात्। स च सङ्केता
द्विधा-स्वसमयसिद्ध परसमयसिद्धश्च। तत्राऽऽद्यो, भाद्रपदसित-
चतुर्थी-सन्ध्याद्वयाऽऽवश्यकक्रियाविशेषादौ सांवत्सरिक प्रति-
क्रमणादिशास्त्रानां। द्वितीयस्तु दिनकरादौ सूर्यादिशास्त्रानामिति।
एतेन 'पञ्चदश्यौ यज्ञकालौ पक्षान्तौ पर्वणी अपी'ति नाममाला
समाश्रित्य पूर्णिमामेव पाक्षिकतया स्वीकुर्वाणोऽपि निरस्त ।
यस्तत्र पर्वशब्द यशाङ्कुलीनां ग्रन्थिष्विव सन्धिरूपकालविशेषे
सङ्केतिता, न पुनरभिमतधर्मानुष्ठानाहदिवसादाविति।
अन्यथा 'वत्सरादिर्मार्गशीर्ष' इति नाममालावचनात् सांवत्सरि
कपर्वाऽपि कार्त्तिकपूर्णिमायामेव विषय स्यात्, न पुनर्भाद्रपद-
सितचतुर्थ्यां। तस्मादभिमतधर्मानुष्ठानाऽर्हदिनादौ वात्यादि
भिर्व्युत्पत्त्यर्था नाममाला वा नानुसरणीया, किन्तु स्वसमयसिद्ध
सिद्धान्तसङ्केत । स च पाक्षिकशब्दस्य चतुर्दश्यामेव। तथाहि-
श्रुते यत्ले वीरियपुरिसक्कारपरक्कमे अट्ठमि चाउद्दसि-नाणपंचमी-
पज्जोसवणा-चाउम्मासएसु चउत्थ-छट्ठमट्ठम न करिज्जा पच्छि-
त्ति महानिशीथे। अत्र चतुर्दशीशब्देन पाक्षिकमेवोक्तम्।
तोऽन्यत्रापि प्रायश्चित्ताधिकारे चतुर्दशीशब्दपरिहारेणैव पाक्षि-
शब्दग्रहणम् दृष्टं, न पुन पाक्षिकचतुर्दशीशब्दयोरेकत्र ग्रहणम्।

तथाहि 'अट्ठमीए चउत्थ, पक्खिए चउत्थ, चउम्मासिए छट्ठ, संवत्सरिए अट्ठम न करिंति पच्छित्त। चशब्देन एएसु चेव चेईयाइ साहुणो वा जे अण्णाए वसहीए ठिया ते न वदति पच्छित्त'ति, व्यवहारपीठचूर्णौ। एवमावश्यक-निशीथ पाक्षिकचूर्ण्यादिष्वपि यत्र चतुर्दशीशब्दग्रहण, न तत्र पाक्षिकशब्दग्रहण। यत्र पाक्षिकशब्दग्रहण, न तत्र चतुर्दशीशब्दग्रहण। अतो 'ग्रन्थस्य ग्रन्थान्तर टीका' इति न्यायात् पाक्षिक चतुर्दशीशब्दावेकार्थवाचकत्वेनान्योऽन्य पर्यायरूपावेवेति बोध्यम्। किञ्च-यथा पाक्षिकचतुर्दशीशब्दोपलक्षितचतुर्थाऽकरणे प्रायश्चित्तमुक्त, न तथा पूर्णिमाशब्दोपलक्षितचतुर्थाऽकरणेऽपीति। किञ्च दशाश्रुतस्कन्धचूर्णौ पाक्षिकशब्दस्य चतुर्दशीत्वेन व्याख्यानोपलब्धिरपि। तथाहि-'पक्खियपोसहियसुसमाहिपत्ताण'त्ति दशासूत्र। चूर्णिव्याख्या त्वेव 'पक्खिय पक्खियमेव, पक्खिए पोसहो पक्खिय पोसहो चाउद्दसिअट्ठमीसु वा समाहिपत्ताण'ति। अत्र द्वितीयव्याख्याने साष्टमीचतुर्दशीग्रहणेन प्रथमव्याख्याने पाक्षिकशब्देन चतुर्दश्येव गृहीताऽवसातव्या। एतेन प्रथमव्याख्याने पाक्षिकशब्देन राकास्कान्ता राकाऽपि परास्ता। प्रथमव्याख्याया पाक्षिकशब्दन पूर्णिमाग्रहणे द्वितीयव्याख्यायां मुख्यार्थपरित्यागेन निराश्रयत्वापत्ते। त्वन्मताभिप्रायेण तथाविधव्याख्येयसूत्रस्याभावात्। यच्च श्रीदेवचन्द्रसूरिकृतठाणाङ्गवृत्तौ-'एव कारणे कालिगायरिएहि चउथीए पज्जोसवण पवत्तिय समत्थसघेण य अणुमण्णिय तव्वसेण य पक्खियाईणि चउद्दसीए आयरि-

वापि, अण्णद् आगमुत्ताजि पुण्मिमाए'त्तिलिखितमस्ति। तत्र 'तव्वसेन य चउम्मासियाणि चउद्दसीए आयरण त्वभिप्रायपत ■ म चचतु द्राघस्पेना भागादय'पक्खियाइणि'त्तिपद मार्पितम्। अनाभोगस्य च क्षपितमर्शयपरतिपारूपत्या सम्यग्दशामपि सम्भवात्। उक्तं च—

'सम्मद्दिट्ठी जीवो, उवइट्ठं पवयणं तु सद्दहइ।

सद्दहइ असब्भावं, अणभोगा गुरुनिओगा वा ॥१॥ इति।

[उत्तरा० नि०] स चानाभोगो देशतोऽपसमातस्य। सम्यग्दशां हि वस्य देशेनैव सम्भवात्। सर्वथाऽनाभोगस्तु एकेन्द्रियादीनामेवेति भाव। यद्वा केनचिद् दाकारकतेनैव मतान्तरीयेण पराहृत्याऽत्रापि लिखितानीति वाच्यम्। यत पुना घातमिति? स्थानाङ्गवृत्तिवचनादेव। तद्यथा च 'अण्णद् आगमुत्ताजि पुण्मि माए त्ति ज्ञेय। अथ भाव -व च कारण सति सीकालिकाचार्ये पयुसणापर्व चतुर्थ्यां प्रवर्तितम्। तद्‌वशेन च यदागमोक्तं पूर्णिमायामासीत्तच्चतुर्दश्यामेवाऽऽचरितमिति स्थानाङ्गवृत्तिकृत ह-भिप्राय। तथाचाऽऽगमेऽवलोक्यमाने पाक्षिक पूर्णिमायां नास्ति, किन्तु चतुर्मासकस्येव। उक्तं च 'से ण लेव गाहावई सम-णोवासए अहिगयजीवाजीवे' इत्यादिसूत्रे लेशतय वृत्तिरिय-'तथा चतुर्दश्यष्टम्यादिषु तिथिषु, उद्दिष्टासु महाकल्याणसम्ब-न्धितया पुण्यतिथित्वेन प्रख्यातासु, तथा पौर्णिमासीषु च तिसृ ष्वपि चतुर्मासकतिथिष्वित्यर्थ। एवम्भूतेषु धर्मदिवसेषु सु-ष्ठ्यतिशा तीपधो व्रताभिग्रहविशेषस्य

णमाहारशरीरब्रह्मचर्याऽव्यापाररूप पौषधमनुपालयन् सम्पूर्णं श्रावकधर्ममनुचरती'ति सूत्रकृदङ्गद्वितीयश्रुतस्कन्धसप्तमाध्ययने लेपश्रावकवर्णने। तस्मान् स्थानाङ्गवृत्तिकृतरभिप्रायश्चतुर्दश्या चतुर्मासकाऽऽचरणेत्येवायमातव्य । अन्यथा 'अण्णह आगमुत्ताणि पुण्णिमाए'त्ति व्यतिरेकवचनं नाभिन्धीत। अलीकागमवचन दर्शयता या [या] धावत २ भो डिम्भास्तरङ्गिणीतीरे गुडशकटं विपर्यस्तमिति धूर्त्तवाक्यस्येवाऽप्रमाणतापत्ते, अभिलषिताथाऽप्रापकत्वेन व्यभिचारित्वात्। अभिलषितार्थाऽप्रापकत्वं च पूर्णिमाया पाक्षिकमागमोक्तमिति त्वदीय वच श्रुत्वा कश्चित्सम्यक् प्रज्ञापोतमवाप्याऽऽगमसमुद्रमागममवगाहते। आगमे च तथाविधविचारस्याऽऽकाशकुसुमस्येवात्य तासत्त्वात् तस्य पुनस्तथाविधविचारस्य दर्शनाभाव एव। तथा च सिद्ध 'तव्वसेण य चउम्मासियाणि वि चउद्दसीए आयरणे'ति पाठे प्रथरस्फुरात्। एतेन क्वचि जीर्णपुस्तके लिखितायां कालिकाचार्यकथायां 'तव्वसेण य चउम्मासिआणि वि चउद्दसीए आयरणे'त्ति पाठो दृश्यते, स एव सत्यतया स्वीकर्त्तव्य, न पुनर्नूतनपुस्तकेपु क्वचित् 'पक्खिआणि वि चउद्दसीए आयरणे तिपाठ तस्य पाठस्य मता तरीयेण परावर्त्तित्वात्। एव कथावल्यामपि 'पक्खियपडिक्कमणस्य'मित्येतावन मात्रमयुक्तरनाभोग, पश्चात्यप्रक्षेपो वाऽवसातव्य । कथावली तावत्कल्पचूर्णेरुद्धार कल्पचूर्णौ-'अमावस्याया पर्व्वोपवासस्ये'त्येव मात्र भणितमिति यद्यावश्यकचूर्णौ

म न्वेसु कालपव्वेसु मुपसत्थो जिणमए जहा जोगो।
अट्ठमिपण्णरसीसु य नियमेण हविज्ज पोसहिउ ॥त्ति पाठ"। तत्र 'पुव्वावरेण परिभाविऊण सुत्त पयासिअव्वमिति वचनात् पूर्वापरसम्बन्धमालोच्य सूत्रेऽत्र व्याख्या कर्त्तव्या। तथा च प्रथमपाठे पञ्चदशीपदं चतुर्दश्या उपलक्षणं, द्वितीयपाठे चतुर्दशीपदं पञ्चदश्या उपलक्षणमिति। अन्यथाऽऽवश्यकचूर्णौ च विसंवादः स्यात्। यतस्तत्रैव चूर्ण्यां प्रतिमाधिकारे 'चाउद्दसि-अट्ठमी-पुण्णिमासिणीसु पडिपुण्ण पोसहं सम्म अणुपालेत्ता भवती'ति गदितम्। किञ्च-यदि पूर्णिमायां पाक्षिकमागमोक्तमभविष्यत्, कथं तर्हि पूर्णिमीयकमताऽऽद्यपक्षचन्द्रप्रभाऽऽचार्यस्य गुरुभ्राता श्रीमुनिचन्द्रसूरिः पाक्षिकसप्ततिकायामागमोक्तं चतुर्दश्यां पाक्षिकमसाधयिष्यत्। कथं वा श्रीमुनिचन्द्रसूरिप्रमुखसमस्तसङ्घेन निवारितोऽपि स्वाभिनिवेशमत्यजन्नेव चन्द्रप्रभाऽऽचार्यः पूर्णिमायां पाक्षिकं प्रवर्त्तितवानिति वृद्धसम्प्रदायोऽप्यभविष्यदित्यादिसुयुक्तिखरशाणसम्पर्केण स्वयाक्षरवालमुत्तजीकृत्य धीमद्भिः राकापक्षतेन्द्रनाम्नाल विलूनविशीर्ण कार्यमिति।

अथौष्ट्रिकमते स्त्रीणां जिनपूजानिषेधस्तत्र सुयुक्त्युद्भावना त्वेव स्त्रियो जिनपूजायोग्या न भवन्ति, नियतापावित्र्योपेतत्वात्, साश्रवव्रणोपेतपुरुषवदिति। अत्र सुयुक्त्युद्भावना त्वेव स्त्रीणामपावित्र्य कादाचित्कं सार्वदिकं वा। आद्ये, पुरुषाणामपि ... ।तेषामपि जिनप्रतिमाऽऽशातना-हेतुभूतस्य ...त्य नियताऽपावित्र्यस्य सद्भावात्।

नमस्कारादिश्रुताध्ययनाऽध्यापनप्रतिक्रमणादिधर्म्मानुष्ठानमात्र-स्याऽप्युच्छेदाऽऽपत्तेरित्याद्यनेकयुक्तिभ्योति कलापकलितां मत्वं तौष्ट्रिकमतोत्सूत्रप्रदीपिकामादाय विद्वद्वरैरौष्ट्रिकमतोत्सूत्रोद्भूत ध्वान्तविध्वंसो विधेय ।

अथ अञ्चलमते श्रावकश्राविकाणां मुखवस्त्रिकादिनिषेध । तत्र कुयुक्त्युद्भावना त्वेव-श्राद्धानां मुखवस्त्रिकादिरजोहरण-ग्रहणं नोचितं, साधुलिङ्गत्वात्, तुम्बिकादिपात्रग्रहणवदिति । तत्र सुयुक्त्युद्भावना त्वेव भो स्तनिक ! मुखवस्त्रिकादेः साधुलिङ्गत्व कुतः ?। किं साधुभिरुपात्तत्वात् उपादाने वा साधुसारूप्य-भयनादुत तीर्थकृद्भिः साधूनामेवोपदिष्टत्वाद्वा ?। आद्ये, धान्या-दन-जलपान वस्त्रपरिधान - सुपात्रदान सुध्यान तत्त्वार्थश्रद्धा-न धर्मध्यान गुर्वादिबहुमान-ग्रामनगरादिसवास सुविद्याभ्या-स-चरमास पादन्यास-नमस्कारजापादीनां साधभिरङ्गीकृतत्वेन त्वदीयमतवासिभिर्गृहस्थैस्तृणभक्षण-स्वेदबिन्दुपान-चण्टकशा-टापरिधान-कुपात्रदान रत्नादिक्रियाविशिष्टध्यान-तत्त्वार्थाऽ-श्रद्धान-हिंसादिध्यान-गुर्वादिगालिप्रदान-चाण्डालादिपाटकवा-स होलिकादिगीताभ्यास भूमुखसम्पर्कमासशिरोन्यास म्लेच्छ जाप्यजापादिकमेव स्वीकर्तव्य स्यात् । द्वितीये [illegible] प्रत्यक्षबाध । न हि शिर कूर्चलोचप्रलम्बकणाद्यभाव-कच्छाटिकादिसद्भाव मुद्रिकाद्याभरणविभूषादिभिर्विरूपस्य विद्यमानत्वेऽपि मुखवस्त्रि-कादिमात्रेणापि साधुसारूप्यं सम्भवति। तृतीये चाऽऽगम-बाध । सामायिकादिक्रियासाधकतमत्वेन मुखवस्त्रिकादे

श्राद्धश्राद्धीनामप्यागमे तीर्थनाथै प्रणीतत्वात्। तथाहि—'से किं त लोउत्तरियं भावावस्सयं ? २ जण्ण समणो वा समणी वा सावओ वा साविआ वा तच्चित्ते तम्मणे तल्लेसे तदज्झवसिए तदज्झवसाणे तदट्ठोवउत्ते तदप्पियकरणे अण्णत्थ कत्थइ मण अकुव्वमाणे उमओ काल आवस्सयं करेंति'त्ति अनुयोगद्वारसूत्र। एतद्वस्यैकदेशो यथा 'तदर्पितकरण । करणानि-तत्साधकतमानि देह रजोहरण मुखवस्त्रिकादीनि, तस्मिन्नावश्यके यथोचितव्यापारनियोगेनाऽर्पितानि-नियुक्तानि तानि येन स, यथास्थान-यस्तोपकरण इत्यर्थ'। एतत्पदलेशस्य चूर्णिस्त्वेवं-'तस्साहण णाणि 'सरीररओहरणमुहणतगाइयाणि दव्वाणि किरियाकर णत्तणओ अप्पियाणि'त्ति। इत्यागमस्युक्तिभ्यस्तीक्ष्णैरखलमवद्व्लाचलतममद्गुत्तरादिभि प्राचीनाऽऽचार्यविरचितप्रन्थमुष्टिभिरखल्मतमुपमर्दनीयम्। अथ माधपूर्णिमीयस्मत तु पूर्णिमामाश्रित्य तावत् पूर्णिमीयकमतममानमेवत्यतस्तदपास्तानिदमप्यपास्तमेवेति बोध्यम्। 'साधपूर्णिमीयक' इत्यस्य नाम्न सान्यता पूर्णिमीयकभिन्नता च सम्यगाम्नायविद्विद्वद्भ्योऽवसातव्या। अथ त्रिस्तुतिकाऽपरपर्यायाऽऽगमिकमते श्रुतदेवतादिस्तुतिनिषेधरतत्र कुयुक्त्युद्भावना त्वेव शासनश्रुतदेवतास्तुति सम्यक्त्वमालिन्यहेतु, देवतास्तुतित्वात्, चामुण्डादिस्तुतिवदिति। यद्वा शासनश्रुतदेवताद्यपेक्षया प्रबलबलवत्तीर्थकरादिभ्यश्च ऐहिकनिर्विघ्नता-श्रुताद्यर्थप्रार्थना न फलवती, तर्हि शासनश्रुतदेवतादिभ्य कथमित्याशयेनाऽनुमानान्तर यथा-ऐहिकनिर्वि-

घ्नता श्रुताद्यर्थप्रार्थना तीर्थकरादिभ्योऽफलत्वे सति शासनश्रुत-
देवतादिभ्यो न फलवती, तेषां तीर्थकराद्यपेक्षयाऽल्पतरत्वात्।
सामान्येन व्याप्तिग्रहस्त्वेवं यो यदपेक्षयाऽल्पतर , स तदधिक-
फलकसाध्यसाधको न भवति। यथा चक्रवर्त्यपेक्षया भूमण्ड
लाधिप । तस्मादैहिकनिर्विघ्नता श्रुताद्यर्थप्रार्थनाया फलवद्वि-
धानाय तीर्थकरादय एव स्तुत्यादिगोचरीकार्या , न पुन श्रुतदे-
वतादय इति। तत्र सुगुरुस्युद्भावना त्वेवं तत्र प्रथमानुमान ता-
वदाऽऽगमबाधितमेव, सम्यग्दृग्देवतास्तुतेर्बोधिबीजसुलभता-
हेतुत्वेनाऽऽगमे प्रतिपादनात्। उक्तं च श्रीस्थानाङ्गे-'पचहिं
ठाणेहिं जीवा सुलहबोहियत्ताए कम्मं पकरेंति, त० अरहंताणं
वण्णं वदमाणे, अरहंतपण्णत्तस्स धम्मस्स व०, आयरियउवज्झा
याण व०, चाउवण्णस्स संघस्स व०, विवक्कतवबंभचेराणं देवाणं
वण्णं वदमाणे'त्ति [सू०४२६]। तथा सत्प्रतिपक्षताऽपि। शासन-
देवतास्तुतिन सम्यक्त्वमालिन्यहेतु , आगमोपदिष्टत्वात् तीर्थ
करादिस्तुतिवदिति। आगमोपदिष्टत्वं च सामान्यतोऽनन्त-
रोक्त । व्यक्तितस्त्वग्रे वक्ष्यते। यद्वा शासनश्रुतदेवतास्तुतिन
सम्यक्त्वमालिन्यहेतु सम्यक्त्वहेतुत्वात्, सम्यग्दृष्टिदेवतास्तुति-
त्वात्, तीर्थङ्करजन्मादिमहोत्सवादिप्रवचनप्रभावनापरायणपुरंदर
स्तुतिरिव। विधेयतयाऽऽगमानुपदिष्टत्वमुपाधिरपि। किञ्च यदि
सामान्यहेतुना देवतास्तुतित्वेन सम्यक्त्वमालिन्यहेतुत्वं साध्यते,
साध्यतां तर्हि मनुष्यत्वादिसामान्यहेतुनाऽन्यतीर्थिकदृष्टान्तेन
तीर्थकरादीनामप्यनाराध्यता। तस्माद् यत्किञ्चिदेतत्। द्विती-

यानुमाने ॥ प्रत्यक्षबाधः, प्रबलबलवद्दिनकराद्यसाध्यानामपि भूमिगृहगततमस्तमोविनाशादीनां दिनकरापेक्षयाऽल्पबलैरपि प्रदीपादिभिः साध्यमानत्वेन दर्शनात्। उक्तमपि—

'चिरसञ्चितान्धकारविध्वंसे हेतुर्दिनमहानपि।

नालं प्रदीपवद् भूमि-गृहान्तस्तमसोऽपहम्॥१॥ एवं शासन-श्रुतदेवतानामपि क्वापि तीर्थकरासाध्यस्यापि कार्यस्य प्रसाधकत्वमिति न दोषः। 'आपेक्षिकी हि प्रवचने स्याद्वादमुद्रा' इति वचनात् एकस्मिन्नपि वस्तुनि सामर्थ्यासामर्थ्ययोरपेक्षया च स्वीकारात्। यथा रिपुबलमर्दनसमर्थोऽपि करी न मशकग्रहण-मादाने समर्थः। एतेन तीर्थप्रवर्तनात् सर्वोपकारित्वेन सर्वेषा-मप्याराध्योऽर्हन्नेवा-ऽऽराधितः सर्वाभिमतार्थसम्पादको भविष्य-तीति व्यर्थमेव तदतिरिक्ताऽऽराधनमित्यपि शङ्का निरस्ता। तीर्थकरस्मरणादिनाऽनुपलभ्यमानानामप्यैहिकश्रुतानुपसम्पन्ना-माचार्यादिपर्युपासनादित एवोपलभ्यमानत्वात्। उक्तं च—

'विणओणएहिं पञ्जलि उडेहिं छंदमणुअत्तमाणेहिं।

आराहिओ गुरुजणो, सुयं बहुविहं लहुं देइ॥१॥

[आव० नि० गा० १३८] यच्च गणधरान् प्रत्यर्हत् श्रुत-दायकस्तदायकसाहाय्ययोरतिशयविशेषादेव, न पुनराचार्यादिव-दिति वाच्यम्। किञ्चाऽर्हतोऽप्याराधनमाज्ञाङ्गीकरणपूर्वकमेव भवति। आज्ञा च सर्वाऽऽराध्याराधनविषयिणी। तथा चाऽऽ-राध्यत्वेनोपदिष्टस्य तीर्थस्याङ्गभूतानां शासनश्रुतदेवतादीनां सा-मान्येनाऽऽराध्यत्वेऽपि नामग्राहेण पृथगप्याराधनमागमोक्तम्।

तथाहि—'पारियकाउस्सग्गो पर मिट्ठीण च मयनमुक्कारो ।
वेयावच्चगराण, निच्च थुइ जक्खपमुहाण' ॥१॥ बृहद्भाष्ये
न चैतद् वचोमात्रेण, करणतोऽपि बहुश्रुतपरम्परया स्तुति-
चतुष्कस्यैव रूढिरप्यस्ति । तस्याश्चा'ययाकरणे महत्याशातना ।
उक्तं च समवायाङ्गसूत्रे-'रायणियपरिभासी थेरोवघाए'त्ति ।
एतद्वृत्तिस्त्वेव-'रात्निकपरिभाषी-आचार्यादिपूज्यपुरुषपरिभव
कारी, स चात्मानमन्यांश्चाऽसमाधौ योजयत्येव । तथा स्थवि-
रा आचार्यादिगुरवस्तानाचारदोषेण शीलदोषेण च ज्ञानादिभि
र्योपहन्तीत्येवशील स एव चेति स्थविरोपघातक' इत्यादि ।
तथा—'दुत्तियथुति चरित्ते दसणनाणे अइक्कमे य ।
सुयदित्तदेवयाए, थइ अन्ते पचमगलय ॥१॥
तथा- चाउम्मासिअ वरिसे, उस्सग्गो खित्तदेवयाए उ ।
पक्खिय सिज्जसुरीए, करिति चउम्मासिए वेगे' ॥१॥ आव-
श्यककायोत्सर्गनियुक्तौ । एतद्वृत्तौ 'चाउम्मासिय-संवच्छरिएसु
सव्वेवि मूलगुणउत्तरगुणाण आलोअण दाउ पडिक्कमति,
खित्तदेवयाए उस्सग्ग करेंति, केई पुण चाउम्मासिएसु सिज्जादे-
वयाए करेंति'त्ति । एतच्चूर्णिस्त्वेव 'चाउम्मासिए एगो उवसग्ग-
देवयाए काउस्सग्गो कीरति, सवत्सरिए खित्तदेवयाए कीरति
अब्भहिउ'त्ति । तथाऽऽवश्यकचूर्णौ श्रुतदेवताया महती प्रतिप-
त्तिर्दृश्यते । तथाहि-'सुयदेवयाए आसायणाए । सुतदेवता जीए
सुतमहिट्ठिय तीए आसायणा नत्थि सा, अकिञ्चित्करी वा, एव-
मादि' । एवमनेकेषु ग्रन्थेषु ज्ञेयम् । इतरत तज्जिज्ञासुभिर्विचा-

रामृतमद्भ्रहोऽवलोकनीय । ननु तर्हि सम्यग्दृष्टिदेवतातोऽ-
लभ्यस्याऽस्य प्राप्तये लौकिकदेवत्वेन प्रतीतानां चामुण्डादीना-
माराधनं कुर्वतां कथं लौकिकमिथ्यात्वं ? इति चेत् । उच्यते मि-
थ्यात्वं तावद् वैपरीत्यश्रद्धानं । तच्च वस्तुविपर्ययबोधाद् भवति ।
वस्तुविपर्ययावबोधस्तु जगदुदरवर्तिनं भवस्यापि शोभनाथस्य
सम्यग्दृष्टिसाध्यत्वेऽपि तदसाध्यत्वपरिज्ञानात्, सम्यग्दृशां
प्रवचनाप्रतिकूलार्थप्रार्थनायां मिथ्यादृष्टितोऽफलत्वेऽपि फलव-
त्त्वपरिज्ञानाच्च मिथ्यादृष्टिदेवताराधने भवत्येव । प्रवचन-
प्रतिकूलार्थप्रार्थनायां तु सुतरां मिथ्यात्वमित्यत्र बह्व्यो युक्तयो
ग्रन्थगौरवभयान्नोच्यन्ते । इत्यलं विस्तरेणेत्यादिसुयुक्तिस्फटिक-
शिलातले त्रिस्तुतिकमदिरामृद्भाण्डं शतशः शकलीकार्य सक-
लैरिति । दिगम्बरादित्रिस्तुतिकान्तानां षण्णां विस्तरस्तूत्सूत्रक-
न्दकुद्दालादवसातव्यः । अथ लुम्पाकमते जिनप्रतिमानिषेधः ।
तत्र कुयुक्त्युद्भावना त्वेवं-अर्हन् द्रव्यस्तवार्हो न भवति, त्यक्त-
सङ्गित्वात्, साधुवत् । एवमर्हत्प्रतिमापि त्यागिमूर्त्तित्वादपूज्या
साधनीया । यद्वाऽर्हत्प्रतिमा नाराध्या अचेतनत्वात्, ज्ञानादिर-
हितत्वात् वा, काष्ठवदिति । तत्र सुयुक्त्युद्भावना त्वेवं-अर्हति
शक्रादिकृतां पूजामर्हतीति शब्दव्युत्पत्त्यैव त्रिजगत्पूज्यत्वं
त्रिजगद्गुरौ सिद्धम् । तथा समवाप्तत्वाद्यथा भावतस्तथा द्रव्य-
तोऽपि । द्रव्यपूजाऽनुमोदनारूपत्वाद् भावपूजायाः । समवाप्त-
स्य तु य एव द्रव्यपूजार्हः, स एव भावपूजार्हः । य एव भावपू-
जार्हः, स एव द्रव्यपूजार्हः । एवं च सति द्रव्यपूजाऽनर्हत्वसाध्येऽर्हे

मौनीत्यादिवद्व्याघात । तथा च त्यक्तसङ्गित्वादिति हेतुर-न्वयव्यतिरेकाभ्यां व्यभिचारश्च। तत्राऽन्वयव्यभिचारो यथा यो यस्त्यक्तसङ्गी स द्रव्यस्तवार्हो न भवतीति नास्ति, भगवत्येव व्यभिचारात्। एवं व्यतिरेकेऽपि-यो यो द्रव्यस्तवार्हः स त्यक्तसङ्गी नास्तीति न, अर्हत्येव व्यभिचारात्। अर्हतो द्रव्यस्तवाऽर्हत्वे-पि त्यक्तसङ्गित्वात्। अन्यथा लुम्पाकमताभिप्रायेण चैत्याधिजनस्यैव द्रव्यस्तवाऽर्हत्वापत्ते, तस्य त्यक्तसङ्गित्वाभावात् एव दृष्टान्तोऽपि साध्यविकल, साधोरपि द्रव्यस्तवाऽर्हत्वात्। उक्तं च श्रीस्थानाङ्गे—'सत्तहिं ठाणेहिं छउमत्थं जाणेज्जा, तं० पाणे अइवाइत्ता भवति १ मुसं वइत्ता भवति २, अदिन्नमादित्ता भवति ३, सद्दरूवरसगंधफरिसे आसाइत्ता भवति ४, पूयासक्कारे अणुवूहेत्ता भवति ५, इमं सावज्जंति पण्णवेत्ता पडिसेवित्ता भवति ६, णो जहावाइ तहाकारी यावि भवति ७, त्ति [सू० ५५०]। अत्र वृत्त्येकदेशो यथा-'पूजा सत्कारे पुष्पार्चन-वस्त्रार्चने अनुबृंहयिता-परेण स्वस्य क्रियमाणस्य तस्याऽनुमोदयिता, तद्भावे हर्षकारीत्यर्थ '। अत्र द्रव्यस्तवपुष्पार्चने सति हर्षकारित्व हि छद्मस्थस्वरूपसूचित पर द्रव्यस्तवाऽर्हत्वं त्ववश्य सिद्धमेव। द्रव्यस्तवश्च साधूनां हितमपि। उक्तं च-'छ ट्ठाणाइं अत्तवतो हियाए सुहाए खमाए निस्सेसाए आणुगामियत्ताए भवति, तं०-परियाए परियाले तवे सुए लाभे पूयासक्कारे'त्ति। तथा 'तिहिं ठाणेहिं माई मायं कट्टु नो आलोएज्जा जाव नो पडिवज्जेज्जा तं०-कित्ती वा मे परिहाइस्सति, जसो वा मे परिहाइस्सति, पूआ

सकारे या परिहाइस्सति'। एतत्सूत्रस्य वृत्तियथा 'मायवट्टुत्ति'। माया कृत्वा माया पुरस्कृत्य माययेत्यर्थ, परिहास्यति-हीना भविष्यति पूजा पुष्पादिभि, सत्कारो वस्त्रादिभि। इदमेकमेव विवक्षितमेकरूपत्वादिति। इदम् तु प्रातप्रसिद्धपुरुषापेक्षम्। शेषसुगम'मिति। इति स्थानाङ्गतृतीयस्थानकतृतीयोद्देशके [सू०-१६८] अत्र यन्नृत् कृतापलापहेतुत्वसनिवारकमपीति न्यायात् पुरुषविशेषम् प्रतीत्य द्रव्यपूजा संयमरक्षाहेतुरपीति सूचितबोध्यम्। तथा—

'अच्चण रयण नेव, वंदण पूअण तहा।

इड्डीसक्कारसम्माण, मणसा वि न पत्थए॥१॥'त्ति पञ्चत्रिंशत्तमोत्तराध्ययन। न चैतद् वचन निषेधपर भविष्यतीति शङ्कनीय, वन्दनसत्कारश्राद्धादिसम्पत्त्याहचयात् पूजादिकर्तुभ स्तस्य विधिसूचकत्वात् साधोर्नि स्पृहतासूचकत्वाच्च नि स्पृहस्यैव साधो पूजाधर्हत्वात्। अन्यथा सत्कारवन्दनादिनिषेधप्रसक्त्या सर्वाऽऽगमविरोधेनाऽस्य तमासमञ्जस्य स्यात्। किञ्च नि स्पृहस्य साधोभक्तेनाऽवश्य पूजादि कर्तव्यमेवेति। ज्ञापक तु सूत्रकृदङ्गवृत्तावप्युक्त। तथाहि-'यद्यप्यसौ पूजनीय किमपि नेच्छति तथापि तेन तस्य परमार्थोपकारिणो यथाशक्त्या विधेय'मितिसूत्रकृदङ्गवृत्तौ पूजादिकमाश्रित्य श्रीगौतमेनोदक प्रत्युक्तमितिबोध्यम्। तथा चाऽऽचाराङ्गनियुक्तिवृत्त्यादौ तीर्थकरगणधरादीन सुगन्धादिना सम्पूजयतो दर्शनशुद्धिरप्युक्तेति। तस्मात्प्रथमानुमानस्यानेकदोषजर्जरीकृतत्वेन स्वसाध्यसाधनाऽक्षमत्वात्

सिद्ध तद्विपरीत त्रिजगत्पूज्यस्याऽर्हतो द्रव्यस्तवार्हत्वमपि । तथा द्वितीयानुमानमपि सत्प्रतिपक्षितमागमबाधितं च। तथाहि अर्हत्-प्रतिमा यथोचितविधिनाऽऽराध्या भावार्हत्स्मृतिहेतुत्वात्, नामाऽर्हद्वत् । एव द्रव्यार्हन्नपि आराध्यभावहेतुत्वेन द्रव्यश्रुतवदाराध्य साध्य । आगमबाधितत्व तु बहुप्रतीतं ग्रन्थगौरवभयाच्च सविस्तर लिखितुमशक्यमितिकृत्वा दिग्मात्रदर्शनार्थं किञ्चिदुपदर्श्यते तत्र तावत् साधुसाध्वीनामाराध्यत्वमर्हत्प्रतिमाया श्रीकल्पसूत्रसामाचारीगत'विहारभूमिमि'त्तिपदादवसातव्य । तद्व्याख्याने चैत्यगमनमित्याद्युक्तम् । एव भगवत्यामपि विंशतितमशतके नवमोद्देशके-जङ्घाचारण विद्याचारणश्रमणानां नन्दीश्वरादिषु चैत्यवन्दननिमित्त गमनाऽऽगमनादि निगदितमिति बोध्यम् । श्रावकश्राविकादीनां त्वौपपातिकोपाङ्ग-ज्ञातधर्मकथाङ्गादिषु अम्बड द्रौपद्यादिदृष्टान्तेन बोध्यम् । एव देवादीनामपि जीवाभिगम राजप्रश्नीयोपाङ्गादिषु विजयदेव सूर्याभदेवादिदृष्टान्तेन प्रतीतमेव । एव ज्ञानादिरहितत्वादिहेतवोऽपि बाधादिदोषपा (दा) पिता एवत्यादि सुयुक्तिजलेन लुम्पाकमतमलक्षालन विधेयमिति ।

अथ ढुण्ढकमते सम्प्रति साधुदर्शननिषेधस्तत्र कुयुक्त्युद्भावना त्वेव गुजरात्रनिप्रभृतिषु साधवो न दृष्टिपथमायान्ति, तथा विधाऽऽचाराऽदर्शनात् । प्रयोगस्तु विप्रतिपन्ना साधवो न भवन्ति, प्रवचनोक्ताऽऽचाराऽविधायकत्वात्, इतरजनवदिति । तत्र सुयुक्त्युद्भावना त्वेव 'तथाविधाऽऽचारस्यादर्शनादित्यत्र'

तथाविधाऽऽचारः किं जिनकल्पिकाऽऽचारः स्थविरकल्पिकाऽऽ-
चारो वा ?। आद्ये, व्युच्छिन्नत्वादयुक्तमेव। द्वितीये, प्रत्यक्षबाधः।
बकुशकुशीलचारित्रे वर्तमानानां सम्प्रति भूयसां स्थविराणां
दृश्यमानत्वात्। एतेन साधूनामदर्शनसाधनमनुमानमकिञ्चि-
त्करमेव। अन्यथा श्रावकधर्मस्याप्यभावापत्तेः, साधूपदेशादि-
मूलकत्वात्तस्येत्यत्र बहु वक्तव्यम्, ग्रन्थगौरवभयान्नोच्यत इत्यल
विस्तरेणत्यादियुक्तियष्ट्या कटुकघटुः शिक्षणीयः।

अथ पञ्चमते कुयुक्तिपूर्वकमयुक्त्युद्भावनं तु प्रायः पूर्णि-
मीयकमतादिसमानमेवेति भाव्यम्। अत एवाऽस्य सङ्करमती-
तिनामान्तरेण श्रीमहावीरद्वात्रिंशिकायां निदर्शनमिति। पाश-
चन्द्रमते जिनपूजादिषु साधूपदेशनिषेधस्तत्र कुयुक्त्युद्भावना
त्वेवं अर्हद्द्रव्यपूजाविषय साधूपदेशो न सम्भवति, अल्पकुसुमा-
दिसचित्तविराधनादिसम्भवेन सावद्यत्वात्। प्रयोगस्तु-द्रव्य-
पूजा साधूपदिष्टा न सम्भवति, सावद्यत्वात्, कृषिकर्मवदिति।
तस्य पदाश्रयस्त्वयं मर्यादयो हि जैनप्रवचने यथास्थितिवादेन,
प्ररूपिता द्रव्यपूजादयस्तु चरितानुवादेन, निरवद्यसाध्वाचा-
रादयो हि विधिवादेन चेति। तस्माद् द्रव्यपूजा चरितानुवा-
दात् प्रवर्तते, न पुनः साधूपदेशेन विधिवादात्। अत एव स्वमत-
प्रवर्तनकाले प्रथमतस्तेन मुग्धजनपाशकल्पेन पाशेन स्वमतिकल्प-
नया पट्टकूलसम्बन्धीनि कृत्रिमकुसुमानि जिनपूजानिमित्त
प्रकाशितानि। ततश्च कियत्कालानन्तरं पुनरपि सचित्तकुसु-
मानीति प्ररूपितानि। तत्र कुयुक्त्युद्भावना त्वेवं मोक्षं प्रति

कोवेइ छेअवाई, जमालिनास स नासिहिति ॥ १ ॥ 'त्ति । अत्र जमालिदृष्टान्तेन सामान्यतोऽन्येऽपि जिनाज्ञारसिकश्री-कालिकाचार्यप्रवर्तितचतुर्थीपर्युषणपरम्परापराङ्मुखास्तथा स्त्री-जिनार्चोपधानादितपो - रजोहरणमुखवस्त्रिका प्रतिक्रमण चतुर्द-श्यादिपरम्परापराङ्मुखाश्च निह्नवत्वेन दर्शिता । विशेषतस्तु श्रीमलयगिरिविरचितायामष्टाविंशतिसहस्रप्रमाणायां श्रीआव-श्यकवृत्तौ-"सत्तेव निह्नवा खलु' इत्यत्र-'खलुशब्दोऽत्र विशेषणे। किं विशिनष्टि ? उपधानादितपो न मन्यन्ते ते निह्नवा द्रष्टव्या' इति। अत्रोपधानादितपोनिषेधन खरतरव्यतिरिक्ता सर्वेऽपि गृहीता । तेषां सर्वेषामप्युपधानतपोनिषेधाभिप्रायेणैव महा-निशीथस्याप्यनङ्गीकारात्। खरतरस्तु आदिशब्दादाचाम्लादि-तपोविशेषनिषेधेनोपात्तो ज्ञातव्य । आचाम्लादितपोविशेष-निषेधस्तु त्रिचतुरादिद्रव्यभेदभिन्नाऽनेकाऽऽचाम्लनिषेधेनैव बोध्य । तन्मते द्रव्यद्वयेनैवाऽऽचाम्लतपस स्वीकारात्। ननु तर्हि दशैव कथ दर्शिता ? । तथाविधानां बहूनामपि सम्प्रति दृश्यमानत्वादितिचेदुच्यते उत्तशेषाणां तूक्तोत्सूत्रसाम्यात् प्रायो-ऽत्रैवान्तर्भावात्, शटितसूक्ष्मकण्टकवदकिञ्चित्करत्वाच्चेत्यल विस्तरेण इति । स्थिरमध्यमोत्सूत्री निदर्शित ।

अथ मध्यमोत्सूत्रिणोऽस्थिरात्मलक्षणद्वितीयभेदमाह—

> अस्थिरात्मा यथाच्छन्दो, नोत्सूत्र भाषते स्थिरम् ।
> तीर्थभीरुस्ततस्तीर्थाद्, बहिस्थ पार्श्ववर्त्यसौ ॥१६॥

व्याख्या—अस्थिरात्मा यथाच्छन्दो ज्ञेय । यतस्तीर्थभीरुस्सन् स्थिरमुत्सूत्र नो भाषते। ततस्तीर्थाद् बहिस्थ ।अपिशब्दाऽध्याहाराम् बहिस्थोऽपि पार्श्ववर्त्यसौ भण्यते, अथासीथस्येत्यन्वय । उत्सूत्रभाषणेऽस्थिरोऽनवस्थित आत्मा यस्यासौऽस्थिरात्मा यथाच्छन्द —प्रवचनप्रसिद्धपार्श्वस्थादीना मध्ये पञ्चम, तीर्थभीरु तीर्थाद्भय मन्यमान, तत -तस्माद् बहिस्तिष्ठतीति बहिस्थ । पार्श्वे वर्तितु शीलमस्येति पार्श्ववर्ती, असौ यथाच्छन्द इत्यक्षरार्थ । भावार्थस्त्वय—यथाच्छन्दोऽस्थिरात्मा कुत इति वाक्यरूपविशेषणद्वारा हेतुमाह—यत स्थिरमुत्सूत्र नो भाषते। स्थिरोत्सूत्राऽभाषी कुत ? इति विशेषणद्वारा हेतुमाह-यत किभूत ? तीर्थभीरु -तीर्थात् साध्वादिसमुदायरूपात्, भीरु भयमन्यते, मा मे तीर्थताडन भवदित्यभिप्रायवान् भवतीत्यर्थ । अय भाव -यो हि यस्माद्विभेति स तस्याऽरुचिविषय समाचय तेन पृष्ट सन् तदपलपनात्, पुनस्तदकरणप्रतिज्ञाता वा स्वाश्रिते स्थिरो न भवतीत्यतोऽपरापरोत्सूत्रभाषणशीलोऽप्युक्तोत्सूत्रपरित्यागाद्यथाच्छन्दोऽस्थिरात्मोच्यते। निह्नवस्तु नात्तमुत्सूत्र परित्यजतीति यथाच्छन्दाद्विपरीत, यस्माद्विपरीतस्तस्मात्ततो भेद दर्शयति तीर्थबहिस्थोऽपि निह्नववन्न दूरवर्ती, किन्तु तीर्थपार्श्ववर्त्यसौ भण्यते। ननु सविज्ञपाक्षिकात् शेषपार्श्वस्थादयोऽपि पार्श्वस्थादयोऽस्थिरात्सूत्रिणो भवन्त्येवेत्यतस्तान्विहाय यथाच्छन्द एव कथमुक्त ? इति चेत्, उच्यते पार्श्वस्थादयो हि प्राय क्रियामाश्रित्यैव शिथिला, स्तोक चोत्सू

एवंविधा अपि क्रियातिशैथिल्यान्न बहुजनविश्वासस्थानमतो-जघन्यात्सूत्र्यपेक्षया मध्यमोत्सूत्रिभ्या दूरदेशवर्तित्वात् मध्यमो-त्सूत्रिपार्श्ववर्तिनो न भवन्त्यतोऽनुक्ता अपि स्वस्वचेष्टितानु-सारेण तारतम्यभाजो मध्ये बृहदन्तरा अपि जघन्योत्सूत्रिभ्यो ऽधिका सन्तो जघन्योत्सूत्रिणामेव पार्श्ववर्तितया व्यवहर्तव्या अव-गन्तव्या । यथाच्छन्दस्तु गृहीतमुक्ताऽपरापरोत्सूत्रभाषणतया-ऽनवस्थितोऽव्यवसानान्निह्नवाद् गाढक्रियो भवति । गाढक्रिय-त्वाच्च बहुजनविश्वासस्थानमतो निह्नवपार्श्ववर्तितया व्यवहर्तव्य । परं न्यून एव, न त्वधिकः । अत एव पार्श्वस्थादयश्चत्वारः स्वा-श्रित जनं प्रति भूय क्रियाशैथिल्यकारणम्, स्तोकं चोत्सूत्रकारणं, स्वयं तादृक्स्वभावत्वात् । यथाच्छन्दस्तु स्वाश्रितं प्रति स्तोकं क्रियाशैथिल्यकारणं, भूयश्चोत्सूत्रकारणं, तस्य स्वयं तादृक्स्वभाव-त्वात् । निह्नवस्तु स्वाश्रितं जनं निह्नवस्वभावं जनयति, तादृक्-स्वभावत्वात् तस्य । उक्तं चोत्सूत्रकन्दकुद्दाले —

श्रितोऽनाऽऽचारचतुर्भेद , प्रायः शैथिल्यकारणम् ।
स्वच्छन्दश्चाह्नो स्याच्छन्दः सह्नाशत्वकारणम् ।

[गु वि०-१, श्लो० १६]

एतद्वृत्तिः "प्रथमे भेदपञ्चके आचारचतुर्भेदः कुगुरु पार्श्वस्था-वसन्न कुशील संसक्तलक्षणः श्रितस्सन् प्रायो-बाहुल्येन, शैथिल्य-कारणम् श्लथत्वहेतु, उत्सूत्रहेतु स्तोकं भवति । एतद् व्याख्यानं व्यवहारनयमधिकृत्याऽवसातव्यम् । निश्चयनयमधिकृत्य श्ल-थत्वस्याऽप्युत्सूत्रत्वात् । यतोऽसौ चतुर्भेदो घनतर श्लथ , स्तो-

फमुत्सूत्रप्ररूपणा भवति। ततोऽस्य संसर्गोऽपि चारित्रिणो यदु-
तरलय यद्हतुरुत्सूत्रप्ररूपणाहेतु स्यात्। 'स्वछन्दयाहौ'
स्वछन्दो नाम यथाच्छन्दः, यान यद्वचयाहस्तौ स्वछन्दस्य
सहचयाहारस्य च क्रमश कारणम्। 'प्राय' इत्यत्रापि सम्बध्यते।
यतो यथाच्छन्द सहचयाहौ, गाढक्रियाऽपि स्वस्तचारित्रिगुरु-
कुलवासत्वेन पटनीयनिचायरणाणायामकुशलत्वात् शिथिच्छन्द-
थिलो स्याताम्। तता गाढक्रिययारनयोस्ससर्ग चारित्रिणा यन-
तर यथाच्छन्ददस्य सहचयाहत्वहेतु स्यात्। अल्प च शिथिल-
ताहेतुभवति।

सविज्ञपाक्षिकाच्छेप, शिथिल इव परानपि।

यथाच्छन्दा घन बाहोऽतिघन पातयेद् भवे॥ [गु० वि०-
१ श्लोक १६] एतद्वृत्ति -"पूर्वोक्तचतुर्भेदशिथिलस्य मध्या-
त्कोऽपि शिथिल कदाचित् शुद्धप्ररूपकत्वादिगुणालङ्कृत सन्
सविज्ञपाक्षिक स्यात्। स च माक्षपथपथिकत्वेन श्लाघ्य। तत
सविज्ञपाक्षिकाच्छेषो व्यतिरिक्त शिथिल इव आत्मान, परा-
नपि आत्मव्यतिरिक्तानपि, भवे ससारे पातयेत्। यथाच्छन्दो
घनोत्सूत्रयुक्तत्वात् घन ससारे स्वपरानपि पातयेत्। बाह -
मद्ग्राह मद्वाऽयज्ञाकारवत्ग्राहतिघन-यथाच्छन्दाद्यस्य, स्व
परानपि ससारे पातयेत्"। ननु षोडशश्लोक्यामस्यां यथाच्छ-
न्दाऽपि तीव्रयाहो उक्त, उत्सूत्रकन्दकुद्दाले त्वनन्तर निह्नव एव
सद्वाहो दर्शितस्तत्कथमनयास्सङ्गतिरिति चेत्। उच्यते आस्तां
तावत् यथाच्छन्दो, निह्नवयन् पार्श्वस्थाऽपि सविज्ञपाक्षिकव्यति-

रित्त मङ्घवाह्य एव भवति। परं तीर्थभीरुतया तीर्थपार्श्वं वत्र्यवगन्तव्य। निह्नवस्तु तीर्थाद् दूरवर्त्ता सर्वथा पङ्क्तिवाह्यो-ऽसूरय इत्यर्थ। उक्त चात्मूनग्दसुदाल एव—

त्याज्य कुगुरुससर्गो, गुरुतत्त्वेषणो मुखे।

पार्श्वस्थादिवहिस्थरच, कुगुरुम्पञ्चधा मत॥[गु०वि० १ श्लोक १७]

अत्र वृत्ति—"स्पष्ट। नवर पार्श्वस्थादि पञ्चधा। यदाह—

'पासत्थो ओसन्नो, होइ कुसीलो तहेव ससत्तो।

अहच्छदो वि अ एए, अवदणिज्जा जिणमयम्मि'॥१॥

इति। वहि स्थोऽपि पञ्चधा त चञ्यतीत्युभय दशधा। ननु पार्श्वस्थवहि स्थयोरत्र किमन्तरम्? पार्श्वस्थस्यापि वस्तुतो वस्य न्तराद् वहिर्भवनात्। उच्यते-जनेऽपि स्वकुटुम्बवहि पतितस्यापि कस्यचिदपाङ्क्तेयत्वात्पृथग्वासदर्शनात् अपरस्य कस्यचिदपाङ्क्ते यत्वात्पृथगत्यान्तिदर्शनाच। अत्र पार्श्वस्थ सङ्घाद्वैपात् सङ्घस्य पार्श्वेऽवस्थात् लभते। इत्यागमोक्तम् स्वकमनामाऽस्य। यदाह

'सो पासत्थो दुविहो, सव्वे देसे य होइ नायव्वो।

सव्वम्मि नाणदसणचरणाण जो उ पासम्मि'॥॥त्ति स्पष्टा।

नवर-ज्ञानदर्शनचारित्राणि सङ्घस्तस्य पार्श्वे यस्तिष्ठतीति गम्यते। पार्श्वस्थस्य क्वचिदुत्सूत्रप्ररूपकस्याप्यनवस्थितकोत्सूत्र-त्वेन प्रवचनसाधर्मिकत्वेन विवक्षितत्वात्। वहि स्थस्य पुन सङ्घ-द्वेषादप्रत्ययमुरत्वेन सङ्घस्य पार्श्वे वस्थानाऽभाव प्रवचनसाध-र्मिकत्वाभावादस्य।

यदाह—दस ससिहागा सावय, पवयणसाहम्मिया न लिंगेण।

लिंगेण य साहम्मिय नो पवयणनिह्नवा सव्वे" ॥१॥
पार्श्वस्थोपलक्षणात् यथाच्छन्दादयोऽपि ग्राह्याः ।

इति श्रीविजयदानसूरीश्वरशिष्योपाध्यायश्रीधर्मसागरविरचितायां गुरुतत्त्वप्रदीपदीपिकापरनाम्न्यां स्वोपज्ञषोडशश्लोक्यां मध्यमोत्सूत्रिनिरूपणविवरणम् ।

अथोत्कृष्टोत्सूत्रिणो लक्षणमाह—

स्थिरस्तत्पक्षपाती य स्तस्योत्सूत्रमिहाऽन्तिमम् ।
द्रव्यात्तदतिरिक्तस्य, जैनमार्गस्थितस्य च ॥१५॥

व्याख्या—स्थिरो यस्तत्पक्षपाती तस्य द्रव्यात्तदतिरिक्तस्य-जैनमार्गस्थितस्य चेहाऽन्तिममुत्सूत्रं भवेदित्यन्वयः । स्थिरस्तीव्राऽभिनिवेशी, तत्पक्षपाती निह्नवादिपक्षोन्नतिकृद्वचनवक्ता, इहाऽस्यां षोडशश्लोक्यां जगति वा, अन्तिममुत्कृष्टमुत्सूत्रं-व्यवहारनयापेक्षया जैनप्रवचनस्य विरुद्धभाषणं, 'द्रव्यात्तदतिरिक्तस्य'-द्रव्यतो निह्नवपृथग्भूतस्य, भावतो निह्नवश्रद्धानस्येत्यर्थः । च पुनर्जैनमार्गस्थितस्य-व्यवहारतः साध्वाद्यवतरनाममात्रधारणात् तीर्थान्तर्वर्तिन इत्यर्थः । भावार्थस्त्वयं स्थिरतया निह्नवपक्षपातिनाऽन्तिममुत्सूत्रमित्युक्ते निह्नवेऽतिप्रसक्तिः, तस्य तादृशस्याभावत्वात् । स च नोत्कृष्टः, किन्तु मध्यमः । ततस्तन्निवृत्तये निह्नवव्यतिरिक्तस्येति विशेषणम् । भावतः सम्यक्त्व-मिथ्यात्वाऽन्यतरश्रद्धानवत्तया निह्नवव्यतिरिक्ते उत्कृष्टप्रत्यासन्नेऽतिप्रसङ्गभङ्गाय द्रव्यादिति । एवं द्रव्यत एव निह्नवव्यतिरिक्तो, न तु भावतः । भावतस्तु निह्नवमार्गश्रद्धान इत्यर्थः । एत-

रित्तं सङ्घबाह्य एव भवति। परं तीर्थभीरुतया तीर्थपार्श्वं पर्यन्तगन्तव्यं। निह्नवस्तु तीर्थाद् दूरवर्त्ती सर्वथा पङ्क्तिबाह्यो ऽस्पृश्य इत्यर्थः। उक्तं चोत्सूत्रकन्दकुद्दाले एव—

त्याज्य कुगुरुसंसर्गो, गुरुतत्त्वेक्षणो मुने।
पार्श्वस्थादिर्निह्नवश्च, कुगुरुर्दशधा मतः ॥[गु०वि० १ श्लोक १७]

अस्य वृत्तिः—"स्पष्टं। नवरं पार्श्वस्थादिः पञ्चधा। यदाह—

'पासत्थो ओसन्नो, होइ कुसीलो तहेव संसत्तो।
अहछन्दो वि अ एए, अवंदणिज्जा जिणमयंमि' ॥१॥

इति। निह्नवोऽपि पञ्चधा त वक्ष्यतीत्युभयं दशधा। ननु पार्श्वस्थनिह्नवयोरत्र किमन्तरम्? पार्श्वस्थस्यापि वस्तुतो बहिर्भूतत्वाद् बहिर्भवनात्। उच्यते जनेऽपि स्वकुटुम्बबहिः पतितस्यापि कस्यचिदपांक्तेयत्वास्पृश्यत्वाद्यदर्शनात् अपरस्य कस्यचिदपाङ्क्तेयत्वास्पृश्यत्वादिदर्शनाच्च। अत्र पार्श्वस्थः सङ्घाक्षेपात् सङ्घस्य पार्श्वेऽवस्थानं लभते। इत्थमागमोक्तम् स्वकमनामाऽस्य। यदाह

'सो पासत्थो दुविहो, सव्वे देसे य होइ नायव्वो।
सव्वंमि नाणदंसणचरणाणं जो उ पासंमि' ॥२॥त्ति स्पष्टं।

नवरं-ज्ञानदर्शनचारित्राणि सङ्घस्तस्य पार्श्वे यस्तिष्ठतीति गम्यते। पार्श्वस्थस्य कस्यचिदुत्सूत्रप्ररूपकस्याप्यनवस्थितत्वोत्सूत्रत्वेन प्रवचनसाधर्मिकत्वेन विवक्षितत्वात्। बहिःस्थस्य पुनः सङ्घक्षेपादप्रत्ययभूतत्वेन सङ्घस्य पार्श्वेऽवस्थानाऽभावः प्रवचनसाधर्मिकत्वाभावश्चास्य।

यदाह—दस ससिहागा सावय, पवयणसाहम्मिया न लिंगेण।

लिंग च माहात्म्यं नो पयपानिद्रया सत्वे" ॥१॥
पारम्यापरम्पराद्दवस्तादयोऽपि मान्या ।

इति श्रीविजयप्रभसूरीश्वरशिष्योपाध्यायश्रीयशोविजयगणि [illegible]
विरचितो गुरुतत्त्वप्रदीपटीकाप्रणम्यां स्यापवाद [illegible]
प्रथमोत्कृष्टनिरूपणविवरणम् ।
अथाल्पोत्कृष्टिनो लक्षणमाह—

> स्थिरस्तत्पक्षपाती च सम्योत्कृष्टमिहाऽन्तिमम् ।
> इत्यादनिरितस्य जैनमार्गस्थितस्य च ॥११॥

व्याख्या—स्थिरा यस्तत्पक्षपाती तस्य इत्यादि [illegible]
जैनमार्गस्थितस्य चाऽन्तिममुत्कृष्टं भवन्तीत्यर्थः [illegible]
भीरु, तत्पक्षपाती निह्नवादिपक्षान्तनिवृद्धस्य [illegible]
पार्श्वस्थोऽस्या नाति वा अन्तिममुत्कृष्टमुत्कृष्टम् [illegible]
अथा जैनप्रवचनस्य विरुद्धभाषणे, [illegible]
निह्नवप्रवचनस्य, भावतो निह्नवत्व [illegible]
जैनमार्गस्थितस्य व्यवहारत माध्यस्थ्य [illegible]
तीर्थान्तर्गत इत्यभाय । भावश्च [illegible]
पक्षपातिनाऽन्तिममुत्कृष्टमित्युक्ते [illegible]
साद्दृश्यमायत्या । स च नोत्कृष्ट [illegible]
निवृत्तये निह्नवव्यतिरिक्तस्यानिविष्ट [illegible]
मिथ्यात्वाऽन्यतरश्रद्धा यतस्या [illegible]
सनऽतिप्रसङ्गभङ्गाय इत्यादि [illegible]
रिता, न तु भावतो । भाव [illegible]

मपि तथाविधसामग्रीवशान्न्यतीर्थिकलिंगधारिविशेषेऽतिव्याप्ति-रतस्तत्परतया 'जैनमार्ग'त्यादि। निह्नवश्रद्धानेऽपि तथाविधाऽन्यतीर्थिकस्य नोत्कृष्टोत्सूत्रित्व, अन्यतीर्थिकत्वेन जनाना विशेषसरथानाभावात्। ननूपेक्षक-निह्नव निह्नवपक्षपातिना क्रमेण यज्जघन्य मध्यमोत्कृष्टोत्सूत्रित्वमुक्त तत्केनाभिप्रायेणेतिचेत्। उच्यते उत्सूत्र प्रवचने तावद् द्वेधा निश्चयनयाभिमत व्यवहारनयाभिमत च। तत्र निश्चयनयाभिमत तावत् शैथिल्यमप्युत्सूत्रमेव। व्यवहारनयाभिमत तु प्रवचनार्थस्यान्यथाभाषणमेव। उक्त च उत्सूत्रकन्दकुद्दाले—

'निश्चयो नय उत्सूत्र, शैथिल्यमपि मन्यते।

सूत्रार्थस्यान्यथाऽऽख्यान, व्यवहारनय पुन ॥ [गु० वि० १, श्लो० १४] अस्य वृत्ति —"निश्चयो नय शैथिल्यमपि—श्लथत्वमपि उत्सूत्र मन्यते। अत्र शास्त्रे अविरतसम्यग्दृष्टिश्रावकाणामविरतत्व देशविरतश्रावकाणामविरतविभागश्चोत्सूत्रतया निश्चयनयाभिप्रायेण सन्नपि न विवक्षित। पार्श्वस्थादीना तु श्लथत्व नियमभङ्गरूपतयाऽत्यन्तदुर्गतिहेतुरिति भणित्योत्सूत्रतया विवक्षित परिज्ञेय, शास्त्रस्यास्योत्सूत्रक द-कुद्दाल इत्यपरनामत्वादतिमविश्रामे पार्श्वस्थादिश्लथत्वस्यैव निराकृतत्वात्। पुनर्व्यवहारनय सूत्रार्थस्य—सिद्धान्तार्थस्याऽन्यथा-विपरीतमाख्यान—प्ररूपण उत्सूत्र मन्यत इत्युभयरूपमप्युत्सूत्र दर्शितम्। उत्सूत्र लोकोत्तर मिथ्यात्व भण्यते।" तत्र निश्चयनयाभिमत चेह ग्रन्थ न व्यवहृत, तेन तथाविधप्रवचनो-

पघाताऽसम्भवात्। किन्तु व्यवहारनयाभिमत सूत्रार्थस्याय-
था-ऽऽयाने, तस्य प्रवचनोपघातकत्वात्। तत्र विषमिव यत्—
यस्माद् बहुपघातश्च तत्तदपेक्षयोत्कटमिति धिया निह्नव तत्पक्ष-
पातिमध्यमोत्सूत्रोत्सूत्रापेक्षया [illegible]पेक्षयाऽथवा जघन्योत्सूत्र
प्रवचनस्याल्पोपघातकत्वात्। अल्पोपघातकत्वं च तत्परम्पराया
असम्भवेनाऽल्पकालीनत्वात्। निह्नवोत्सूत्रं तु बहूपघातकत्वाद्
गरीयोऽपि मध्यमेन, तदपेक्षयाऽपि तत्पक्षपातिनाऽधिको-
त्सूत्रस्य सम्भवात्। ननु कथमिति चेत्। उच्यते—यथा 'प्रत्यु
ताम्र जनोत्सूत्रस्थैर्यात्प्राग्याऽऽग्रहाय तद्दि'तिवचनात् प्रथम-
मताऽऽरूपकचन्द्रप्रभ जिनदत्ताद्यपेक्षया जनोत्सूत्रस्थैर्यात् चन्द्र-
प्रभ जिनदत्तायुक्तमहं प्रमाणीकरिष्याम्येवेत्यवरूपणे चन्द्रप्रभ-
जिनदत्तादिषु द्वयाऽऽग्रहान्येति दोषद्वयेन पुष्टिकरणात्तदुत्कर्षमाग-
र्मीराचकारकाणामुत्कटमुत्सूत्रं भवति। तथा जनमार्गस्थितानां
स्थिरतया तत्पक्षपातकरणे पूर्वोक्तदोषद्वयपुष्टिकरणात् सन्मार्ग-
स्थितानामपि सन्मार्ग एव सन्देहोत्पादनपूर्वकनिह्नवमार्गे नि-
पुणीकरणादिदोषसद्भावाच्च ततोऽप्युत्कटमुत्सूत्रमतो निह्नव
उक्तलक्षणो निह्नवपक्षपाती दुरात्माऽनग तव्य। ननु [illegible]
निह्नवदृशोरन्यतरस्तथा भवतु, परं तत्पक्षपातिनि [illegible]
स्तावन्निह्नवाधिकं कथं सम्भवति? तथात्वे च [illegible]
वैकल्याऽऽपत्तेरिति चेत्। मैवं—दृश्यतां जैनमा[illegible] तान्व-
तस्तु सम्यग्दृग् १ मिथ्यादृग् २ निह्नवदृशा [illegible] त्रिव-
तया निह्नवपक्षपातित्वे सति जनात्सूत्रस्थैर[illegible]

जिनदत्ताद्युक्तप्रमाणीकरणाऽऽग्रहयो पुष्टिकरण तद्वैपरीत्ये च शुद्धमार्गे शुद्धमार्गाश्रितानामपि सन्देहोत्पादनपूर्वकनिह्नवमार्गाभिमुखीकरण चेत्यादिष्टौ प्रवचनोपघातकस्योत्सूत्रस्य समानत्वादेव निह्नवाधिकत्व । सम्यक्त्वसाफल्य तु मिथ्यात्वबन्धमाश्रित्यैव बोध्यम् । यतो मिथ्यात्वाभिमुखस्यापि तादृश सम्यग्दृशस्तदानीं सम्यक्त्वसद्भावात् तथाविधचित्तसङ्क्लेशाभावेन तादृक्मिथ्यादृश इव न मिथ्यात्वबन्ध , किन्तु किञ्चिद्विहीन । एव मिथ्यादृशोऽपि तादृशो न निह्नवन्श इव मिथ्यात्वबन्ध , किन्तु किञ्चिद्विहीन । उक्त च—

मिथ्यात्वबन्धमाश्रित्य, लौकिकेभ्योऽधमा अमी ।
उत्तमा पुनराश्रित्य, ग्रन्थिभेदक्रियाफले ॥ १ ॥' [गुरुतत्त्वप्रदीप वि० १-श्लोक ३८] इति । यद्वा त्रयाणामपि समानत्वेपि उत्सूत्रभाषित्वे 'कारणभेदादऽपरस्य कार्येऽपि भेद एवे'ति न्यायात् श्रद्धानभेदादुत्सूत्रवति वचस्यपि कश्चिद् भेद स्वीकर्त्तव्य । न च मूलसदृशाऽवलोक्यमान सम्यक्त्वमाहात्म्यात् सम्यग्दृशस्तथा तत्पक्षपातिना न्यूनत्वमेवोत्कृष्टोत्सूत्रिण सकाशात् सूचयति । अत एवोत्कृष्टोत्सूत्रिण समीपवर्तिनावेव तथाविधसम्यग्दृग्मिथ्यादृशावुक्तावितिं बोध्यम् । न च सम्यग्दृशा स्थिरतया निह्नवपक्षपातित्व कथ भवेदिति शङ्कनीय, मिथ्यात्वाभिमुखस्य कस्यचित् तथाविधसामग्रीवशादनन्तानुबन्धिकषायोदयिनो निह्नवपक्षपातिता भवत्येवेत्यल विस्तरेण ।

इति श्रीविजयदानसूरीश्वरशिष्योपाध्याय-श्रीधर्मसागरविर

चितायां गुरुतत्त्वप्रदीपदीपिकापरनाम्न्यां स्वोपज्ञषोडशश्लोक्यामुत्सूत्रोत्सूत्रिनिरूपणविवरणम् ॥

अथ सिंहावलोकनन्यायेन यस्य तीर्थस्याऽऽपद्विधायकात्सूत्रिकण्टकानुद्धत्य कुण्ठिताऽऽस्या कृतास्तत्तीर्थं सम्प्रति किं नाम ? कस्याऽऽधायस्याज्ञावर्ति ? चेति नामग्राहेणापदर्शयन्नाह—

तीर्थं च साम्प्रतं श्रीमान्, पारिशेष्यात्तपागणः ।

सूरीड्विजयदानाऽऽज्ञा वर्ती ज्ञानादिरत्नभाक् ॥ १६ ॥

व्याख्या—तीर्थं च साम्प्रतं पारिशेष्यात् सूरीड्विजयदानाज्ञावर्ती ज्ञानादिरत्नभाक् श्रीमान् तपागणो ज्ञातव्य इत्यन्वयः । चकारः उद्देशान्तर्गततीर्थपदपरामर्शकः । तीर्थं साध्वादिसमुदायलक्षणं, तच्च साम्प्रतं सम्प्रतिकालीनं वार्तमानिकमित्यर्थः । पारिशेष्यादन्यत्राऽऽगमानुयायिसाध्वादिसमुदायस्याऽदर्शनात् । श्रीमान् सश्रीकः-अनुत्तर इत्यर्थः, तपागणः तपागच्छः, सूरीड्विजयदानः श्रीविजयदानसूरीशः । ईशत्वं च हीरविजयसूर्याद्यपेक्षयाऽवगन्तव्यम् । श्रीहीरविजयसूरीणां गुरव इत्यर्थः । तस्याज्ञया वर्तितुं शीलमस्येति सूरीड्विजयदानाऽऽज्ञावर्ती, ज्ञानमादिर्येषां तानि ज्ञानादीनि ज्ञानदर्शनचारित्राणि, तान्येव रत्नानि तानि भजत इति ज्ञानादिरत्नभागित्यक्षरार्थः । भावार्थस्त्वयं पारिशेष्यादिति । परं सम्प्रतीह भरतक्षेत्रे तपागणव्यतिरिक्तं तीर्थंकराऽऽज्ञावर्ति तीर्थं नास्तीति दर्शनार्थम् । तपाव नाममात्रधारकपाशस्थादिसमुदायलक्षणे तीर्थाऽऽभासे तीर्थेऽतिप्रसङ्गवारणाय सुविहितचक्रवर्ति श्रीविजयदानसूरीश्वर श्रीहीरविजयसूर्यादीना-

माज्ञावर्तीति दर्शितम्। पारिशेष्यपद तु विवक्षिततपागच्छा-द्यत्र सर्वत्रापि ज्ञानान्यताभावहेतुत्सूत्रपदन्शनसूचकम्। उत्सूत्ररति समुदाये ज्ञानाल्लिशस्याप्यसम्भवात्। उत्सूत्रं तु स्त्रीजिनार्चा-प्रतिक्रमणोपधानादिनिषेधेन प्राय प्रवचनविदां प्रतीतमेव। अत एवाग्रेऽपि श्रीमहावीरतीथं यावत्तपोवद्भ्य एव चारित्रमिति ज्ञयम्। उक्तमप्युत्सूत्रकन्दकुद्दाले ऽष्टमविश्रामे-'स्तानधि तत्र क्षेत्रेऽत्रा-प्रतोप्येभ्यो भविष्यति।

स्तोकेष्वप्येषु चारित्रं, वस्रदु प्रसह्यादियत्' ॥ [गु० वि० ८, श्लो० १६] अस्य वृत्ति,-"तथारित्र स्तात्ऽवधि-नितावधि यावत् अत्रास्मिन् क्षेत्रे-गूर्जरावनिप्रभृतिकेऽप्रतो ऽभ्य —तपोवद्भ्यो भविष्यति। य एत एभिस्तपोवद्भि दीक्षितास्त एव चारित्रिण इत्यथ इति वलान्नायनम्। एषु तपोवत्सु स्तानेष्वपि चारित्र मस्ति। न चात्रदमाशङ्कनीय यदपर सर्वमप्यचारित्रं, एकस्मि-न्नत्रास्मिन् गच्छे चारित्रमिति कथ घटते ? 'वस्र'त्यादि। यथा प्रभुश्रीवयरस्वामिशिष्ये वस्रे वस्रसेने एकस्मिन्नपि चारित्र अभूत्, तथा यथा दु प्रसभाऽऽचार्येऽल्पपरिवारेऽपि चारित्र भविष्यति, तथत्रापि स्तोकेषु चारित्र सिद्धमिति।

गत्यागतिमिते क्षेत्रे ऽत्रान्यगच्छे हि नाप्यते।

एभ्यो विशिष्टतैश्चेवा शठत्रासिवलात् तत ॥ [गु० वि० श्लो० १९] अत्राऽस्मिन् क्षेत्र गत्यागतिमिते-मारवाड देवगिरि-तिलङ्गप्रभृतिके हिर्यस्मात्कारणात्, अन्यगच्छे तपोवद्भ्यतिरिक्ते,

एव्यस्तपायद्व्या विशिष्टता दुष्करकारिता, न दृश्यते-न श्रूयते
सत एवंय तपोवत्त्वय बलान्शठत्वाति"।

अथ प्रन्थस्य उपसहारमाह—

> एव हि षोडशश्लोकी, विश्वाऽऽश्चर्यैकधारिणी।
> गुरुतत्त्वप्रदीपस्य, दीपिका जयताचिरम् ॥ १७॥

व्याख्या—एव - प्रागुक्तप्रकारेण, विश्वा[illegible]
गुरुतत्त्वप्रदीपस्य दीपिकापरनाम्नी चिर [illegible]
हि-निश्चित एव प्रागुक्तस्वरूपा षोडशश्लोकी [illegible]
व्याप्त श्लोक-कीर्तितत धरतीति शीलार्थे [illegible]
विश्वाऽऽश्चर्यकधारिणी। गुरुतत्त्वप्रदीपस्य [illegible]
परनाम्ना ग्रन्थस्य दीपस्य दीपिकेव दीपिका [illegible]
चिर बहुकाल श्रीमहावीरतीर्थ यावत् जयतात् [illegible]।
भावार्थस्त्वयं—अत्रापि प्रदीपाधारभूता [illegible]
षोडशश्लोकी, तथैयमपि। का भाव ? [illegible] हि
चतुर्षु दिक्षु चतुर्षु दीपानां भूमि, तत्र [illegible]
मेकैकमासन, तेषां च सर्वावयवमीलन [illegible]।
तथा च षोडशशब्देन षोडशावयवा प्र[illegible]
नस्या षोडशश्लोकी। शेष सुगमम्[illegible]।

इति श्रीमत्तपागच्छनभोङ्गणनभोम[illegible]
शिष्योपाध्याय श्रीधर्मसागरविरचिता [illegible]
ऽपरनाम्न्यां स्वोपज्ञषोडशश्लोकयां [illegible]।

इति श्रीषोडशश्लोकीवृत्ति सम्पूर्णा।

महोपाध्याय श्रीमद्धर्मसागरगणिप्रवरप्रणीत

सिरिमहावीर-जिणथोत्तं ।

(सावचूरिकम्)

पणमित्तु पवित्तजिणक्कमण, पणुवामि वमाविअपावसम ।
सुगरुनयणाणुमय न उण, परमत्थविऊक्वियिवन्निउण ॥१॥

व्याख्या—पवित्रजिनक्रमण वीरपाद प्रणम्य अह प्रणुयामि। किलक्षण जिनपाद ?, वामितो-वान्ति नीतोऽन्य-(न्त) नीत इत्यथ । पापश्रम -पापजन्यखेदो येन स त । कथ ? वचनानुमत वचोमात्राभिमत यथा स्यात्तथेति, न पुनयथाकथञ्चित् यावत्मानगोचरीभूतमपि । किंवत् ? शुकवत् । यथा कथञ्चित् केनचित् प्रेरितोऽपि शुको जातिगुणानुरूप यथाशिक्षित पात्र वा इदममुकशब्देन वाच्यमित्यादिवाच्यवाचकभावपरिज्ञानशून्योऽव्यक्तशब्दमात्रमेव ब्रूते, तथाऽहमपि जिनरागेण प्रेरितोऽप्यव्यक्तशब्देनव स्तवीमि, न पुन परमार्थवित् (कवियत्) श्रीसिद्धसेनदिवाकरादिकविवत, अथवा शब्दतोऽपि निपुणवक्ष यथावत्परिज्ञानपूर्वक सव्यक्तमपि ॥ १ ॥

जिणवीरपयवुअजामलय, लयवल्लिजल जलरुहकयल ।
जलरुहदलकोमलसुम्मलह, नमहवरदीवपयावलह ॥२॥

व्या०—जिणवी० । जिनवीरपदाम्बुजयामलक-श्रीवीरचरणा-म्भोजयुगं नमत प्रणमत इत्यन्वयः । किंभूतं ? त्यक्तलिनल मोक्ष-वाञ्छिद्वये जलमिव । जलध्वजतलं समुद्रलक्षणलाञ्छिततलं, जल-रुहदलकोमलं-कमलदलमिव मृदु, उन्मलहं प्राबल्येन कर्ममला-पहारि । यद्वा स्वयं बाह्यतोऽपि रेण्वादिमलरहितं । अम्बरदीप-प्रतापलभं-सूर्यवत्प्रतापस्य लभो-लाभो यस्मात्, तत्सेवया सूर्यप्र-तापभाग् भवतीत्यर्थः ॥२॥

मुणिणायगवायगविंदथुअं, थुइमन्थमुहेण सुहेण मुहं ।
णमहंतरभावपहावभरं भरया मुरया मिरिवीरपयं ॥३॥

व्या०—मुणि । मुनिनायका -सूरयो वाचका उपाध्यायास्तेषां वृन्देन स्तुतं, न पुनर्वचामात्रेण, किन्तु स्तुतिशास्त्रमुखेन धीरस्तवा ध्ययनादिरूपेण अन्येऽपि वीरगुणगानपरायणा भवन्तित्यभि-प्रायेण स्तुतिशास्त्ररचनयेत्यर्थः । सुखेन श्रमाभावेन अग्लानिभा-वेन । किंलक्षणा यूयं ? आन्तरभावप्रभावभरं भरा अभ्यन्तरभ-क्तिजन्येन महिमभरेण व्याप्ता इत्यर्थः, तदेव स्वार्थे क, आन्तर भावप्रभावभन्त (भ्रम) रका । सु अतिशयेन रता -स्तुति-करणाऽऽसक्ता ॥३॥

दुहदोहमणोहरोहकरं, करुणारसमासुरमासुरमं ।
रमणीरयणीरयमारणयं, णयणाइरयं सुणयंजणयं ॥४॥
जणरंजणदंसणदाणरयं, णवरंगसुरंगणगीअगुणं ।
सुगुणंकिअकायमलं कमलं, कमलालयलीलमलागचलं॥५॥

जयईअल-निम्मलमीलजस, रसिआमररजणराणिरस ।
जयमाममयाममजम्मरण, मिरिवीरजिण जिअमवसर॥६॥
अचलतरज्ञाणयणाणधर, मधुररणमणणसगद्दर ।
वररम्ममह वरसुचपह, सुपह पणए विणएणऽनह ॥७॥
चतुर्भि कलापकम् ।

व्या०—दुद्दा० जणर० जयई० अचल० । अह विनयेन वीर जिन परस्तात्रपथ-प्रधानस्तुतिमार्ग प्रणये प्रापयामीत्यन्वय । शेषाणि वीरविशेषणानि । यथा दु रद्राहमनाभयानां—दुन्दु परधज्ञनमदनानां राधक-निरुम्भक, क्रणारमभासुर-कृपारस-दीप्तम्, आशु-शीघ्रम् रमा लक्ष्मी यस्मात्, रमणीरतेषु मा ताऽऽसक्तेषु नीरत-रतिरहित, आ समन्तात् रण समाम धति-छिन त्तीति आरणद, आरणम् मुमुक्तिक शान्तम् ददातीति वा आरणद। नता नाकिनपा दवसमूहो यस्य स त, सुनयान्-शोभननयान् जनयतीति, मकाराऽऽलाक्षणिक । जनरजनदेशनदानवर भव्य-लोकधमदेशनादाने श्रेष्ठ, नवरङ्गसुराङ्गनागीतगुणम् प्रत्यमरा गनतीभिर्देवीभिगानविषयीकृता गुणा यस्य, शोभनगुणैरलङ्कृता सहिता कायकला शरीरशोभा यस्येति त, क-सुख मलयति-धारयतीति कमलस्त कमलाया लक्ष्म्या आलय-आश्रय एवंविध यद्वीलया बल प्रयासमन्तरेणोज, तेन हेतुभूतनाऽगस्य, अर्थात् मेरुपर्वतस्य चलचलन-कम्पन यस्मात् स त, जयाइभ्या मा-लक्ष्मी जयमा समता च सर्वजीवेषु तुल्यता अनुकम्प्यतया निर्विशेषम-

तिस्तयोराश्रम स्थान, एवंविधा न मनो वरा यस्य, प्राग्‌ न मनि धर्मोपार्जनायमरे एतादृश मम जन्म देहीति याचिता धमधर्म-वर्ती त्वयिव जन्म दत्तवानितिवेति भाव । नित पञ्चशरो-मदनो येन म त, अचल निश्चलम्‌ यदान्तरध्यान-शुद्धध्यान तज्ज यत्‌ ज्ञान-केवलज्ञान तद्वरतीति, मधुर सुरासुरनरेश्वराणां प्रीतिकार रणतीति खशि प्रत्यये मधुररणस्त, अङ्गनामङ्गहर्र स्त्रीसङ्गरहितं । वर सन्‌ रम्य रमणीय , न पुनर्मोहनीयवशात्‌। अनय नि पापमिति ॥८॥९॥१०॥ चतुर्भि कलापकम्‌।

महिआमहिआऽठर चादरया मदहउमुहउवओगजुआ ।
जगमालयमालनमालभिआ,निभया वरम्ममया मभिणा ।
दिवसाहिवइजमनामयरा, सुदमाडपयत्थपयासयरा ।
सरणं नलिपाणमुहाऽणमुहा, विहुहावलिकावलिकाऽनलिका।
कलिकालवलग्गिवलुग्गमिया, निमलस्सरमक्खरिआवलिआ
खलमालगलागलगुम्मलया,समिला समिलालवरालवला।
मुणिमाणणमडणमाणगमा,गदिदा जिण । जेण तुहेण गिरा।
म तुह महु मोहतमोहरण जणउज्ञ ममजिअ पुण्णमिण
॥११॥ चतुर्भि कलापकम्‌ ॥

व्या०—हे महितामाहित !—मर्दितरागवैरिन्‌ ! हे अदर भयरहित ! हे जिन ! येन त्वया गीर्वाणी गदिता भाषिता, स त्व मोहतमोहरणम्‌-मोहान्धकारनाशनम्‌ जनय -

अर्जितपुण्य यथा स्यात्तथेतिक्रियाविशेषणम्। पुण्यप्रकृतिसम्पादन-पुरस्सर मोहान्धकारम् नाशयेत्यन्वयाथ । शेषाणि तु विशेषणानि वाणीसम्बन्धीनि। तथाहि—विलक्षणा गी ? वादरताऽभग्नहे-तुसुहेतुप्रयोगयुता वादोद्यतानामन्यतीर्थिकानां अमदहेतयोऽह-ङ्कारनाशकारणानि ये सु-शोभना असिद्धता-विरुद्धतादिदोषक लङ्कनिरुक्ता पक्षधमत्वादिसकलहेतुरूपोपेता वा हेतवोऽभिमत-साध्यसाधकलिंगानि तेषा प्रयोगो रचना तेन युता, जगन्माल्य शाल्यमालभिका। जगल्लक्ष्मीनिलयहेतुत्वेन ये शाल्यमा-निरति-चारमहाव्रतानि तपामालभिका-प्रापिका, अ(वि)भया-भयरहिता, 'समिण'त्ति पद्यथ तृतीया प्राकृतबहुलवचनात् शमिन -साधा-रवमसमा-प्रधानसन्नाहतुल्या, क्रोधादिभि सह युद्धविधाविति गम्यम्। भ्निसाधिपति-सूयस्तस्य प्रकाशकत्वेन यद्यशास्तस्य-नाशकरी स्पर्द्धिनी, स्वय प्रकाशत्वापक्षयाल्पप्रकाशकत्वात्। यता वाणी सू माथप्रकाशकरी-निगोदादिसूक्ष्मपदाथप्रकाश-कर्त्री, नथैव सूयस्य, स्थूलपदाथप्रकाशकत्वमपि देशत एव। श्रव-णानि श्रोत्राणि तद्रूपा अञ्जलयस्ताभि पाने सुधेव अमृतमिना-विरतिहेतु पथ्यरूपा च। अनशुभा-अशुभवर्जिता हिंसाद्युपदेश-शून्या। विबुधावलिका-पण्डितश्रेणयस्तेषा सदाचारप्रवत्तने पदाथसम्यक्परिज्ञाने वादादौ च बलम् यस्या सा, स्वार्थे के प्रत्यये विबुधावलिकाबलिकेति। अनलीका अलीकरहिता, ह्रस्वत्व च प्राकृतवशात्। कलिकाल-पञ्चमारकस्तस्य यद् बल दु रुज-ननस्वभावस्तद्रूपो योऽग्निस्तत्र जलस्येवोद्गमा-प्रादुर्भावो यस्या ।

सा। विमलानि या यशराणि यया तेषा न विद्यते क्षार क्षण अत्यतीर्थिरा ऽगमस्येव पाठतोऽयतो वा विनाशा यस्या सा, वैनाश्यन्यथास्तु ॥ शस्यत्वय । मकाराऽलाक्षणिक । अस्खलिता- द्भुतोऽपि स्खलनारहिता । खलाना-दुर्जनाना या माला श्रेणय- स्तासा गलेपु निगरणेषु अगला-निश्चला या गुल्मलता गुल्मल- तेव प्रति यदन स्थगनहेतु । यद्वा गल्पु आ-समन्तात् गुल्मलता गण्डशालादिरामविशेपवन्त्येति द्रुमुखदुघननिगमराधिवेत्यथ । श मुख तस्य द्वलेव-पृथ्वीव शमिना-साधूना लग्ने सम्यगपरिपा- लन वाळजा तीथङ्करमुखादुपत्तेरारभ्याऽध्यस्नवत्ता यस्या, लप- चित आरभ्य साधपालनस्त्रायती। यदागम —' अहो जिणे- हिं असावज्जा त्राणि' । मुनीना आनन मुखम्, तस्य प्राग्वत् । तस्य मण्डने भूपणे असमाना सदृशपारहिता गमा सदृशपाठा यस्या सा ॥८॥६॥१०॥११॥ चतुर्भि कलापकम् ।

भुवि भानुकलानुकलकदल, दलितालिअनीलकलाकलिल ।
सयल मरइ दूलमदुमुह, दुहदुहुइ नहवगनल ॥१२॥

जम्हि ०८ गहीरमहीरचय, घणगाचलनिच्चलचित्तचिअ ।
वरकमगिदुद्धरिम हरिम, हरिमचिअमञ्चिअसच्चरण ॥१३॥

रणरङ्गिअनिज्जरमज्जवअ, जुइनिज्जिअदुज्जयनज्जय ।
मुणिमाणममनुरसालिमल, धवलुरमुअलीलधर ॥१४॥

धरणी वसेनिगयायङ्गुम, जगवळहमुळहचळगण ।
परणनणपानरए रयण, भुवणगघरमुमरोमरज ॥

धणिअ धवलीकयवीसदिम, सजसाऽमररसरसेणमिस ।
मुविसजणसशयकासनल, समुवमि तुमम्मि जिण शरण-
॥१६॥ पञ्चभि कुलकम् ।

व्याख्या —भुविभा० जलहि० रणर० घरणी० धणिअ० । भुवि पृथिव्या भावुकलापेन शुभजल्पनेन कलङ्क भव्यजनसम्बधि दलयति-नाशयतीति भावुकलापकलङ्कदलस्त, अत्र 'स्वराणा स्वरा' इति सूत्रेण । दलित नाशित अलिकुलनीलकलासहित कलित पाप येन स त । सकल । शरदिन्दुव (दूलस) न्मुख यस्य त । मकारोऽलाक्षणिक । सह कलाभिवतत इति भिन्नमेव विशेषण । दु मद्दु दुच्छ्र-कुत्सितवृक्षस्तस्य हति क्षय तत्र नयाम-वर्थेऽपि वेगनजल तस्मिन्। जलधिवत् समुद्र इव गम्भीर। अधीर-कातर चारित्रधमाद्यनुचितमिति मत्वा त्यजतीति अधीर त्यजस्त। कनकाचलनिश्चलचित्तयुत मेरुवदकम्प्रमनोचित। धर-पेमरियन् प्रधानमिहनत् दुधप-पराऽपरिभवनीय । हरग्मिन्द्रस्य समुख्य यस्मात् स त। कृपाञ्चिता समादास्ते-शाभनविधिना अर्चितौ सचरणौ छत्रचामरादिसामुद्रिकलक्षणोपेतपादौ यस्य स स । रणेन शब्दन रञ्जिता निजग येन स त । आनन्द-ऋजु-स्वभावदायी श्रुतिभिर्निर्जितो दुजयाऽनद्यजो दुधरपापजो येन स त । मुनिमानसाम्बुरुहालि यागिमनोम्भाजेषु षट्पद इव य स त। अलमत्यथ धवल श्वेत यत् अम्बुनि-जले रमते-क्रीडति । रमल हि जले वायुना प्रेरित नृत्यदिवाऽऽभातीति

अम्बुरम, अम्बुज-कमल तद्वत् 'पुरिसवरपुंडरीआण मित्यागम-
मावचनैर्गीता शाभा धरति य स त। धरणीधवा राजानस्तै
सेवित पद्मामित पादयुग यस्य (त) जगती यस्मा दृष्टा या मुद्-
प्रमादस्तया रभा लाभस्तद्विधते यस्य इतुवेन तादृश स्मर-
मुरा नलन वा यस्य स त। पवन इव वायुरिव पवनस्त, अन-
पापरजसि लावपापरेणाविति। रत्नमिव रत्न, केषु ? भुवनाङ्ग-
धरेषु-नगद्वर्तिप्राणिषु 'पुरिसुत्तमाण' मिति वचनात्। अशेष-
क्षमा तस्य धन व्यक्तिस्थान, कानन पुष्पादीनामुत्पत्तिस्थान
तद्वदयमपि क्षमाया। धनिअ-भत्यय, धवलाकृता उपनीकृता
विरता सम्पूर्णा दिशा पूर्वादिकास्तत्र यन स त। यत ?
स्वयशाऽमरस्यरसेन-स्वकीययशोरूपेण अमररसयरसेन सुर-
भाज्यरसेन अमृतेनत्यथ। न विद्यते मिथ छल यस्य स, नहि
स्वय छलरूपणयुक्त वचन ब्रूते न या पर छलेन निगृह्णातीति।
सुखय शासन स्मयुक्त। जनसंशयपाशानल-जनानां धमधुरु-
स्त्रूणां य संशय पृथिव्यादि वस्तु नित्यमनित्य वत्यादिरूपता-
भयपाशस्तत्रागाढि श्रमज्ञान, तद्रूप पाशरूपविशेषस्तत्राऽनल-
इवाग्निरिव य स त। यद्वा सुविध अतिविध तत्प यन्भुन-
नग्राडनीकृत तत्स्था य संशय, विपाऽनाद्विनराधनः हि न
किञ्चि स्वयति, तद्वत्संशयापनोऽपि न धर्मतत्त्व वेत्तीति ...
नर इवेति। एवविधं त्वां श्रीवीरस्वामिन जिन ... मनुजैः
अहं शरण प्रपन्ने इत्यन्वयाय ॥१२॥ ॥...॥ ॥...॥ १३ ...

पुरिसुत्तमसुत्तमसतमम, समसततिमतमवीतमद ।
मदनातिगनायगमायवर, घरवासमुदारमगारमह ॥१७॥
घरकिंकरमारगयामरव, रविरायतिरक्खिअकज्जरव ।
मतमुत्तिवहूबहुमानपड, कयामि करीकविअ भणिअ
॥१८॥ युग्मम्

व्याख्या —पुरिसु॰ घरकिं॰-पुरुषोत्तम। उद्गत नि सत्ताकी-भूत, तम सन्तमस अज्ञानान्धकार यस्मात् स त। शमसन्तति-मन्त-उपशमराजियुत। अतीतमद मदरहित। (मदनात) कामान् अतिगा दूरगता गौतमादिसाधवस्तेषा नायक स्वामी (त)। आयस्य लक्ष्म्यादिलाभस्य गृहमिव यस्त। गृहवासो-गृहस्थता तत्र या मुद् हर्षस्तस्याऽऽर-अरिभाव घस वा यस्य, गृहवास सुमित इत्याद्युपदेशानानाम्वय त्यक्तत्वात् स्वाजन्मनाम। अदा रमति न दारपु-स्त्रीषु मतिर्विद्यते यस्य स त। घरयिङ्करभाव प्रधानसेवकत्व गता -प्राप्ता अमरपा सुरपतयो यस्य स त, रवि सूर्य, राका चन्द्र, तयो तिरस्कृत -क्षिमनयो काय मणि यिद्य माने इविरूपण अध कृत कायरव -तदीयकायशब्दा येन स त, तत्कायस्य स्वयकृतत्वात्। मता सम्मता या मुक्तिरधूस्तस्या बहुमाने पतिरिव-भर्तेव। यद्वा मुक्तिवधूबहुमानविषय पतिरिव य, तया मत तथाऽऽद्रियत इत्यथ। कविना शुक्रण कथित स्तुत-भव्य-श्रेष्ठमेवविध श्रीवीर अह कययामि स्तौमीत्यन्वय ॥१७॥१८॥ युग्मम।

भविपत्तरारायतमोतरणी, परउवरपुक्करसीहरणी ।
मरणीडपराकरणी रमणी मणरीणमुणीजणउद्धरणी ॥१९॥
धरणीअलनिम्मलकित्तिभरोऽभयदाणवरो वरवीरजिणो ।
सुण उत्तममुत्तिरमारमण, ममणतविऊ सरणासरण ॥२०॥
सरणादवि दूरिअमम्मसमा, परमोपरमोऽहमकामरमा ।
गरिमानवमाननहीजलही, पयई पणिहीमहणाइमही ॥२१॥
त्रिभिर्विशेषकम्

व्याख्या—भविकाना-भव्यजीवानां आन्तरारातय -कम-शत्रयस्तद्रूपं तमसि तरणिरिव । परेषा परवादिनां ज्वर -समूहस्तस्य पूक्करण यादृलिप्सया कुत्सितवादस्वरकरण, तत्र सिंहवन् रणी वक्ता, परवादिमृगनाशे सिंह इवत्यथ । मरस्य-मृत्यो सम्बन्धिनी नीतिस्तद्गृहाधार । यद्वा मरणरूपा इतिरू-श्यास्तस्या परावरणी-परास्तरण यस्येतीनप्रत्ययेन, पराकर्ते त्यथ । रमणीषु स्त्रीषु य मनस्तिस्य तेन रीणो रहितो या मुनिजन -साधुलोकस्तस्याद्धरणी प्राग्नदिनुविधानादुद्धता-ससारकूपपाता-द्रक्षक इत्यथ । धरणीतल निमल कीर्तिभरो यस्य स । अभयदानेन सवमायप्रत्याख्यानरूपेण वर श्रेष्ठ । अनन्तान पदार्थान् वेत्तीति अनन्तविद्, एवविध वरवीरजिन मा करुणा-शरण-रूपाऽऽस्पद दु खपीडितत्वादनुकम्प्यमित्यर्थ । उत्तमा मुक्तिरमा प्रधानमुक्तिश्रीस्तस्या रमण स्वामी करविरतिर्येन..।
विरतिर्यस्य स, सुत ?

निन्धात् मदनक्रीडनात्, किंलक्षणात् ? आस्ता निषेवनात्, स्मरणादपि-स्मृतिमात्रेणाऽपि दूरितशमशमात् शर्माणि च शमश्च शर्मशमा, दूरिता-दूरीकृता शमशमा-सुखोपशमा येन स तथा तस्मात्। गरिमाया अनवमो निष्पाप, अनवधिरवधिरहितो महानिरयथ, जलधि -समुद्र । निगता अपधी -कुत्सिता बुद्धि यस्मात् स व्यपधी । तेन वस्तु भूतेन प्रणिधिना-समाधिना यन्महनादि-पूजादि कृत्य तस्य महीव-पृथिवीव स्थानमित्यर्थं ॥१६॥२०॥२१॥ त्रिभिर्विशेषकम्।

कदलीदलकोमलकायलया, सुरसुंदरिस्वरई महिला ।
न मणा मणखुम्भणसुप्पयणा,
जसुबिच समाऽखिलुगायमुणा ॥२२॥
तमहपि महामि महीणमह, कलहानलजालजमालसह ।
मयणप्पफुरत फणाहिसिह हमपाणपरानलजालणह ॥२३॥
सुरपायवदाउवपायरय, परमाणदमाणदमाणपय ।
भवकूवरडतपडतजण पडि रज्जुपहज्जुतिआलधण ॥२४॥
धणदप्पहयीकयकचणह पमुह(भिड)स्सपहायचयज्जमुह ।
सुररायसिरोवरिचूणुवम वकमतामरसप्पसरत्तरय ॥२५॥
चतुर्भि कलापकम् ।

व्याख्या —कदली० तमह० सुरपा० धणय० । कदलीदलवत् कोमला सुकुमारा कायलता यस्या सा, सुरसुन्दरीवत् रूपवती,

मन क्षोभने श्रीवीरमनश्चालने सुष्ठु प्रयत्ना यस्या सा, अगिलो-
पाया मन क्षाभने सम्पूर्णकारणानि तान जानातीति 'ज्ञो
जाणमुणा'विति मुणादेश । एवंविधा महेला-स्त्री श्रीवीर-
मुपेत्य-प्राप्य, मनाग् अपिगम्य , मनागपि-स्तोकमपि न क्षमा न
समर्था जाता । न श्रीवीर अहमपि-अशक्तोऽप्यह महामि-पूज-
यामि । किंलक्षण ? अहीनमह-अमानतेजस, फलहानले-
फल्यग्नौ जालमिव-जलसमूह इव ये यमा महाव्रतानि, तेषु यत्ना-
लस्य प्रमात्त हन्ति य म त । मदनरूपो य प्रस्फुरन फणा-
भूत्सर्प , यद्वा प्रस्फुरन्ती फणा यस्य स चासावहि सर्पस्तत्र
शिखीव मयूर इव । तथा आंहस-अह समूहस्तद्रूप पाण
पणसमूहस्तत्रानलज्वाल- अग्निसमूहस्तद्वदनघा निष्पापस्तद्वत्समर्थ
इत्यर्थ । यद्वा आज्वलत् ज्वाले ज्वालनेऽनघ -समर्थ इति ।
यद्वा तद्वज्ज्वालनाद् ज्वालशीलाऽऽभा-कान्तियस्येति । ततश्च
मदन प्रस्फुरत्फणाहिशिखीनाऽसौ आंहसपाणपराज्वालानघ-
श्चेति विशेषणसमधारय । सुरपादपवद्दायि कल्पवृक्षवद्दातृद्धि
तायद्दाता पाण्यो समीपमुपपाद तस्य रजा रेणुयस्य [illegible]त । परम
उत्कृष्टोऽनघो निष्पाप , मान हन्तीति मानह्न परिमाणरहितो
या मान पूजा तस्य पद स्थान । भवकूपे ससारावटे रटनराटि
धुनन, पतन्-अधो गच्छन या जनो भव्यलोकस्त प्रति रज्जु-
प्रभा धवलहारसमा या शुतय कान्तयस्तासा जाल-समूह तद्रूप-
धन स्व यस्य स त । धनदन-कुबेरेण [illegible]
[illegible] मुक्ताफलादिधन, तस्य य

यादारभ्य प्रथमप्रहर स्यनस्त्याग दानमिति यावा, तस्माद् हेतु भूतात् आय शुभ शुभप्रवृत्तिजन्य यशो यस्य म स । सुरान शिरस उपरि-इन्द्रशीर्षाग्रभागे चूर्णोपम-वामवन्द्याभमान मम तामरसात् पादकमलात् प्रसरत् पृथक् भवत् पादरजो यस्य स त । ॥२२॥२३॥२४॥२५॥ चतुर्भि कलापकम् ।

अमरुम्मिअउत्तत्तिछायकला वलिताऽमरधामरसम्नमला ।
पभुआ पविभाइ जिणस्सयला, पुहवीअलिमालिमलाविमला॥

व्याख्या —अमर० अमरै दर्वैरुत्सृतानि मस्तकोपरि धृतानि छत्राणि तेषा त्रिकमद्भावेन यानित्रय छायास्तासां या कला-शोभा तया कलिता-व्याप्ता । तथाऽमरचामराणां मति-विभ्रमा-नानि यमलानि-युगलानि यस्या सा । मा-लक्ष्मी सैव आलि - सखी तां मलति-धारयतीति मालिमला-लक्ष्मीमोहयत्रिधायि-नीत्यथ । एवविधा जिनस्य वीरस्य विमला प्रभुता-ऐश्वर्यं पृथिवी-तले विभातीत्यन्वय ॥२६॥

परिमा हरिमाउलिआमल्याऽऽ
वलिणामिलिआविरलासरला ।
कमलाविमलालयमालमला,
विमलापमरस्स विभायचला ॥२७॥

व्याख्या—परिमाकुलिता मुद्रविता अमलतया बाह्याभ्यन्तर-मलरहिततया आवलिस्या श्रेण्या, न पुरस्सम्बद्धतया एवैषु रूपैमिलिता पिण्डीभूता, सर्वदिश समन्तात् भमद्भ्रमया पुर-

पादिसमूहैर्मिलितेत्यर्थः । एवंविधाऽपि अविरला निचिता निरन्तरस्थिता, न पुनरन्तरालरिक्तास्पदा । सरला-कपटरहिता । तथा च कृपाकुलिता च अमलतायलिकामिलिता च अविरला चेति विशेषणसमासः । अचला-परतीर्थिकैरक्षोभ्या । कमलाया-लक्ष्म्या निमलालय इव निमलस्थानकमिव, या माला स्रग्, यद्वा कमलाविमलालयो दिव्यकमलसमूहस्तत्सम्बन्धिनी या माला तां मलति धारयति या सा, कमलाविमलालयमालामला । यादृग्-माला परिधायिनी शक्रादिसभेति । एवंविधा त्रिशलाप्रमथस्य-वीरस्य पर्षद् सभा विभातीत्यन्वयः ॥२७॥

तिजयम्मि सरण मिह तप्पत्तिगं, तव भादि विमामिदम-सुदय ।
मणिकञ्चणरायवरानिमय, परभत्तिमरामरनिम्मविअं ॥२८॥

व्याख्या — हे जिन ! तव बहुविध दुगत्रय विभाति इत्या-क्षेप्यते त्रिजगच्छरणं । अन्याऽपि यत्राऽरिपराभूतशरणं भवति, तद्वदिदं यत्रत्रिक माहारिपराभूतानां शरणमिति । इह जगति । किंलक्षण ? विभासृत कान्त्याढ्य, अभ्युदय-सर्वतोऽत्रासादय, मणिकाञ्चनरजतरानिमय-मणिरत्नरजतसमूहात्मकं, क्रमेण मण्यादिसमूहत्रयमित्यर्थः । परेण-भक्तिभरेण अमरैर्निर्मापितमिति ॥२८॥

एव थुआ जिणवरो वरवीरवीरो,
        धीराभिहो सुहसुहो सुहवल्लिनीरो ।
मम्मसरो सिवपुरापयद अमुह,
        सद्धम्ममायरजमा दि

व्याख्या -एव प्रागुक्तप्रकारेण वीराभिधा जिनवर श्रीवीर किंलक्षण ? अपर ये वीरास्तेभ्यो वीरो-वीराधिवीर इत्यर्थ । शुभ भद्रवन्मुख यस्य, भद्रस्य मुखमिव या वा । शुभवल्लीनीरमिव य । सन् शोभनो या धर्मस्तस्य सागर समुद्रस्तदुपमया यशो यस्य स । अत्र स्तोत्रस्तु 'धर्मसागर' इति नामापि सूचित । सुभद्र, किंलक्षण ? अमुद्र मुद्रारहितममानमित्यर्थ । शर्मणो अङ्कुरा-उत्पत्तिहेतव ते विद्यन्ते यस्य स इति वीरविशेषण । जगता सर्वसुखहेतुरित्यर्थ । परम्परया शुभानुबन्धिमङ्गल । पुन सुभद्र कीदृग् ? शिवपुरीपदद-मुक्तिपुरीदायक । अत्र यत्र भगवा स्तोत्र कृत तत् शिवपुरीति नामाप्यसूचि । एव स्तुत श्रीवीर सुभद्र दिशत्वित्यन्वय ॥२६॥

